

Vilniaus universitetas
Komunikacijos fakultetas
Komunikacijos ir informacijos katedra

Jolanta Marija Teišerskytė,
Komunikacijos mokslų studentė

GANDŲ RAIDA IR FUNKCIONAVIMO YPATYBĖS: SĄMOKSLO PARADIGMA

MAGISTRO DARBAS

Vadovė doc. dr. A. Nugaraitė

Vilnius, 2007

Teišerskytė, Jolanta Marija

Te 14 Gandų raidos ir funkcionavimo ypatybės: sąmokslų paradigma: magistro dranas/
Teišerskytė, Jolanta Marija; mokslinis vadovas doc.dr. A. Nugaraitė; Vilniaus universitetas.
Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos katedra. – Vilnius, 2007. – 68 lap [44] lap.
: lent. - Mašinė. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 62 – 67.

UDK 008: 649.4

Gandai, gaudų plitimas, gaudų funkcijos, sąmokslas, sąmosklo teorija, skandalas, informacija, neformali informacija, oficiali informacija, informacijos trūkumas, gaudų įtaka, visuomenė, poveikis visuomenei.

Magistrinio darbo *objektas* - gaudų funkcionavimo priežastys ir ypatybės, ryšys su sąmokslų teorijomis ir skandalo situacija. *Tyrimo tikslas* - ištyti gaudų raidą ir jo funkcionavimo ypatybės bei nustatyti jo santykį su sąmokslų ir skandalų veikimo principais ir aplinkybėmis. Pagrindiniai *darbo uždaviniai*: Išanalizuoti teorinę medžiagą; Atlikti teorinės medžiagos sintezę; Aptarti gaudų sampratą, jų atsiradimo, plitimo, perdavimo priežastis ir kontekstus; Apsvarstyti interakcijos dalyvius ir gaudų socialines funkcijas; Pateikti sąmokslų teorijos sampratą, sąmokslų plitimo aspektus, jų politines prielaidas ir padarinius; Palyginti gaudų ir sąmokslų teorijas, jų kilimo ir funkcionavimo priežastis ir ypatumus. Pateikti jų gretimumo prielaidas; Išryškinti gaudų ir sąmokslų technologijas ir panaudojimo ypatumus, bei galimas pasakmes individui ir visuomenei; Išanalizuoti skandalo atveju žiniasklaidos priemonių teikiamą informaciją, aptikti ir išryškinti gaudų naudojimo ir skleidimo atvejus. suformuluoti išvadas ir rekomendacijas.

Tyrimo analizė atskleidė gaudų raidos ir trukmės priklausomybę nuo gavėjo požiūrio kritinės ar transmisinės krypties. Taip pat, kad grupės struktūra, grupės išitraukimas į gaudų sklaidą, daro įtaką jo plitimui bendruomenėje. Neatsiejamas gaudų atsiradimui yra ir vartotojų poveikis, informacijos trūkumas ir dėlto atsiradęs poreikis įgyti papildomų žinių, siekis suprasti ir interpretuoti reiškinį, kaip ir nepasitikėjimas oficialiais šaltiniais, žiniasklaida, valdžios dalyviais ir institucijomis skatina gaudų kilimą ir sklaidą.

Gandai ir sąmokslai – artimi reiškiniai. Jų kilimo priežastys, plitimas ir įtaka žmonėms labai panaši. Gandų samprata, funkcionavimas ir daugelis socialinių funkcijų atskleidžia galimas šio reiškinio sąsajas su politika, manoma santykį su skandalais ir sąmokslų teorijomis, bei neformalios informacijos ir komunikacijos panaudojimo šioje srityje galimybes. galime teigti, kad kai kalbame apie sąmokslų ir gaudų panaudojimą, funkcionavimą, o neretai ir apskritai apie visą jų esmę – tai daugiau ar mažiau kalbame apie tą patį dalyką ar reiškinį.

TURINYS

ĮVADAS.....	5
1. GANDŲ SAMPRATA IR RAIDOS YPATYBĖS.....	8
1.1 Gandų apibrėžtis.....	8
1.2 Orientacija į gaudus.....	9
1.3 Gando komunikacija: interakcija, perteklius ir pakartojimas.....	12
1.4 Gandų grandinėls ir tinklai.....	15
1.4.1 Gandai bendruomenėje.....	16
1.5 Gando atsiradimo ir plitimo priežastys.....	20
1.6 Gando socialinės funkcijos.....	21
2. ŠAMOKSLO TEORIJA. KONCEPCIJA IR FUNKCIONAVIMAS.....	26
2.1 Šamokslo teorijos samprata ir elementai.....	26
2.2 Šamokslų politinis elementas.....	30
2.3 Šamokslo teorijos ir protestas.....	32
2.4 Skandalas ir šamokslo aspektas.....	34
3. GANDŲ IR ŠAMOKSLO TEORIJOS SAMPRATŲ SUGRETINIMAS.....	38
4. GANDŲ IR ŠAMOKSLŲ PANAUDOJIMAS IR PRAKTIKA.....	41
4.1 Gandų savybių teikiamos galimybės.....	41
4.2 Gandų platinimo technologijų pavyzdžiai.....	43
4.3 Efektyvus pranešimo kūrimas. Gandų ypatybių panaudojimas.....	45
4.4 Galimos gandų paskleidimo pasekmės.....	48
5. PREZIDENTŪROS „TUALETINĖS KRIZĖS“ ATVEJO TYRIMAS.....	50
5.1 Tyrimo aprašymas.....	50
5.2 Tyrimo analizė.....	52
5.3 Tyrimo rezultatai ir rekomendacijos.....	58
IŠVADOS.....	60
BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS.....	62
SUMMARY.....	66
PRIEDAI.....	67

ĮVADAS

Tyrimo problema ir aktualumas. Komunikacijos procesas yra labai platus ir įvairialypis. Skiriasi ne tik komunikacijos aplinkos, procesai, modeliai, pranešimai, kanalai, komunikatoriai, bet ir informacijos turinys, jos paskirtis, patikimumas bei kiti aspektai. Dažniausiai yra tyrinėjami komunikacijos vidiniai ir išoriniai procesai ir modeliai, įvairios interakcijos, praktiškai visai užmirštant vieną iš komunikacijos aspektų - gaudus. Reikėtų manyti, kad taip yra dėl pačios gaudų apibrėžties, jog tai vienu asmenų kitiems perduodama informacija apie nevisai aiškius įvykius, kurių patikimumas nėra patikrintas.

Neformalios, organizacinės komunikacijos tyrėjai nagrinėja šį objektą, kaip turintį nemažą įtaką komunikacijos procesui, organizacijos veiklai, jos kultūrai ir reputacijai. Tačiau žymiai mažiau, bent Lietuvoje, yra tyrinėjama gaudų samprata platesniaja prasme.

Jei jie gali paveikti įvairias organizacijos gyvenimo sritis, galime daryti akivaizdžią prielaidą, jog įprastiniame, formaliame žmogaus gyvenime, komunikacijos procese jie daro nemažą įtaką, yra vienas iš informacijos šaltinių, interakcijos metodų ir socialumo, priklausomybės tam tikrai visuomenei, grupei požymių, bei kartu nemenkas žmogaus psichologijos tyrinėjimų objektų.

Galime numanyti kokią įtaką gaudai daro asmeniniame, tarpasmeniniame, organizaciniame ir viešajame gyvenime, kai gali pasitarnauti gaunant tam tikrą informaciją, ugdant mąstymo, suvokimo gebėjimus, keičiant gyvenimus ir įtakojant organizacijos darbo ar viešojo, politinio gyvenimo įvairius procesus. Todėl gaudus reikėtų suvokti kaip svarbų darantį įtaką, formuojantį objektą ir veiksnį.

Juk bendraudami nuolat keičiamės ir neformalia informacija, kuri nėra patikrinta, patikima, bet tikėtina. Gaudai tenkina mūsų smalsumą ir aiškina tai, ko oficiali informacija paaiškinti negali. Ir daro tai labai operatyviai.

Gaudai gali priversti kitaip pažvelgti į reiškinius ir asmenis, gauti gyvybiškai svarbios informacijos ir priimti labiau apgalvotus sprendimus, išvengti pavojų. Gando poveikis gali būti labai įvairus, jis gali padėti individui, grupei, organizacijai ar institucijai pasiekti užsibrėžtų tikslų, bet gali ir pakenkti. Gaudas patrauklus tuo, kad sudaro galimybę gauti vis naujos papildomos informacijos apie mums rūpimus asmenis bei įvykius ir taip juos geriau, visapusiškiau ir kritiškiau vertinti, o pavojingas todėl kad informacija, kurią jis teikia nėra iš patikimų ar patikrintų šaltinių.

Priimdami informaciją, mes įvertiname, kad naujienos iš oficialių šaltinių gali kelti abejonių, nes jos kūrėjai gali turėti savų interesų ir tikslų, ar būti kieno nors įtakojami.

Nepasitikėjimas žiniasklaida ir valstybinėmis institucijomis yra paskata siekti papildomos informacijos, nors ir iš nepatvirtintų šaltinių.

Šis momentas svarbus dar ir tuo, kad žmogus jaučiasi gyvenantis aplinkoje kupinoje paslapčių. Sparti mokslo kaita, nuolat ateinančios žinios apie įvairias grėsmes, tų pačių politikų nevisada suprantamas elgesys ir nuolatiniai valstybiniai ir visuomeniniai skandalai, ragina žmogų aiškintis šių reiškinių priežastis, pasekmes, skatina ieškoti atsakymų į rūpimus klausimus. Tai pat ir apsvarstyti sąmokslų teorijas, dažną politinio ir visuomeninio gyvenimo palydovą. Nepasitikėjimas žiniasklaida, politinėmis institucijomis kyla dėl to, kad dažnai išryškėja šių institutų slapti sandėriai, interesų grupių įtaka, savų tikslų siekimas, bandymas manipuliuoti požiūriais ir viešąja nuomone. Šioje sferoje nemenką funkciją atlieka neformali komunikacija ir nepatvirtinta informacija, kitaip tariant – gandai.

Šiame darbe ir bus siekiama aptarti paminėtus gandų ir sąmokslų aspektus ir su tuo susijusią problematiką.

Tyrimo objektas. Gandų funkcionavimo priežastys ir ypatybės, ryšys su sąmokslų teorijomis ir skandalo situacija.

Tyrimo tikslas. Ištirti gando raidą ir jo funkcionavimo ypatybes.

Uždaviniai:

1. Aptarti gandų sampratą, jų atsiradimo, plitimo, perdavimo priežastis ir kontekstus.
- 2.. Išnagrinėti interakcijos dalyvius ir gando socialines funkcijas
- 3.. Pateikti sąmokslų teorijos sampratą, sąmokslų plitimo aspektus, jų politines prielaidas ir padarinius
4. Palyginti gandų ir sąmokslų teorijas, jų kilimo ir funkcionavimo priežastis ir ypatumus. Pateikti jų gretimumo prielaidas
- 5.. Išryškinti gandų ir sąmokslų technologijas ir panaudojimo ypatumus, bei galimas pasakmes individui ir visuomenei.
- 6.. Išanalizuoti skandalo atveju žiniasklaidos priemonių (konkrečiai spaudos) teikiamą informaciją, aptikti ir išryškinti gandų naudojimo ir sklaidimo atvejus. Suformuluoti išvadas ir rekomendacijas.

Tyrimo metodas. Kritisnė mokslinės literatūros ir šaltinių analizė, sintezė, asmeninės autoriaus įžvalgos. Vieno skandalo publikacijų atvejo analizė ir interpretacija.

Šaltinių apžvalga. Kadangi šio darbo tikslas nėra analizuoti gandas organizacinės komunikacijos kontekste, jokių išleistų knygų ar straipsnių nagrinėjančių gandų sampratą ir funkcionavimą lietuvių kalba nėra. Lietuvoje, gando problematikai skirto darbo dar prieš porą mėnesių neturėjome, išskyrus pavienius straipsnius paliečiančius šią temą, kuriuose pateikiama

empyriinė tyrimo (greičiau gal pastebėjimo) medžiaga. Tačiau visai neseniai pasirodė teorinis analitinis profesoriaus V. Pruskaus darbas „*Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*“, skirtas gando fenomenui analizuoti. Deja, Vilniaus Universitetas šio naudingo darbo gali pasiūlyti tik vieną egzempliorių ir tą bendrojoje skaitykloje centriniuose rūmuose...

Rašant šį darbą buvo remtasi užsienio autorių studijomis:

W. A. Peterson and N. P. Gist *Rumor and Public Opinion*; G. W. Allport and L. Postman *The Psychology of Rumor*; H.T.Buckner *A Theory Of Rumor Transmission*; R. L. Rosnow and E. K. Foster *Rumor and Gossip Research*; M. J. Prietula *Advice, Trust, and Gossip Among Artificial Agents*.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, penki skyriai, išvados, bibliografinės nuorodos, santrauka anglų kalba.

Pirmoje darbo dalyje aptariama gandų samprata, kilimo ir plitimo priežastys, pereinant prie socialinių funkcijų, užčiuopiant sąsajas su skandalais, sąmoksmais ir jų veikimui visuomenėje, kas ir yra nagrinėjama antroje darbo dalyje. Trečioje šio tyrimo dalyje gandų ir sąmosklo sampratos sugretinamos, o ketvirtoje aprašomaos jų panaudojimo galimybės bei galimos pasekmės. Penkta dalis skirta publikacijų analizei ir gandų skleidimo žiniasklaidoje pavyzdžiams parodyti.

Šis darbas gali būti naudingas visiems tyrinėjantiems neformalią komunikaciją, gando fenomeną, gandų reiškimąsi ir plitimą visuomenės gyvenime, jo įtaką šiai sferai. Taip pat besidomintiems politine sfera, sąmosklo teorijom, skandalų atvejais ir gandų veikimu ir poveikiu šiose srityse. Šis darbas naudingas tolimesniems tyrimams, nes jokie panašaus tyrimo apjungiančio šias sritis rasti neteko.

Darbo naujumas. Atliktas tyrimas nagrinėja Lietuvoje mažai tiriamą sritį – gandus, jų atsiradimo ir funkcionavimo ypatybes. Be to, šiame darbe nustatomas gandų santykis su sąmokslo ir skandalų veikimo principais ir aplinkybėmis.

1. GANDŲ SAMPRATA IR RAIDOS YPATYBĖS

Šiame darbo skyriuje bus aptariami gando sąvokos aiškinimai mokslo literatūroje, analizuojami gando raškos ypatumai. Aptariamas gandas kaip neformalaus bendravimo veiksmas, nagrinėjamos jo kilimo priežastys ir socialinė paskirtis. Norint suprasti gandų raidą, pirmiausia reikia suprasti jų sampratą, atsiradimo aplinkybes ir įtaka individo ir visuomenės gyvenime.

1.1. Gandų apibrėžtis

Įvairių autorių teiginiai yra gana skirtingi ir atrodo, nepadeda suprasti kada gandai plinta, kaip įvyksta susitarimai ir kokioms aplinkybėms jie gali būti daugiau ar mažiau teisingi. Allport ir Postman teigia, kad „dažnai manoma, kad gandai yra „pagražinami“ pasakojimuose arba, kad jie išpučiami, įgauna sniego gniūžtės efektą. Ši samprata nėra teisinga. Nors mes tikrai randame įsiterpimų ir aplinkybių įtakos, tačiau tai rodo, kad jie atsiranda tik dėl paaštrinio intereso. Nei vienoje mūsų eksperimentinių situacijų neišaiškėjo patobulinimas, kuris netarnauja nei sąsajom ir rišlumui pasiekti, nei pabrėžia pagrindinius istorijos momentus.“¹

Pasak Later, Peterson ir Gist „ar gandas perdavimo procese įgys sniego gniūžtės efektą, bus padidintas, priklauso nuo perspektyvos numatymo interpretacijoje. Sniego gniūžtės augimas, nurodo augantį išplėtimą ir išreiškia, kad detalės yra išlaikomos, o naujos idėjos yra pridedamos. Apžvelgiant visą Gestalt fenomeną kaip susijusį su gandais, greičiausiai kilusį iš bendro šaltinio ir skilusį į gausybę detalių, susidaro išpūdis kad šis fenomenas veikė kaip sniego kamuolys. Žinoma, tai buvo smulkmenų susikaupimas; nėra žinoma ar kokios nors iš jų visiškai dingo perdavimo ir papildymo procese.“² Tuo tarpu Caplow mano, kad perdavimo efektas labiau yra skirtas teiginio pagrįstumui padidinti nei sumažinti.

Amerikeičių mokslininkas Bauer tirdamas Sovietų sąjungos pabėgėlius pastebėjo, kad „dauguma kiekvienos klasės atstovų, gandais rėmėsi labiau nei spauda, bet tarp klasių buvo didelių skirtumų. Tik 56 proc. valstiečių teigė, kad gandai patikimi, tuo tarpu net 95 proc. miesto inteligentijos gandais pasitikėjo labiau nei spauda.“³

¹ Allport G. W., Postman, L. *The psychology of rumor*. Prieiga per Internetą: <http://www.garyfeng.com/wordpress/2005/04/21/the-psychology-of-rumor-and-gossip/> Žiūrėta 2006-03-03

² Rosnow R.L., Foster E.K. *Rumor and Gossip Research* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.apa.org/science/psa/apr05gossip.html> Žiūrėta 2006 02 12

³ Buckner H.T *A Theory Of Rumor Transmission* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.tbuckner.com/Rumor4.htm> Žiūrėta 2006-03-03

Tačiau Buckner savo straipsnyje, daro prielaidą, kad šios sampratos nėra prieštaraujančios viena kitai, o kaip tik papildo ir kiekviena jų yra teisinga pagal savo kilmės aplinkybes. Ji sukelia klausimą, ar gandai yra tikslūs ir teisingi, kai jie yra perduodami? Ir po eksperimentų Tailoras Buckener'is daro išvadą, kad gandų tikslingumas priklauso nuo situacijos struktūros, kurioje gandai plinta. Ši pastebėjimą atitinka keli gando apibrėžimai.

Pasak T. Shibutani, „gandai - tai cirkuliuojanti komunikacijos forma, kurios pagalba žmonės esantys nevienareikšmiškoje situacijoje, susijungia ir panaudodami savo intelektualinę potencialą sukuria protingą situacijos interpretaciją.“⁴ „Gandai - tarpasmeninio bendravimo metu perduodama neformali informacija. Ji aiškina tai, ko paaiškinti oficiali informacija negali taip, kad nekiltų jokių klausimų, o gandas tokį smalsumo poreikį gali patenkinti ir atlikti tai labai greitai.“⁵

Gandas - tai nepatvirtintas pranešimas, perduodamas interaktyvios komunikacijos metu, vienam žmogui bendraujant su kitu akis į akį, kuris remiasi objektu, asmeniu, situacija, o ne idėja ar teorija. Į šį apibrėžimą įtraukiami visi reiškiniai susiję su gandais, paskolomis ir apkalbomis. Esminiai gandų bruožai yra tai, kad jie yra nepatvirtinti perdavimo momentu ir kad juos perduoda vienas žmogus kitam.

Pabrėžiama, kad tyrinėjant gandų perdavimą visai nesvarbu ar jie teisingi ar ne, pagrindinės gandos savybės yra tai, kad jis perdavimo metu nėra patvirtinamas, bei kad yra perduodamas vieno individo kitam. Ir priėmėjui reikia prisiimti poziciją dėl gaunamo gando.

1.2. Individo požiūris gando atžvilgiu

Žmogus gali atsidurti įvairiose situacijose santykiuose su gandais. Gandas ar situacija, gali įtakoti žmogų pasirinkti kritišką vertinimą, nekritišką vertinimą ar perdavimo kryptį. Breifly teigė, jei žmogus pasirenka kritinį požiūrį, tai reiškia jog jis naudojasi kritikos galimybe atskirti tiesą nuo melo tame gande, kurį jis girdi. Jei žmogus renkasi nekritinį vertinimą, jis nesugeba atskirti gande esančios tiesos nuo melo. O jei žmogus nutaria rinktis perdavimą, tai reiškia (kaip parodė laboratoriniai tyrimai), kad jo kritiškumas nesuveikia. Taigi išskiriamos trys žmogaus pasirinkimo kryptis, kurios lemia gando vertinimą ir tolimesnę sklaidą. Šias individo pozicijas ir aptarsime plačiau.

Kritinė kryptis. Pirmiausia reikia pažymėti, kad žmogus gali mąstyti apie gandą kritiškai, jei jis yra pakankamai išmanantis gando turinį. Jis gali būti turėjęs tiesioginę asmeninę

⁴ Почепцов Г.Г. *Коммуникативные технологии двадцатого века*. Москва, 2001, p.280

⁵ Pruskus V. *Gando fenomenas: kilimo priežastys ir socialinės funkcijos* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil54/Fil_021_028.pdf Žiūrėta 2006-02-12

patirtį, susijusią su ta tema. Jo išsilavinimas, pagrindai ir patirtis gali nustatyti tam tikrus rėmus panašiai informacijai, esančiai paskaloje ir jei gandas sutampa su tuo, kas jau buvo žinoma anksčiau, tai žmogus bus skeptiškas, jis pajėgs atskirti tiesą nuo melo.

Be to, gandai kyla tam tikrose apibrėžtose situacijose. Jei žmogus yra pažįstamas su situacija, jis jau žinos ko reikėtų tikėtis remiantis patirties duomenimis. Tarkime, jei artėjant rinkimams, pradeda sklisti įvairių žinių, gandų apie kandidatų amoralų elgesį, tai žmogus įpratęs pasverti kritiškai ar būdamas įprastai įtarus ar skeptiškas, gali atpažinti ženklus gande ir patikrinti jį remiantis tam tikrais faktais, prieš paskleidžiant jį ar kažkaip kitaip veikiant.

Kitas aspektas, leidžiantis žmogui vystyti kritinius sugebėjimus, yra pastovi interakcinė sistema. Jei žmogus išgirsta gandą iš nepažįstamojo, jam sunku jį įvertinti, tačiau jei paskala išgirstama iš kažkokio asmens, kuris jau anksčiau yra perdavęs gandų, gando priėmėjas turi galimybę prisiminti praeitį ir patikrinti kalbėtojo patikimumą.

Kartais gandai cirkuliuoja pagrįstai uždaroje grupėje, tokie gandai dažnai vadinami žmogaus, kuris juos pradėjo skleisti vardu. Literatūroje pateikiami pavyzdžiai, kad įprastinė to forma yra pasakymas „remiantis Jonu Jonaičiu...“, „pasak Jono Jonaičio“, o tai žmogui girdinčiam gandą, leidžia prisiminti kitus Jono paskleistus gandus. Jonaičio pozicija grupėje, kaip ir jo ankstesnieji pasirodymai, tampa tais duomenimis, kuriais remiamasi siekiant nustatyti naujų paskalų patikimumą. Ypatingai jo gandai „svorio“ pridės jei jis susijęs su Jonaičio pareigomis organizacijoje, žinutė bus labiau įtikinanti, nei jis ją skleistų neužimdamas tam tikrų pareigų iš kurių srities yra gandas.

Jei žmogus gali ir išbandyti savo kritiškumą gandų atžvilgiu, tai turi tam tikrų pasekmių gandai. Jis gali:

- Perduoti tik svarbiausias gando dalis, atmesdamas neesminius momentus.
- Aptikti klaidingą informaciją ir pašalinti ją
- Perduoti gandą nepakeistą, jei jis nesuranda neesminės arba klaidingos informacijos.

Žmogaus poziciją ar vertinti gandą kritiškai lemia jo asmeninės savybės, turėta patirtis bei situacijos, kuriose jis gandą priima.

Nekritinis požiūris. Tam tikros aplinkybės ar emocijos gali trukdyti ar iš vis panaikinti kritikos galimybę. Pirmiausia tai gali nulemti, jog žmogus turi poreikį tikėti gantu gandu, todėl jis bus mažiau linkęs atmesti paskalą. Jei jis nori, kad tai būtų tiesa, tai retai taps melu. Netrukus prieš baigiantis Antrajam Pasauliniam karui, pasklido gandas, kad karas baigėsi. Jis išplito labai greitai, nes daugybė žmonių norėjo, kad tai būtų tiesa. Daug kritiškų žmonių patikėjo tuo.

Kitas momentas, neleidžiantis žmogui būti kritišku, kai jis atsiduria situacijoje, kurioje nėra anksčiau buvęs ir neturi ankstesnių žinių apie galimą gando formą. Situacijos primygtinumas ar nepriklausomos informacijos stoka, arba abu šie veiksniai, gali žmogaus gebėjimą kritiškai mąstyti paversti bejėgiu.

Situacijos aspektas, taip pat didelis trukdis, veikiantis kritiškumo pasireiškimo galimybę. Kritinėse situacijose daug žmonių šmirinėja aplink, visi susidomėję, tiesiogiai įtraukti ir ieškantys informacijos, ir pastovūs, stabilūs gandų kanalai yra nutraukiami. Gandų perdavėjo patikimumas retai būna tinkamai įvertinamas. Tokiomis aplinkybėmis agitatorius įgauna pranašumą šią sumaištį pabaigti savaip.

Kitas veiksnys mažinantis kritiškumą yra tada, kai visiškai nėra nieko žinomo apie visiems aktualų įvykį, visuotinio susidomėjimo objektą. Tai visada bent laikinai sumažina kritikos lygį, kol patikima informacija tampa prieinama.

Taipogi kritiškumo lygį ir gebėjimą taip įvertinti gandus lemia ir asmeninės žmonių savybės ir charakteristikos. Kai kurie žmonės iš tiesų turi labai menkus įrodinėjimo standartus, dažniausiai dėl prasto išsilavinimo ar nepatiklaus požiūrio į pasaulį. Klapper po daugelio tyrinėjimų tokią charakteristiką vadina „įsitikinėjimu“ (persuasibility), bruožu, kuris atrodo nesusijęs su specifinėmis temomis⁶.

Taigi jei žmogus nesugeba lavinti ir naudotis savo kritiniu mąstymu dėl aukščiau paminėtų priežasčių, jis gali:

- Būti linkęs spekuliuoti gando prasmėmis, kad pritaikytų jas savo idėjoms, pritarimams, nuomonei ar požiūriui.
- Modifikuoti gandą, siekdamas priartinti pabaigos pojūtį.
- Sutikti su išskirtine gando versija, kurią vėliau jis praeina.
- Iškraipyti gandą racionalia arba irracionalia kryptimi, priklausomai nuo jo paties protinių poreikių.
- Sutikti su originaliu pranešimu, kuris atrodytų nupasakoja situaciją. kažkas, ką jis jau yra girdėjęs praeityje, gali būti susiję su esamu gandu ir todėl gali būti priimtas kaip tiesa.

Žmogus gali nekritiškai įvertinti gandą ne tik dėl savo asmens bruožų, bet ir dėl didelio aplinkos ir situacijos poveikio. Įvairūs išriniai trukdžiai gali sutrukdyti kritiškai permąstyti gautą informaciją.

⁶ Buckner H.T *A Theory Of Rumor Transmission* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.tbuckner.com/Rumor4.htm> Žiūrėta 2006-03-03

Perdavimo kryptis. Galutinis požiūris į gandą, kurį gali priimti žmogus yra – perdavimas. Tokiu atveju, paskalų turinys yra nesusijęs su žmogumi, jo vienintelis interesas yra jo perdavimas. Mažas vaikas paprašytas perduoti paskalas, kurių jis nesupranta, puikiai atlieka perdavimą. Kai kurie mokslininkai vaikus yra pavadinę neutraliais perteikėjais. Allport'o ir Postman'o eksperimentuose itin išryškėjo šis santykis su gandais. Eksperimentuojant, žmogui nurodoma daugybė situacijos detalių, kurias vėliau prašoma perduoti. Taigi pagrindiniai perdavėjo tikslai yra perteikti žinutę ir būti kuo tikslesniu. Pirminė savo prasme tai yra mechaninės atminties žaidimas.⁷

Žmogus, kurio požiūris į gandą yra perduodamasis, priartėja prie inžinierinės informacijos transmisijos triukšmingu telefono ryšiu sampratos. Šis triukšmas įsiterpia į pranešimą ir žinutę, kuri galiausiai pereina yra atsitintinai iškraipyta. Šis triukšmas įsiterpia į pranešimą ir žinutę, kuri galiausiai pereina yra atsitintinai iškraipyta. Inžinieriniame modelyje žodžiai nėra girdimi, nes juos užgožia triukšmas. Minėtų mokslininkų eksperimentuose žodžiai pranyksta dėl sunkumo atsiminti daugiau nei dvidešimt naujų ir skirtingų informacijos vienetų, taigi, tai tas pats triukšmas, tik kitu pavadinimu. Tačiau tokio perteikimo pobūdis greičiausiai yra retas už laboratorijos ribų.

Jeigu žmogaus požiūris į gandą yra transmisinis, jis gali:

- Pašalinti pranešimo dalis tam, kad jis įgytų tikrą prasmę.
- Pritaikyti jį prie savo kalbinių gebėjimų.
- Selektiviai pamiršti dalį informacijos.
- Perduoti žinutę taip, kaip buvo instruktutas.
- Sąmoningai nei iškreipti, nei pataisyti pranešimą.

Taigi individui svarbu net tik gandą įvertinti, bet dar svarbiau yra nuspresti, ar perduoti ir kaip jį perduoti priėmėjui. Čia gali būti susiduriama su įvairiais interakcinių situacijų kalbantis aspektais, kurie taip pat gali paveikti gando vertinimą ir tolesnę jo raidą ir sklaidą.

1.3. Gando komunikacija: interakcija, perteklius ir pakartojimas

Paprasto pokalbio metu daugelis dalykų yra pasakomi daugiau nei vieną kartą. Pati kalba savaime yra perteklinė. Pertekliaus efektas paprastai žinutę padaro aiškesnę ir pašalina kai kurias triukšmo sukeltas problemas.

⁷ Allport G. W., Postman, L. *The psychology of rumor*. Prieiga per Internetą: <http://www.garyfeng.com/wordpress/2005/04/21/the-psychology-of-rumor-and-gossip/> Žiūrėta 2006-03-03

Atliktuose eksperimentuose kalbos pertekliaus nėra, nes jį turi tik natūrali žmogaus kalba. Dalis bandymo kontrolės yra ir kad A sako B pranešimą ir B iš karto turi jį pasakyti C. B negali prašyti paaiškinti žinutės kol jos nėra perdavęs. Šio metodo siekis yra padidinti triukšmą kiekviename pakartojime. Tai yra labai nepanašu į normalią situaciją, kai bendraujantys asmenys kalba apie gaudą. Pokalbyje akis į akį žmogus išgirsta gaudą ir paprašo paaiškinti žinutę arba nurodyti jos šaltinį, jei jis jos nesupranta. Žmonės sąveikos situacijose retai yra pasyvūs gavėjai. Jei tik žodis ar frazė nėra aiški kontekste, apie kuri kalbama, kalbėtojas dažniausiai suvokia, kad klausytojas jo nesupranta ir todėl perfrazuoja savo teiginį. Net jei kalbėtojas ir nesusivokia, jog yra nesuprastas, tai klausytojas suvoks, jog nesupranta kas sakoma ir paprašys paaiškinti.

Be to, tokiose situacijose abu asmenys turi galimybę spręsti problemą kartu, kiekvienam panaudojant savo specifines žinias, suderinti žinutės ar gaudo prasmės suvokimą. Išskyrus tuos atvejus, kai klausytojas pastebi, jog kalbėtojas į gaudą įneša tam tikrų psichologinių aspektų ir dėl takto klausytojas, nenorėdamas sukelti prieštaravimų, atsisako aiškinimosi.

Tokiu atveju, kai gaudas yra pokalbio ar samprotavimo tema, tačiau nežinoma nieko, dėl ko galima būti tikriems, interakcija sukurs modifikuotą Gestalt kiekvienoje diskusijoje, susijusioje su gaudu.

Jei vienas iš asmenų gali kritiškai peržvelgti gaudą, jis galės pataisyti kitą dalyvį, nebent kitas yra labai įsitikinęs savo pasakojimo tikrumu, arba turi stiprų poreikį tikėti tuo, tokiu atveju joks įrodymų kiekis nesugriaus jo įsitikinimų.

Kaip minėta perteklius būna įprastinėje, natūralioje sąveikoje interakcijos procese. Tosk pertekliusvadinams pasikartojimo pertekliumi. Laboratorijoje atliktuose eksperimentuose, subjektui gaudas yra pasakomas vieno žmogaus tik vieną kartą. Normaliuose bendruomenės aplinkoje, jis greičiausiai gaudą išgirstų daugiau nei vieną sykį. Asmuo gali jį išgirsti iš to paties žmogaus su kai kuriais nedideliais pakeitimais, nukrypimais ar paaiškinimais arba iš keleto kitų žmonių. Ši situacija kokybiškai skiriasi nuo vienintelės sąveikos, kai asmuo jau pasisavina vieną iš požiūrių apie gaudą ir turi vienos ar kitos rūšies informaciją.

Kol vienintelėje interakcijoje žmogus turi pasikliauti savo žinių pagrindais, norėdamas panaudoti savo kritiškumą, pasikartojančioje sąveikoje, jis gali remtis nepriklausomomis žiniomis. Toks žinojimas gali būti ir teisingas ir klaidingas, bet jis pastato žmogų į daugiau mažiau lygiavertišką padėtį su kitu asmeniu, kuriam jis pasakos gaudą. Užuoat paprastai klausinėjant, siekiant išsiaiškinti prasmę, jis gali perteikti savo asmeninį gaudą. Vietoj sutikimo jis gali abejoti, teisingai ar klysdamas prieštarauti. Tokiu atveju svarbiais tampa gaudų tiesa ir melas.

Taigi aptarus veiksniais, kurie prisideda prie gando supratimo ir plitimo, remdamiesi Buckner, kuris savo straipsnyje⁸ pagal galimą pasirinkti požiūrį (kritinis, nekritinis ir perdavimo) bei patį gandą, jo turinio tiesingumą ar melą sudarė keturias galimas gando suvokimo ir galimo perdavimo situacijas, galime numatyti tolesnę gando raišką.

1. Kritinis požiūris ir teisingas gandas. Jei asmuo kritiškai priėmė teisingą gandą ir pasiekė susitarimą savo pirmoje interakcijoje, sekančiose sąveikose jis bus informuotas daugiau. Jei bus daugiau teisingų gandų (susijusių su panašiais faktais), jie išgrynins jo žinojimą ir padidins jo kritinius gebėjimus. Jo tikroji reakcija bus patvirtinta. Taip pat jis galės informuoti žmones, su kuriais susitiks vėlesnėse interakcijose svarstydami dalykus, kurių jie gali nežinoti arba gali būti pamiršę. Jei kas nors sutinka su klaidingu gandu, jis galės atmesti tokį pranešimą ir įtikinti nešėją jo klaidingumu. Bet kokie gandai, kuriuos jis sužinos, „naudosis“ jo žiniomis: jie bus tikslesni nei tie, kurie bus gauti iš bet kokio vienintelio šaltinio.

2. Kritinis požiūris ir neteisingas gandas. Jei žmogus atmetė klaidingą gandą, panaudodamas savo kritiškumo gebėjimus, jie žinos jog tikrai neteko klaidingos informacijos. Jei jis vėl išgirs tokias paskalas, jis vėl rinksis atmetimo poziciją. Jei asmuo išgirs teisingą versiją, jo pozicija bus - kritiškai tai priimti. Tuo atveju, kai kritiškai atmetamas netikras gandas, nors situacijos žinios netampa tikslesnės, neperduodama iškraipyta informacija. Kitu atveju, kai po klaidingo gando teisinga versija yra išgirstama ir kritiškai priimama, asmens žinios bus tokios pat tikslios kaip ir tų, kurie kritiškai priėmė teisingą gandą. Be to, žmogus gali pagerinti, paaiškinti ir įspėti klaidingus gandus kai jis perduos teisingą paskalų versiją.

3. Nekritinė kryptis. Jei asmuo stokoja kritiškumo sugebėjimų, nesvarbu ar jis gauna teisingų ar klaidingų gandų, jo žinojimas neturi jokių duomenų, kad galėtų apginti ar sustiprinti jo požiūrį. Kiekvienoje sąveikoje toks žmogus ne tik išgirsta, bet ir priima tokį gandą ir skleidžia jį dar toliau. Jis gali samprotuoti su tuo žmogumi, su kuriuo bendrauja, pateikdamas tinkamą ir klaidingą informaciją, nebent jis yra su kritiško požiūrio asmenybe, kuri gali pataisyti jį. Gandas įgys naujų bruožų dialektinio proceso metu sujungdamas senus gandus su naujomis reikšmėmis, kurios gali būti pakeistos pateikiant geresnę istoriją. Kuo daugiau kartų asmuo dalyvauja interakcijoje, tuo labiau jis skleidžia melagingą ir iškraipytą gandą. Tokiu atveju gandas įgys sniego gniūžtės efektą.

4. Transmisinė kryptis. Daugialypė interakcija tarp individų su transmisiniu požiūriu paprastai turėtų praeiti atminties trūkumus ir gandas turėtų atsirasti nepakitęs.⁹

⁸ Buckner H.T *A Theory Of Rumor Transmission* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.tbuckner.com/Rumor4.htm> Žiūrėta 2006-03-03

⁹ Buckner H.T *A Theory Of Rumor Transmission* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.tbuckner.com/Rumor4.htm> Žiūrėta 2006-03-03

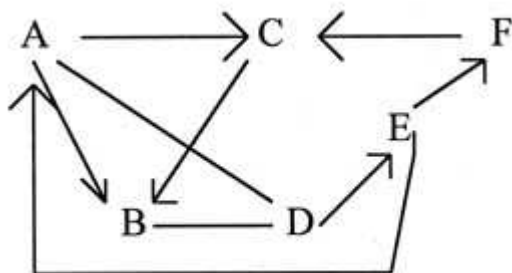
Gando raiška, perdavimo situacijos ir pasirinktos kryptys, ne tik nurodo tolimesnę gando sklaidą, bet ir pažymi interakcijas ir jos dalyvius, kurie gali bendrauti, priimti ar perduoti gandas pagal tam tikrus modelius.

1.4. Gandų grandinėls ir tinklai

Diskutuojant apie vienkartinę ar daugkartinę interakcijas pateikiami du skirtingi pavyzdžiai. Pirmuoju atveju tai – grandinėls, kai gandas juda nuo žmogaus prie žmogaus serijiniu būdu per daugybę vienintelių sąveikų. Kiekviename taške yra sąveika tarp gandą žinančio ir jo nežinančio žmogaus. Elementarus grandinės pavyzdys atrodytu taip:

$$A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow D \rightarrow E \rightarrow F$$

Antras gandų variantas yra tinklas¹⁰, kai daug žmonių išgirsta gandą daugiau nei iš vieno šaltinio:

Abu šie pavyzdžiai yra tipiniai konstruktai. Bet kurioje bendruomenėje pasireiškia abu atvejai. Tas pats gandas gali pakeisti grandinės modelį į tinklo ir grįžti atgal į grandinės. Bendruomenės charakteristika, kurioje plinta gandas, formuoja struktūrines kryptis, kurios formuoja serijines grandines ar daugkartinės sąveikos tinklus.

Jei tik šie du grandinės ir tinklo modeliai yra paimami ir jei manoma (dažniausiai tai nerealų), kad to modelio visi dalyviai turi tą patį požiūrį į gandą, tokiu atveju yra įmanoma numatyti gando perdavimo efektyvumą ir pasekmes. Tai pademonstruojama lentelėje, susiejančioje perdavimo modelį su galimais žmonių, priimančių ir perduodančių gandą, požiūriais į jį ir numatomi galimi gandų sklaidimo ir turinio pokyčio rezultatai.

¹⁰ Buckner H.T *A Theory Of Rumor Transmission* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.tbuckner.com/Rumor4.htm> Žiūrėta 2006-03-03

Gandų perdavimo galimos pasekmės įvertinus požiūrius

MODELIS	KRITINIS POŽIŪRIS	NEKRITINIS POŽIŪRIS	PERDAVIMO KRYPTIS
Serijinė grandinėle	Nedidelis susilpnėjimas dėl atminties trūkumų. Teisingumo/klaidingumo santykis išlieka didelis*	Nedidelis iškraipymo augimas	Greitas informacijos silpnėjimas. Lyginimas, tikslinimas, asimiliavimas
Daugkartinė interakcijos tinklas	Didėjantis tikslumas gandai judant tinklu Tiesos/ klaidingumo santykis didėja greitai	Didžiulis iškraipymo augimas tiksliam gandai pasimetus tarp klaidingų Radikalus tiesos/ klaidingumo santykio kritimas	Hipotetinis. Labai lėtas informacijos silpnėjimas. Gandas lieka nesugadintas

*Tiesos/klaidingumo santykis nustatomas tikrų faktų kiekį dalinat iš netikrų faktų skaičiaus pranešime.

Matyti, kad gandų sklaida socialinėje aplinkoje vyksta pagal struktūrą, suformuojančią perdavėjus ir priimėjus į modelius. Tai nulemia kiek kartų tas pats žmogus girdi gandą. To pačio gando kiekis nurodo, kad žmogus greičiausiai būna tam tikroje grupėje, kurią domina ta pati tema ir jos nariai yra daugiau ar mažiau artimai susiję. Kas vėlgi lemia gando raišką ir poveikį individui ar visai grupei.

1.4.1. Gandai bendruomenėje

Ar gandas sklinda bendruomenėje, ar grupėje, kai kurie žmonės gali išgirsti tą gandą vienąsyk, kiti daugiau nei vieną kartą, o dar kiti gali neišgirsti jo visai. Gando pasikartojimų kiekis priklauso nuo situacijos, nes kai kurie gandai yra labiau vertingesni, todėl yra kartojami, o kai kurie nors yra įdomūs ir teisingi yra pernelyg trikdantys, kad būtų pakartoti. Tačiau nesvarstant atskiro gando individualių bruožų, pasak Buckner'io, galime išskirti du grupinio lygio kintamuosius, įtakančius gando sklaidos ir pasikartojimo pristabdymą ar paskatinimą. Tai grupės ar publikos struktūra, per kurią ir kurioje gandai sklis ir grupės įsitraukimas ar susidomėjimas tema.

Grupės struktūra. Paprastai kalbant, galima sakyti, jog yra artima ir išsiskaidžiusi grupė ar publika. Jei grupėje kontaktas tarp jos narių yra glaudus ir besitęsiantis, o bet kuris jos narys gali susitikti su kitu be jokių didelių sunkumų, tokia grupė yra vadinama artima grupe. Reikėtų pažymėti, kad nėra svarbu ar tai pastovi, nuolatinė, ar laikinai susidariusi grupė, suvesta bendro intereso, natūralios nelaimės, arba tai gali būti ir minia. Tokios, kurį laiką egzistavusios grupės, išlaiko nekintančią sociometrinę struktūrą, kuri yra gana gerai apibrėžta. Tokių grupių pavyzdžiais yra maži miesteliai, studentų organizacijos, brolijos ar bendrabučiai, kariuomenės būrys, psichiatrinė ligoninė, gaujos ir panašiai. Bet kurioje iš šių grupių yra aukštas sąveikos laipsnis ir gandai, sklindantis šioje grupėje, plis iš vieno nario kitam ir dažniausiai sugrįš atgal. Minioje gandas gali praeiti keletą kartų, to pasekmėje didelis kiekis žmonių jį išgirstų daugiau nei vieną kartą. Taigi ir daugkartiniai tinklai artimose grupėse yra tikėtini.

Išsiskaidžiusi grupė ar publika yra apibūdinama, remiantis faktais, kad sociometrinio pasirinkimo linijos dažniausiai ir įprastai yra grandinės nei būriai (nors tokie būriai ir artimos grupės dažnai egzistuoja susiskaidžiusios grupės viduje). Išsiskaidžiusi grupė yra ženkliai didesnė nei artima, labiau paplitus geografiškai, su dėl to išskylančiais apribojimais bendrauti akis į akį. Šeima kaip stiprus vienetas yra išsiskirsčiusios grupės dalis. Tokios grupės nariai nėra linkę bendrauti taip dažnai su tokiu gausiu kiekiu betarpiškai pažįstamų asmenų, kaip tai vyksta artimoje grupėje. Individualios draugystės modelis turi tendenciją, būti išsiskaidžiusiam tarp segmentuotų santykių vaidmenų. Kadangi daug gaudų yra susiję tam tikromis funkcijomis ar vaidmenimis, išsiskaidžiusios grupės narys yra linkęs labiau išgirsti tokį vaidmeniškai susijusį gaudą kol jis yra susijęs su to vaidmens, kažkokia veikla. To pasekoje, toks asmuo greičiausiai gaudą išgirsta tik kartą, nes greičiausiai jo nesutiks savo kitų vaidmenų veiklose. Žinoma, įmanoma, kad gandas bus susijęs su bendru visuomeniniu interesu, todėl jis gali pasklisti per visą išsiskaidžiusią grupę, bet tai turi būti gandas, paveikiantis visą grupę. Tokias gaudais galėtų būti karo pradžia ar pabaiga, prezidento atsistatydinimas, gamtos katastrofa. Galingas gandas gali išsiskaidžiusią grupę pakeisti į artimą. Kaip pavyzdį galime paminėti Čikagoje vykusius gatvės lenktynių siautėjimus, po kurių gandai, apie daugybę mirčių, iššaukė daugybę žmonių į gatves susieiti, sąveikauti su jau dalyvaujančiais ir net laimėti, apginti savo poziciją.¹¹

Įsitraukimas į temą. Kitas grupinio lygio kintamasis yra įsitraukimas ar grupės susidomėjimas gando tema ir turiniu. Jei gandas paveikia visą grupę kaip grupę, tai susidomėjimas bus jaučiamas iš visų narių. Tačiau jei gandas paveikia tik dalį grupės, subgrupę, domėjimasis

¹¹ Buckner H.T A *Theory Of Rumor Transmission* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.tbuckner.com/Rumor4.htm> Žiūrėta 2006-03-03

nepasklis plačiai. Kuo didesnis nei vidutinis grupės susidomėjimas ir įsitraukimas, tuo didesnė bus motyvacija paskleisti gaudus.

Artima grupė su aukštu įsitraukimo lygiu į gando temą sukels aukštą pasikartojimų koeficientą, nes gandas eis iš vieno nario kitam ir sugrįš atgal. Išsiskaidžiusioje grupėje su dideliu įsitraukimu į gaudus, greičiausiai bus patirti ir gando grandinės, ir gando intensyvus aktyvumas, kai pakankamai žmonių bus ar susirinks kartu aptarti gaudus.

Artima grupė su menku grupiniu įsitraukimu, sudarys tik grandinėles iš įtrauktų ir perduodančių gaudą asmenų. Caplow, amerikiečių mokslininkas tyrinėjas gaudus, nustatė, kad gaudai nesusiję „su svarbiausiais grupės interesais, paprasčiausiai nesugebės judėti gaudų kanalais, nors daugelis jų buvo prieinami visais atžvilgiais“.

Išsiskaidžiusi grupė su silpnu įsitraukimu iš esmės tikrai neišgyvens gaudų veikimo. Nėra tikimasi, kad didžioji tokios grupės narių dauguma išgirs gaudą, o tie kurie išgirs greičiausiai sužinos jį tik iš vieno šaltinio. Galimas atvejis, kad artimoje grupėje gaudai veiks labai intensyviai, o šitą grupę supanti susiskaidžiusi bendruomenė nesužinos apie tai nė žodelio.

Grupės įsitraukimas ir artimumas – atskirtis formuoja natūralią pasekmių klasifikaciją, pagal gaudų perdavimo ir pasikartojimo dažnumą. Be to tokią klasifikaciją galima įvertinti kaip motyvacijos ir galimybių reitingą.

Klasifikuojant yra įvertinama grupės struktūra, įsitraukimas į gaudą ir jo temą, pasakojimai, pasikartojimai ir gaudų perdavimo modelis.

2 lentelė

Grupės įsitraukimas, grupės struktūra ir tikėtinos gaudų perdavimo pasekmės

ĮSITRAUKIMAS	GRUPĖS STRUKTŪRA	PASAKOJIMAI	PAKARTOJIMAI	MODELIS
Aukštas	Artima	Daug	Daug	Intensyvus tinklas
Aukštas	Išskaidyta	Daug	Sporadinis	Daugiausia grandinėlės, keltas mažų tinklų
Žemas	Artima	Keletas	Beveik nei vieno	Keletas mažų grandinėlių ir tinklų

Žemas	Išskaidyta	Beveik nei vieno	Nei vieno	Labi trumpos grandinės
-------	------------	------------------	-----------	------------------------

B. Hayes teigia, jog aptiko prielaidą, kad gandų pasakojimas yra smagus tol, kol tu vienas žinai tą gandą, o tavo auditorija ne, nes nėra jokio jaudulio skleidžiant nuvalkiotas naujienas. „Žmonės išlieka gando skleidėjais tol, kol jie sutinka neišmanėlius, kurie labai trokšta sužinoti gandą; po to skleidėjai tampa malšintojais, kurie vis dar žino gandą, bet yra netekę susidomėjimo skleisti jį“.¹²

Daley-Kendall ir Maki-Thompson modeliai supaprastina ir formalizuoja tokį socialinį procesą. Abu modeliai tinkami maišytai visuomenei, todėl žmonės gali atsitiktinai susidurti vienas su kitu vienodomis galimybėmis. Kitas prastinantis suvokimas yra tai, kad žmonės susitinka „du su dviem“ (two-by-two), o ne didesnėse grupėse. Tokia porinė interakcija yra valdoma griežtų taisyklių:

- Kai skleidėjas sutinka smalsuolį, šis tampa skleidėju, o tikrasis skleidėjas toliau tęsia platinimą
- Kai skleidėjas sutinka malšintoją, jis pats tampa užgniaužėju
- Tuo atveju kai susitinka du skleidėjai, modeliai išsiskiria. Pagal Daley-Kendall versiją, abu skleidėjai tampa malšintojais. Anot Maki-Thompson taisyklės tik vieną iš skleidėju paverčia gniaužėju; kitas tęsia skleidimą
- Visos kitos sąveikos (neišmanėlis- neišmanėlis, neišmanėlis- gniaužėjas, malšintojas- malšintojas) neturi jokių pasekmių jokiai pusei.¹³

Taisyklės paaiškina kodėl gandai yra patys save ribojantys šiose modeliuose. Pirmiausia, skleidėjai yra atitraukti nuo daugybės nežinančiųjų ir gandas nuvilnija per visuomenės dalį. Bet jei skleidėjų daugėja, jie pradeda susidurti ir tokiu būdu tampa malšintojais. Judėjimas nuo nežinančiojo iki skleidėjo yra negrįžtamas, akivaizdu, kad gandas galiausiai turi numirti, kai visi skleidėjai taps malšintojais. Ne taip akivaizdu yra, kad paskutinis skleidėjas turi išnykti prieš nežinančiųjų paklausos išsekimą.

¹² Hayes B. *Rumours and Errors* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.americanscientist.org/template/AssetDetail/assetid/42368?&print=yes> Žiūrėta 2006-04-21

¹³ Hayes B. *Rumours and Errors* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.americanscientist.org/template/AssetDetail/assetid/42368?&print=yes> Žiūrėta 2006-04-21

Aptarėmė, kad gandas plinta bendraujant individams, jų komunikacija ir tuo pačiu gando perdavimas vyksta tam tikroje bendruomenėje ar grupėje. Lygiai kai grupės struktūra ir išitraukimasį gandą daro jo reikšmė tam tikrą įtaką, taip ir gandas daro poveikį grupėms ir socialinei aplinkai, kurioje jis yra priimamas ir platinamas.

1.5. Gando socialinės funkcijos

Vienas iš svarbių gando socialinių momentų yra tai, kad jis didina *visuomenės socialinio vieneto vientisumą*. Tai įvyksta kai gando aptarimo proceso metu, grupės viduje išryškėja bendra pozicija, sumažėja individualių nuomonių skirtumai, kas ir padidina grupės vientisumą. Bendras dalyvavimas skatina žmogų pasijausti vienos komandos nariu, o tuo pačiu ir daugiau žinančiu už kitus ir tai taipogi skatina susitelkimą.

Kita gando socialinė funkcija yra *sprendimų priėmimo sąlygojimas*, esant įvairiems konfliktams (tarpgrupiniams, tarptautiniams). Šiuolaikinėje visuomenėje paveikti vienai pusei kitą trukdo ir įstatyminė bazė, ir visuomenės nuomonė. Todėl tampa svarbios tos priemonės, kurios padėtų paveikti didesnės visuomenės dalies nuomonę apie tarpgrupinį, tarptautinį ar tarpvalstybinį konfliktą, pakreipiant vienai is konfliktuojančių pusių naudinga linkme. Šie procesai skatinami platinant atitinkamą informaciją ir pritaikytus duomenis, kurie yra pateikiami ir žiniasklaidos ir neformaliais kanalais. Taigi gandai ne tik veikia, bet ir skatina sprendimo priėmimą.

Gandai, siekiant tikslo, gali būti naudojami ne tik informacijai gauti ar skleisti, bet kartu ir žlugdyti, *kenkti, diskredituoti kitiems*. Akivaizdu, kad ikirinkiminės kampanijos metu pastebimas gandų apie kandidatus, jų asmeninį gyvenimą, praeitį, tikruosius siekius ir tikslus, polinkius, ryšius pagausėjimas. Be to, toks gandų naudojimas pastebimas ne tik politikoje, toks tikslo siekimas žinomas versle, sporte, kultūroje ir pan.

Panašiai gandas naudojamas ir *siekiant provokuoti veiksmus*, naudingus vienai iš konfliktuojančių pusių, pavyzdžiui sukelti streikus, boikotus, riaušes ir panašias reakcijas. Vienas iš literatūroje pateikiamų pavyzdžių nurodo situaciją, kai opozicija platina gandus apie produkto išnykimą, taip priversdama įmones supirkinėti prekes, sukeliant kainų augimą ir deficitą. Tuo tarpu žmonės tokioje situacijoje kaltina esamą valdžią.

Gandai naudojami ne tik pakenkti, bet ir *oponentams klaidinti*. Yra žinomi istoriniai atvejai kai skleidžiamos kalbos apie karinį pajėgumą, armijos dydį ir pan. sumažindavo priešo karinį ryžtą. Arba atvirkščiai, galima klaidinti nurodant savo silpnumą ir nepasirengimą, kai kad elgėsi nacistinė Vokietija, bandydama įtikinti, jog yra nepasiruošusi sunkiai ir ilgai kovai.

Be šių savybių gandai taip pat padeda žmogui *susiorientuoti naujoje aplinkoje ar situacijoje*, nes aprūpina žmogų papildoma informacija kai žmogus atsiduria neaiškiose ir pavojingose situacijose. Individas atsidūręs tokiose situacijose retai turi tinkamas, patikimos informacijos kaip jam reikėtų elgtis, todėl jis natūraliai ieško papildomos informacijos, kuri padėtų jam susiorientuoti. Gandai gali suteikti tokios neformalios informacijos, tačiau ji ne tik gali padėti susiorientuoti, bet gali ir padidinti baimę ar sukelti paniką, taip pat ir įtampą visuomenėje ir sukelti masinius neramumus.

1.6. Gando sklaida ir jos priežastys

„Gandai prieinami visiems, nes jie reikalauja ne pagrindimo, o tik nuojautos ir liežuvio lankstumo.“¹⁴ Per gandus atskleidžiama žmogaus egoistinė prigimtis ir reiškiasi alternatyvaus bendravimo, paremto neįpareigojančiu pasitikėjimu, poreikis.

Akivaizdu, kad gando sklaidimo procese yra svarbus ne tik jo turinys, bet ir gando vartotojas, kuris tą gandą priima. Gandų priėmėjas pirmiausia pripažįsta siūlomo gando turinį, pritaiko ką jau žino, kad galėtų toliau svarstyti. Gandų skleidėjas tikisi, kad vartotojas priims informaciją be priešiško, tačiau priėmėjas gali nepritarti turiniui. Norint kad gandas būtų priimtas reikia, jog skleidėją ir priėmėją sietų panašūs interesai ir siekiai. Jų neformali komunikacija turėtų vykti apie tai, ką abu kažkiek žino jiems rūpima tema (įvykiai, poelgiai, susijusios savybės) ir tai galėtų papildyti nauja informacija.

V. Pruskus pastebi, jog „...būtina tam tikra situacija, kurioje būtų įmanoma, kad neformali informacija virstu gandu.“¹⁵ Tam reikalingos trys pagrindinės prielaidos: tinkama vieta atirauti; noras gauti papildomos informacijos apie nežinomą dalyką ar reiškinį; šaltinis, kuris siūlo tokią informaciją.¹⁶

Vieta keistis neformalia informacija, dažniausiai tampa poilsio ir laisvalaikio vietos, kur susirenkama atsipalaiduoti ir pabendrauti, tuo pačiu ir apsikeisti informacija, apie mažai žinomus dalykus, aptarti įvairius skandalus, iškilusius į viešumą, smerktinus dalykus.

Gando situaciją kuria ir noras gauti papildomos informacijos apie dominančius įvykius, reiškinius ar asmenis ir kartu šaltinis, kuris ir pateikia tokią informaciją. Tokiu šaltiniu gali būti ir kitas asmuo, ir organizacija, ir žiniasklaidos priemonės. Pabrėžiamas žiniasklaidos vaidmuo

¹⁴ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.6

¹⁵ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.45

¹⁶ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.45

„kuri gyva gaudais, jais pati minta ir maitina vis išpūdingesnių naujienų ištroškusi skaitytoja. Kuo didesnė konkurencija žiniasklaidos rinkoje, tuo didesnė tikimybė, kad gandai, kaip paklausiai prekei, bus suteikta vis ženklesnė vieta informacinių paslaugų erdvėje.¹⁷

Tuo pačiu galime pastebėti, kad ir informavimo, žiniasklaidos priemonės siekdamos konkuruoti tarpusavy, tenkindamos nuolatinį poreikį žinoti, dažnai pateikia kelias arba vis naujesnes įvykio aiškinimo versijas ir taip skatins kurtis ar net sukuria gaudus. Tuo pačiu monopolinis žiniasklaidos priklausymas taip pat tampa įrankiu gando skleidimui, siekui gandu paveikti žmones ir jų sąmonę.

Dažniausiai gando objektu gali tapti svarbus, reikšmingas nevienprasmiškai aiškinamas įvykis, kurio baigtis vis dar nėra žinoma. Keletas kitų autorių laikosi nuomonės, jog vystantis visuomenei, kai kurie atsirandantys reiškiniai negali būti paaiškinti remiantis įprastais metodais ir koncepcijomis. Taip natūraliai atsiranda poreikis ieškoti naujų paaiškinimo būdų, kurie atsakytų į rūpimas problemas ir galų gale patenkintų smalsumą.

Informacija, kuri turi visuotinį reikšmingumą, yra įgijusi „visuomeninę dimensiją – kalbėti apie dalykus, kurie yra svarbūs, turi praktinę reikšmę konkrečiam individui, socialinei grupei ar visuomenei.“¹⁸ Gandai kyla tokiomis aplinkybėmis, kai vykstantys įvykiai tiesiogiai paliečia individo ar grupės interesus ir pasižymi neapibrėžtumu ar neaiškumu, o įtikinamų paaiškinimų, kuriuos pateiktų tradiciniai autoritetai (valstybės tarnautojai, žiniasklaida) nėra arba sunkiai prieinami. Tai tarsi nusako ir šis apibrėžimas, nurodantis kad „gandas – tai informacijos atsiradimo ir sklidimo visuomenėje procesas, kai ji dar nepatvirtinta oficialių šaltinių arba jau paneigta.“¹⁹

Paprastai įvairias žinias apie svarbius įvykius, asmenis, jų veiksmus ir poelgius gauname iš oficialių šaltinių, kuriais vienu ar kitu lygiu pasitikime. Kita vertus, kiekviename informacijos pateikime visada yra dalykų, kuriuos žmonės supranta skirtingai, nes tai lemia keletas faktorių tokių kaip skirtingas žmonių išsilavinimas, kultūrinė patirtis, amžius, profesija ir pan. Taip pat skirtingas turinio suvokimas, nes žmonės suvokdami ar apibūdindami sąvokas, į jas įdeda ir savo turinį, savo supratimą apie dalyką. Pasak V. Pruskus, taip atsiskiria žinojimas apie dalyką ir „žinojimas apie tai, kas tai yra“. Pastarasis ir rūpi neformalios komunikacijos formai – gandai, nes remiamasi ne faktais, o nuojautomis ir spėlionėmis.

¹⁷ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.48

¹⁸ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.7

¹⁹ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.7

Pastebima, kad žmogus priimdamas informaciją, gali ją nepasitikėti dėl menko pasitikėjimo valdžios institucijomis, jos žmonėmis, tiek ir dėl turinio išraiškos, jos sudėtingumo, abstraktumo.

Taigi kyla būtinybė dekoduoti ir suprasti, paaiškinti sau tą informaciją kasdienio gyvenimo sąvokomis. Toks paaiškinimas neišvengiamai yra papildomas savo supratimo detalėmis, išskiriant, akcentuojant vieną ar kitą aspektą. Tokį papildymą įtakoja asmens išsilavinimas, jo kultūros lygis ir tuo pačiu jo interesas. Kintant ir pasipildant informacijai, pildosi ir gandas. Tuo pačiu mažėja galimybė informaciją patikrinti ir atsakomybė už jos autentiškumą.

Allport ir Postman išskiria, kad svarbiausias veiksnys skatinantis domėtis gandais yra informacijos trūkumas dominančia tema. Informacijos trūkumas gali atsirasti dėl: įvykių nutylėjimo žiniasklaidoje; žurnalistų dėl tam tikrų motyvų, tyčinio informacijos iškraipymo; nepasitikėjimo žiniasklaida ir žurnalistais; nepasitikėjimo politikais, oficialia valdžia, jos atstovais ir jų teikiama informacija; suinteresuotų individų grupių savo tikslų siekimas skleidžiant piktavališką informaciją.²⁰

T. Shibutani teigia, jog gandų atsiradimo priežastis yra siekis susikurti pilnesnį, įvairiapusiškesnį vaizdą. Taip yra dėl to, kad nuolat gausėja informacijos aktualiomis temomis, nagrinėjančiomis galimas grėsmes žmogui ir visuomenei.²¹ Tokia informacija dažnai yra neišsami, neaiški, prieštaringa, todėl kyla natūralus poreikis suprasti daugiau ir remtis įvairiais šaltiniais, tuo pačiu imama ir spėlioti, skirtingai aiškinti ir priimti ar skleisti gandas.

Dažniausiai gando objektu gali tapti svarbus, reikšmingas nevienprasmiškai aiškinamas įvykis, kurio baigtis vis dar nėra žinoma. Keletas kitų autorių laikosi nuomonės, jog vystantis visuomenei kai kurie atsirandantys reiškiniai negali būti paaiškinti, remiantis įprastais metodais ir koncepcijomis. Taip natūraliai atsiranda poreikis ieškoti naujų paaiškinimo būdų, kurie atsakytų į rūpimas problemas ir galų gale patenkintų smalsumą.

Literatūroje išskiriamos keturios gandų kilimo ir sklidimo priežasčių grupės:

Informacijos trūkumas tema, reikalinga konkrečiam individui. Individas ieškodamas informacijos jį dominančia tema ir neradęs jos viename šaltinyje, žinoma ieško kito, nes tema jam yra aktuali ir reikšminga. Taip sukurdamas paklausą ir terpę tokios temos informacijai, kuri yra užpildoma gandais. Tokie gandai dažnai cirkuliuoja ribotose grupėse, neišplisdami į platesnę visuomenės dalį. Šie gandai patenkina dėl konkrečios temos informacijos

²⁰ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.14

²¹ Pruskus V. *Gando fenomenas: kilimo priežastys ir socialinės funkcijos* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil54/Fil_021_028.pdf Žiūrėta 2006-02-12

stygiaus, todėl jų gyvybingumas tiesiogiai priklauso nuo temos aktualumo individui ir informacijos apie ją trūkumo.

Greitas naujovių plitimas. Mokslo ir technikos pažanga, pasiekimai ir jų pritaikymas kelia ir natūralų žavesį, keičia esamas padėtis į perspektyvesnes, kokybiškesnes, skatina ekonominį augimą ir žmonių gerovę. Tačiau tuo pačiu individui sparti naujovių kaita ir įtaka dažnai nėra savaime suprantamas ar labai aiškus dalykas. Bandydamas jas suvokti individas ima jas aiškinti ir bandyti suprasti neformalios komunikacijos formomis - gandais. Kitaip tariant naujovės sukelia ir smalsumą, ir jautrumą, ir didina nerimą, sykiu ir skatina įvairias spėliones, kurios pavirsta gandais. Gandai, nors dažniausiai naujoves aiškina nelabai patikimai, yra nuolatiniai faktoriai skatinantys smalsumą ir domėjimąsi jomis.

Individo nerimastingumo lygis. Yra pastebėta, kad jautresni aplinkos poveikiui, pakitimams žmonės labiau yra linkę priimti, aptarinėti ir skleisti gandus. Tokie gandai dažniausiai yra susiję su žala, kenkimu, neigiamu poveikiu. „Kai kurie autoriai mano, kad tikėjamą gandais sąlygoja latentinis nerimastingumas, kurį skatina nepertraukiamas naujų technologijų skverbimasis į visas gyvenimo sritis, ypač į maisto produktų ir vaistų gamybą.“²²

Tikėjimas gando teisingumu ir būtinumu. Informacija apie kažkokį reiškinį ar įvykį dažnai nėra galutinė ir negali būti visiškai perduota, todėl susidaro prielaida žmonėms manyti, jog įvairios institucijos ar organizacijos, stengiasi nusišėpti tai apie ką norima žinoti daugiau. Gandai užima šią nišą ir neretai pasirodo, kad bent dalis informacijos ganduose buvo teisinga. Todėl taip stiprėja manymas, kad gandai būtini, norint gauti pilnesnę, tikslesnę informaciją iš įvairių institucijų.

Taigi šioje darbo dalyje buvo aptarta gandų samprata, jų raida ar pabaiga, lemiamą dėl gavėjo požiūrio pobūdžio, kuris gali būti kritinis arba transmisinis. Atskleidžiami gandų perdavimo modeliai, grupės struktūros ir įsitraukimo įtakos gando sklidimui bendruomenėje. Taip pat siekiama parodyti gandų plitimo priežastis, kurias lemia gandų vartotojai, informacijos trūkumas ir dėlto atsiradęs poreikis įgyti papildomų žinių, siekis suprasti ir interpretuoti reiškinį. Aprašomas nepasitikėjimo oficialiais šaltiniais, žiniasklaida ar valdžios dalyviais ir institucijomis, poveikis gandų atsiradimui ir plitimui, bei su tuo susijusios gandų socialinės funkcijos.

Gandų samprata, funkcionavimas ir daugelis socialinių funkcijų atskleidžia galimas šio reiškinio sąsajas su politika, manomą santykį su skandalais ir sąmokslo teorijomis, bei

²² Pruskus V. *Gando fenomenas: kilimo priežastys ir socialinės funkcijos* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil54/Fil_021_028.pdf Žiūrėta 2006-02-12

neformalios informacijos ir komunikacijos panaudojimo šioje srityje galimybes. Todėl kitame skyriuje bus aptarta šio reiškinio samprata, siekiai ir veikimo principai.

2. ŠAMOKSLO TEORIJA. KONCEPSIJA IR FUNKCIONAVIMAS

Šioje darbo dalyje bus aptarta šamokslo teorija, jos veikimo prielaidos, priežastys ir tikslai. Tai pat nurodytas jų ryšys su protesto ir skandalo situacijomis. Kaip jau galėjome pastebėti gandų kilimo ir plitimo priežastyse minimi aspektai, kurie kelia asociacijų su slapta veikla, siekiant tam tikrų tikslų. Todėl išsiaiškinus šamokslo teorijos sampratą bus galima svarstyti koskyragandų ir šio reiškinių santykis.

2.1. Šamokslo teorijos samprata ir elementai

Pradėdami kalbėti apie šamokslo teorijas daugelis autorių imasi pasaulio, tikrovės santykio su individu nustatymo. Tai yra svarbu todėl, kad kaip vėliau matysime tikrovės, įprastinės gyvenimo situacijos kaita verčia žmogų sunerimti ir ieškoti atsakymų, paaiškinimų. Neretai tai tampa ne tik vieta gandsms plisti, bet ir veikti šamokslo teorijoms. Sudėtingi reiškiniai, informacijos trūkumas, nepasitikėjimas ir slaptumas tai sąlygos, kurios padeda funkcionuoti manymui, jog tai gali būti ir suplanuoti įvykiai ir kažkieno slapti siekiai bei susitarimai.

Taigi, pirmiausia veikia elementarus faktorius - suvokimas, jog mūsų tikrovė kinta ir tai suteikia pagrindo nepasitikėti dabartimi bei ateitimi. Šis nerimas susijęs ir su eskaluojama pasaulio pabaiga, kuri apima ne tik tokias apraiškas, kaip globalinės katastrofos, bet sykiu ir žmonių moralinį nuopuolį, neatsakingumą, nesąmoningumą, kas, be abejo, irgi neatsiejama nuo fizinių krizių, kaip tarkim ekologinės katastrofos.

Mums svarbu suprasti, kiek tai susiję su žmonių pasaulėžiūra ir jos kaita. Tikrovė, kurios esminė dalis paprastai yra visiškai nepatikrinama, priklauso nuo mūsų įsitikinimų. Pasauliai ar tikrovės, kurios susiduria ir išryškėja jų skirtumai, dėl ko vieno pasaulio situacija yra diskutuojama, aptariama ir analizuojama, remiantis E. Husserliu būtų natūrali nuostata, kad pasaulis yra toks, kokį subjektas mato. Taigi, pasaulis yra subjektyvus dalykas. Anot socialinių mokslų filosofo A. Schutzo, „pasaulis yra ne kas kita kaip subjektyvios kasdienio gyvenimo interpretacijos, prasmės, reprezentacijos ir veiksmų motyvai“²³. Kitaip tariant tai yra pasaulėžiūra - normų, savotišku susitarimų, įsitikinimų sistema. Ir ji nėra tik ore kabantis, savaime suprantamas dalykas. Amerikiečių istorikas Gordonas S. Woodas mano, jog XVIII a. pabaigai būdingas šamokslo kultūros suklestėjimas buvo nulemtas gilių pasaulėžiūrinių permainų: „Anksčiau žmonės siekė

²³ Ruškus J. *Akademiniai pasauliai, šamokslo teorijos ir autoritarizmas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://su.lt/article/articleview/2783/1/827/> Žiūrėta 2006-03-05

iššifruoti paslėptą ar pusiau atskleistą Dievo valią; dabar jie siekė suprasti paslėptą ar tik pusiau parodytą žmonių valią.²⁴ Senai aišku, kad visuomenės stengiamasi įtakoti ir valdyti.

Reikėtų manyti, kad be pasaulėžiūros vis vien neįmanoma gyventi, ir pagrindinė jos dalis gali būti apibendrinta ir įdiegta masiškai, tokiu būdu nustatant savotišką visuotinai priimtinos, saugios pažiūrų sistemos normatyvą. Šiais, informacijos pertekliaus laikais, galima manyti, kad jau niekas nebegali nustebinti, net pačios netikėčiausios hipotezės, bet vis dėl to ne tik progresyvios temos paliečia faktorius, dėl kurių neliekama abejingais.

Rašytojas L. Devita sąmokslų teoriją apibūdina kaip mąstymo būdą ar fenomeną, kurio „esmė būtų supratimas, kad daugybė ir galbūt svarbiausi socialiniai, politiniai, reiškiniai yra klastojami, t.y. viena tiesa apie pasaulį skamba žiniasklaidoje, bet tai tik visuotinė priedanga. Tuo pačiu, kad Žemės įvykiai nesivysto natūraliai, laisvai, vos ne kaip pakliūva, bet yra griežtai veikiami ir valdomi.“²⁵

Profesorius J. Ruškus rašo, jog „sąmokslų teorijos terminas nusako, kad visuomeninio įvykio priežastis traktuojama ne kaip vieša veikla ir natūralus reiškinys, o kaip slapta, kenkėjiška, nematomų galingų veikėjų užmaskuota veikla.“²⁶

L. Beshamas siūlo tokį sąmokslų teorijos apibrėžimą: „Svarbių įvykių aiškinimas, paremtas prielaida apie sąmoningą apgavystę ir manipuliaciją, kurią sukuria šiuose įvykiuose dalyvaujantys, jų paveikti arba jų liudininkais esantys žmonės.“²⁷

Teisininkai sąmokslą apibrėžia kaip „dviejų ar daugiau žmonių susivienijimą atlikti veiksmą, kuris neteisėtas savaime arba atliekamas neteisėtomis priemonėmis“²⁸. Lietuvių kalbos žodyno kūrėjai teigia, kad sąmokslas: 1) slaptas susitarimas prieš ką nors politiniais tikslais, 2) susimokymas, susitarimas ką daryti.²⁹

Užsienio literatūroje sąmokslų teorijų įvade pateikiama tokia apibrėžtis „sąmokslas – tai slaptas susitarimas atlikti nelegalų veiksmą.“³⁰

²⁴ Ruškus J. *Akademiniai pasauliai, sąmokslų teorijos ir autoritarizmas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://su.lt/article/articleview/2783/1/827/> Žiūrėta 2006-03-05

²⁵ Devita L. *Gyvenimas po tikrovės* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://ct.svs.lt/lmenas/?leid_id=3112&kas=straipsnis&st_id=9515 Žiūrėta 2006-02-12

²⁶ Ruškus J. *Akademiniai pasauliai, sąmokslų teorijos ir autoritarizmas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://su.lt/article/articleview/2783/1/827/> Žiūrėta 2006-03-05

²⁷ Jokubaitis A. *Sąmokslas kaip politikos mokslo ir liberalios visuomenės problema* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.cceol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=B862703A-67CE-4F6E-85CB-6841C97052E0> Žiūrėta 2006-01-27

²⁸ Jokubaitis A. *Sąmokslas kaip politikos mokslo ir liberalios visuomenės problema* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.cceol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=B862703A-67CE-4F6E-85CB-6841C97052E0> Žiūrėta 2006-01-27

²⁹ *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 1981

³⁰ *A brief introduction to conspiracy theory* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://karws.gso.uri.edu/JFK/Conspiracy_theory/Intro_to_CT.html Žiūrėta 2006-03-15

Taigi, reikėtų pastebėti, kad sąmokslų teorijoje svarbu yra, jog tai ne tik slaptas, sutartas ketinimas įvykdyti kažkokį veiksma, bet ir viešai, atrodytų natūraliai vykstančių dalykų, siekiant apgauti ar manipuliuoti aiškinimas.

Kaip teigia A. Jokubaitis, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojas, „mūsų kasdieniai politiniai gyvenimai neįsivaizduojama be „sąmokslų“ sąvokos vartojimo, tačiau politikos mokslininkai yra beveik visiškai nusišalinę nuo šio reiškinio nagrinėjimo. Kai kurie autoriai tvirtina, kad mes gyvename paranojiškos, susižavėjimu sąmokslais grįstos politinės kultūros laikais. Tačiau šis reiškinys beveik visiškai nepasiduoda moksliniam tyrinėjimui.“³¹

Pastarajame sakinyje galime numatyti prielaidą į esmines sąmokslų savybes – jis slaptas ir sunkiai pažinamas ir įrodomas. Anot autoriaus, net sociologai pristatantys save kaip stipriausią politikos mokslų padalinį negali iširti sąmokslų teorijų, nes negalima išmatuoti jų paplitimo, apklausti dalyvių ar nustatyti tokios veiklos efektyvumą. Taigi, šis dažniausiai politinio gyvenimo reiškinys, sunkiai pasiduodantis empiriniams tyrinėjimams yra apgaubtas įvairių spekuliacijų. Dažniausiai ties pripažinimu, kad tokia teorija galima ir prieinamas galas, nes pernelyg sunku įgyti empirinių įrodymų ir patikimo pagrįstumo.

Anot tyrinėtojų sąmokslų teorijai ir jos pažinimui galime pritaikyti loterijos paradoksa ir jos elementus. B. Keeley pastebi „net jeigu jokia atskira globalaus sąmokslų teorija nėra patvirtinta, mes vis dėlto turime pagrindą manyti, jog tikėtina (ir net neabejotina), kad bent viena globalaus sąmokslų teorija iš tikrųjų veikia.“³²

Tačiau A. Spraunius svarsto, kad viena iš priežasčių, „daugeliui galinti pasirodyti optimistiška, yra ta, kad per paskutinius 30 m. išaiškinta labai daug tikrų sąmokslų. Po daugybės demaskavimų daugelis žmonių tapo tikrais skeptikais radikalais, o kiti, priešingai, virto tokiais lengvatikiais.“³³

Viena ši tokių temų, kaip pastebi L. Devita, neretai tampanti karštais ginčiais tarp skeptikų ir konspiracijos teorijos šalininkų, – skurdas pasaulyje, ypač vadinamajame trečiame pasaulyje. Sąmokslų sampratos šalininkai linkę manyti, kad tai būtent tų pačių paslaptinųjų veikla.

³¹ Jokubaitis A. *Sąmokslas kaip politikos mokslų ir liberalios visuomenės problema* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.cceol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=B862703A-67CE-4F6E-85CB-6841C97052E0> Žiūrėta 2006-01-27

³² Keeley B. *Nobody Expects the Spanish Inquisition! More Thoughts on Conspiracy Theory* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://mugwump.pitzer.edu/~bkeele/work/PUBS/ctii/ctii.pdf> Žiūrėta 2006-01-23

³³ Spraunius P. *XXI amžius – sąmokslų ir religinių karų amžius* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.ziniur.lt/apie/pranesimai?item=860> Žiūrėta 2006-03-28

„Argi ne keista, kad po ilgamečių kovų su skurdu ir badu, po milijonų dolerių aukų padėtis beveik nepasikeitė. Gal kitaip būtų per daug gyventojų, o gal tiesiog žmonės beviltiškai neorganizuoti?“³⁴

Su tuo sietinas įvairių autorių minimas aspektas – vaizduotė. Ieškodami atsakymų į rūpimus klausimus, svarstydami, kodėl ir kaip vyksta galima sąmokslų teorija žmonės ne tik tiki tuo ką galvoja, bet ir sykiu paleidžia į darbą vaizduotę, kuri tarsi tampa kokiu argumentu.

Autoriai teigia, kad sąmokslų teorija dažniausiai yra ne metodiško mokslinio tyrimo, bet poetinės vaizduotės kūrinys. Net menkiausia užuomina apie sąmokslą dažniausiai labai stipriai sužadina žmonių vaizduotę. Juk akivaizdu, kad tai itin populiarūs literatūros, kino ar publicistikos tema. Kartais pakanka ir labai mažos užuominos apie sąmokslą, kad žmogaus vaizduotė pakryptų kokio nors didelio (dažniausiai pasaulinio) sąmokslų kryptimi.

Taigi ir nors sąmokslų teorijos menkai tegali įtikinti mokslininkus, tačiau paprasti žmonės jomis yra linkę patikėti gan lengvai.

A. Spraučius rašo, kad gyvename sąmokslų teorijų aukso amžiuje, nes „maždaug 27 proc. britų mano, kad princesę Dianą veikiausiai užmušė mafija iš Vindzoro rūmų. Su tuo sutinka 86 proc. arabų. Apie 36 proc. Amerikos piliečių mano esant „tikėtina“ ar „labai tikėtina“, kad Jungtinių Valstijų valdžia pati organizavo teroro aktus Pasaulio prekybos centre, taip norėdama pateisinti savo vykdomą karą. Su tuo sutinka didelė dalis besivystančių šalių žmonių.“³⁵

Filosofas L. Donskis yra labai griežtas šiuo tikėjimo klausimu ir sąmokslų teorijas vadina moderniosiomis pamišimo formomis, keliančiomis „pavojus socialinei taikai ir adekvaciui pasaulio suvokimui.“³⁶ Jis tai pat teigia, jog tai yra paranojiška politinė vaizduotė ar „šios teorijos yra moraliai pažeistos vaizduotės kūrinys. Jo nuomone, sąmokslų teorijos kuria iškreiptą, neapykantą ir priešų ieškojimu grįstą tikrovės vaizdą.“³⁷ Filosofas mini, kad vaizduotė pradeda sieti slaptųjų draugijų veiklą ir iš jos išplaukiantį pasaulinį sąmokslą, kurio tikslas esą yra užvaldyti visą likusį - tamsų ir neišsilavinusį - pasaulį.

Šiaip ar taip, vaizduotė – bebaimė, veikianti virš nusistovėjusių faktų – yra varomoji jėga, galinti padėti gyventi tiesoje ir hipotezėje vienu metu.

Norui tikėti sąmokslų teorijomis pasitarnauja ne tik žmogaus vaizduotė, bet ir tai jog, pasak A. Spraučiaus, sąmokslų teorija yra silpnųjų ideologija: „aš nieko negaliu padaryti, nes Tie

³⁴ Devita L. *Gyvenimas po tikrovės* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://ct.svs.lt/lmenas/?leid_id=3112&kas=straipsnis&st_id=9515 Žiūrėta 2006-02-12

³⁵ Spraučius P. *XXI amžius – sąmokslų ir religinių karų amžius* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.ziniur.lt/apie/pranesimai?item=860> Žiūrėta 2006-03-28

³⁶ Donskis L. *Sąmokslų teorija, arba Kaip vienu raktu atrakinti pasaulį* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/35154> Žiūrėta 2006-03-14

³⁷ Jokubaitis A. *Sąmokslas kaip politikos mokslo ir liberalios visuomenės problema* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=B862703A-67CE-4F6E-85CB-6841C97052E0> Žiūrėta 2006-01-27

Žmonės (žydai / masonai / kinai) yra viską užvaldę.³⁸ Šamokslų teorijų populiarumą liudija ir jausmas, atskleidžiantis natūralų norą priešintis žiauriems ir beasmeniems atsitiktinumams. Princesės Dianos mirtis turbūt ir yra būtent toks atsitiktinumas, kai mirtį galėjo sukelti girtas vairuotojas, įvažiavęs ne į tą posūkį tunelyje. Tačiau šamokslo teorijom būdinga tai, kad ką žmonės mano esant atsitiktiniams sutapimams jis paverčia apgalvotu sąryšiu. A. Jokubaitis antrina sakydamas, kad „bet koks šamokslo išaiškinimas atsitiktinius įvykius turi paversti būtiniais.“³⁹

Kadangi kiekvienos šalies piliečiai susiduria su šamokslų kūrimo ir demaskavimo reiškiniams ir visada galima nurodyti daug plačiai aptariamų šamokslo atvejų, todėl tampa įprasta ne iš kart kritiškai atmesti šamokslo teorijos galimybę, pasitikint esamais faktais, bet ir davus valią vaizduotei, susidūrus su kitokiomis versijomis apsvarstyti ir galimą šamokslo atvejį.

2.2. Šamokslų politinis kontekstas

Net pačioje liberaliausioje visuomenėje veikia daugybė slaptų susitarimų, viešai nematomų politinio gyvenimo subjektų ir manipuliacijų viešąja nuomone. „Net pačių liberaliausių visuomenių piliečiai yra verčiami abejoti, ar jų visuomenė yra pasiekusi tokį politinio gyvenimo viešumo, skaidrumo ir perregimumo lygį, kad nebūtų prasmės kalbėti apie valdžios siekimą slaptomis intrigomis, suokalbais ir šamokslais.“⁴⁰

Derėtų pastebėti, kad šamokslų esama ne tik politikoje, bet ir kitose visuomenės gyvenimo srityse, tačiau politikoje jų reikšmė didžiausia: slapta paveikus politinę valdžią, atsiveria kelias daryti įtaką kitoms visuomenės gyvenimo sritims.

„Šamokslą galima apibrėžti kaip slapto, viešai nematomo politinio gyvenimo subjekto įvedimą. Politinė veikla neįsivaizduojama be slaptų politinio gyvenimo subjektų, jų nematomos įtakos ir priešininkų bei visuomenės apgaudinėjimo.“ „Suokalbis, melas, apgavystė ir veidmainiavimas yra pateisinamos elgesio su priešais priemonės ir iš tikrųjų dažnai naudojamos kovai su politiniais oponentais.“⁴¹ Šamokslas netgi neprivalo būti toks galingas ir įtakingas, jam atsirasti pakanka slapto kelių žmonių susitarimo veikti pagal tam tikrą iš anksto suderintą veiksmų planą. Šamokslų organizatoriai politinį gyvenimą bando paveikti slaptomis priemonėmis, tačiau

³⁸ Spraunius P. *XXI amžius – šamokslo ir religinių karų amžius [interaktyvus]*. Prieiga per Internetą: <http://www.ziniur.lt/apie/pranesimai?item=860> Žiūrėta 2006-03-28

³⁹ Jokubaitis A. *Šamokslas kaip politikos mokslo ir liberalios visuomenės problema [interaktyvus]*. Prieiga per Internetą: <http://www.cceol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=B862703A-67CE-4F6E-85CB-6841C97052E0> Žiūrėta 2006-01-27

⁴⁰ Jokubaitis A. *Šamokslas kaip politikos mokslo ir liberalios visuomenės problema [interaktyvus]*. Prieiga per Internetą: <http://www.cceol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=B862703A-67CE-4F6E-85CB-6841C97052E0> Žiūrėta 2006-01-27

⁴¹ Ten pat

reikėtų paminėti, kad sąmokslai tai ne tik itin įtakingi ir visą pasaulį veikiantys reiškiniai, tai ir politinės veiklos strategijos, grįstos slaptomis intrigomis

Egzistuoja ne tik slaptosios tarnybos, bet ir slaptos derybos, uždari parlamento ir jo komitetų posėdžiai, slaptos politinės intrigos. Parlamentuose vis labiau mažėja viešųjų diskusijų reikšmė ir daugėja klausimų, kurie nusprendžiami uždaruose partijų ir frakcijų susirinkimuose. Už atvirų parlamentinių diskusijų galima rasti daugybę smulkių sąmokslų, sukuriamų slaptais ar pusiau slaptais ekonominių grupių ir politinių partijų susitarimais. Visuomenės jau dažnai sugeba funkcionuoti be piliečių diskusijos apie svarbius viešojo gyvenimo klausimus. Be to, liberalios visuomenės politikai ir toliau neatsisako įprastinės veidmainystės – sakyti viena, o daryti kita. Tai amžinas politinio gyvenimo elementas.

Būdamas slaptas (ar pusiau slaptas) susitarimas, sąmokslas sukuria daugumai politinio gyvenimo dalyvių nematomus užkulius. Net turėdami pakankamai daug informacijos apie politinių institucijų veiklą, šiuolaikinių visuomenių piliečiai nežino apie užkulisų įvykius. Politikai lengvai išmoksta viešo elgesio ir retorikos taisykles, tačiau tai nereiškia, kad jie visiškai atsisako užkulisinės veiklos. Demokratija yra pajėgi apginti nuo neteisėtų pretenzijų į valdžią, tačiau ji negali apsaugoti nuo didesniais ar mažesniais sąmokslais grįstos politinės kultūros.

Patirtis rodo, kad bet kuri didesnė liberalios visuomenės nesėkmė su viešumu, atvirumu ir piliečių aktyvumu sukuria palankias sąlygas sąmokslų kultūrai skleistis. Liberalios visuomenės išlaiko politinio gyvenimo sceną ir jos užkulius, dvejopus elgesio standartus ir oponentų apgavystes. Valdančioji dauguma pradeda skirstyti malones tam tikroms socialinėms grupėms ir taip sukuria nelygybę prieš įstatymus – kai kas pradeda daryti didesnę įtaką įstatymų leidėjams. Toks demokratijos išsigimimas skatina įvairių formų savivalę, kartu ir sąmokslus. „Nepaisant istorinių aplinkybių ir visuomenės pilietinio bei politinio brandumo skirtumų, visose vakarietiškoje šalyse valdantieji sluoksniai, siekdami savo tikslų, naudojami panašiais informacijos valdymo būdais ir priemonėmis.“⁴² Autorius nurodo šiuos:

- visuomenei teikiamos informacijos apimties mažinimas
- informacijos dozavimas
- sąmoningas dalies svarbios informacijos nuslėpimas
- propagandinis svarbiausių įvykių pateikimas
- klaidinančios informacijos teikimas.

⁴² Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.100

Į kapitalistinio verslo sistemą įsitraukusi žiniasklaida pradeda tarnauti ne visuomenės, bet tam tikrų jos grupių interesams. Piliečiai yra priversti gyventi su nuolatine žiniasklaidos, įtakingų verslo grupių ir politikų sandėrio baime.

Habermasas pastebi, kad visuomenių diskusijos vis labiau praranda savo kritinę funkciją ir tampa manipuliacijos objektu⁴³. Piliečiai turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę, tačiau jų žodis vis mažiau pajėgus daryti kokią nors didesnę įtaką valdžios institucijoms. Valdžios atstovai patys pradeda formuoti jiems palankią viešąją nuomonę, kuri vis labiau tampa atvirų ir slaptų manipuliacijų objektas. Piliečių sutarimas viešojo gyvenimo klausimais vis dažniau pasiekiamas pasitelkiant vadinamąsias politines technologijas, pirmiau viešųjų diskusijų ir racionalaus problemų svarstymo.

Žinoma jei yra koks nukrypimas nuo įprasto gyvenimo, įprastos tikrovės ar įvyksta kažkoks pokytis, krizė ar skandalas, tai tampa terpe ir priežastimi sąmokslų teorijų gvildenimui, padėties svarstymui neformalios komunikacijos keliu bei gaudų pagalba. Reikėtų pastebėti, kad čia įtakos gali turėti jau anksčiau aptartas galimo nepasitikėjimo valdžia ar žiniasklaida momentas, kai svarstoma ar viskas yra skaidru, ar viskas kas yra deklaruojama ir yra vienintelė tiesa ir veikla. Ar už deklaruojamo viešumo, neslypi tikrieji tikslai, sandėriai ir faktai. Ši dvejonė ar nežinojimas taip pat gali būti sietinas ir su informacijos trūkumu. Nesant ar stokojant informacijos atsiveria kelias nežabotai vaizduotei ir kūrybai svarstant įmanomus sąmokslus, bei rinkti ir skleisti įvairią pasklidusią informaciją įtarimams ar nuomonei patvirtinti, pasikonsultuoti ar net įtikinti kitus.

2.3. Sąmokslų teorijos ir protestas

Problemos su skaidrumu, atvirumu, pilietiniu aktyvumu sukuria palankias sąlygas skliti ne tik sąmokslų teorijoms, bet ir kitom mąstymo ir veikimo formoms atsirasti. Žmonės, jei yra paveikti įvairių nuomonių, sąmokslų teorijos versijų arba dėl pačios nežinomybės, gali imti veikti – protestuoti, mitinguoti ir pan. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad protestas įmanomas ir siekiant priešingų slaptumui, neaiškumui, skaidrumo trūkumui tikslų, bet ir galima sukilti dėl tikslų, kuriuos manoma išsikelia patys dalyviai, tačiau tai ir gal būti primesta manipuliacijos informacija ar sąmokslų būdu.

Štai vienas įtakingiausių šiandienų sociologų M. Castells laiko pasipriešinimą, protestą vienu iš šiuolaikinio žmogaus tapatybę kuriančių veiksnių. „Galima būtų pridėti, kad

⁴³ Habermas J. *The theory of communicative action*. Boston, 1992

protestas palaiko žmonėse tai, kas žmoniška – gyvą bendravimą, laisvės troškimą, rūpinimąsi dėl kitų žmonių ir aplinkos...“

Protestas, M. Castells žodžiais, organizuojamas tinklo pavidalu. Nėra vieno apibrėžto centro, nėra veiksmų plano, bendrų strategijų. Protestas gimsta dabar ir čia, kiekvieno kasdienėje patirtyje, situacijose, kada nebegalima tylėti, bijoti, pasyviai stebėti. Protestas gimsta kartu su tikroju sąmoningumu, veiksmo ir tikrovės emancipacija. „Kaip galimybė veikti, spręsti ir, kada reikia, pakovoti padaro žmones pilietiškai atsakingus, bet kartu ir pasitikinčius savo bei kitų protestuojančiųjų jėgomis, taip ir nuo tikrovės nukrenta žiniasklaidos ir viešųjų ryšių kurpiamas, į viešąsias erdves perkeliamas ir be galo simuliuojamas kapitalistinis Majos šydas.“⁴⁴Tada pasimato tikrovė, problemos, kurios privalo būti neatidėliotinai sprendžiamos.

Žmogus yra laisvas apsispręsti pats, jam nereikalingos vertybės iš viršaus. Pasak K.Pociaus, protesto judėjime išlieka principiniai skirtumai, kurių neužglaisto konsensusai, bendros prielaidos ir nuolankus „linksėjimas galva“, tačiau toks judėjimas gali išsilaikyti nesubyrėjęs „daugiausia per tam tikrus veiksmus, žinios, apie kuriuos plinta iš vienos tinklo vietos į kitą, mobilizuoja žmones ir skatina keistis idėjomis.“⁴⁵

Taigi pačioje protesto esmėje, jo susidaryme glūdi neformali informacija ir jos plitimas. Galime svarstyti, kad žiniasklaida ir viešosios dienotvarkės formavimas sukuria vieną tikrovę, kurios nėra kaip patikrinti, todėl neformalios komunikacijos pagalba, tuo pačiu ir gandais, galima atverti kitą, alternatyviąją pusę ir sujunginti žmones protestuoti prieš siekį primesti jiems nuomones ar manipuliuoti jų įsitikinimais.

M. Castellsas pabrėžia, kad apie judėjimą „neįmanoma ir nereikia kalbėti kaip apie kažkokių priešišku jėgų darbą - sąmokslų teorijos objektą – o sąmokslų teorijos yra pagrindinė kapitalistinės manipuliacinės „viešosios nuomonės“ ir žiniasklaidos tema. Protesto judėjimas, nesislėpdamas hegemono užantyje, būdamas laisvų ir sąmoningų žmonių sambūris, yra suma įvairių žmonių tikslų, nuoskaudų bei priemonių, kuriomis žmogus siekia pašalinti tas blogybes.“⁴⁶ „Priešingai, tokiomis sąmokslininkėmis galime laikyti mūsų valstybės ir miestų valdžios institucijas, už piliečių akių sudarančias šėtoniškus sandorius su kapitalistinėmis korporacijomis bei

⁴⁴ Pocius K. *Piletinis protestas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/50127> Žiūrėta 200-01-26

⁴⁵ Pocius K. *Piletinis protestas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/50127> Žiūrėta 200-01-26

⁴⁶ Pocius K. *Piletinis protestas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/50127> Žiūrėta 200-01-26

tik šioms žmonių teises ir laisves jau seniai paniekinusioms struktūroms suteikiančias galimybę išnaudoti savo plėtros mieste ir pasaulyje galimybes. Štai jums ir sąmokslų teorija.“⁴⁷

2.4. Skandalas ir sąmokslų aspektas

Protestas visuomenės gyvenime gali atsirasti kaip pasekmė, dėl jau minėtų priežasčių. Dėl tų pačių priežasčių, tiksliau joms iškilus į viešąją sferą politikų, institucijų ar organizacijų gyvenime iškyla skandalai. Skandalai ir jų interpretacijos į viešumą gali iškelti tam tikro sluoksnio, bendruomenės, organizacijos ar institucijos problemas, vidinius santykius, vertybinius skirtumus, nevienalytiškumą. Žiniasklaidoje pateiktas skandalas yra aptarinėjamas analitiniuose straipsniuose, interneto komentaruose, ten dirbančių ar dirbusių žmonių, susijusių partnerinių organizacijų ar apskritai bendruomenės pokalbiuose.

Kai įvyksta skandalas, akivaizdu, kad pakinta tikrovė, po sukrėtimų netenkama sąlygiškai ramios, stabilios, pastovios būsenos. Pasak J. Ruškaus, pokyčiai ir sukrėtimai atskleidžia tikrąsias sistemų padėtis, būsenas, parodo realias jų savybes ir išryškina slopintus ir neišspręstus konfliktus.

Dažnai stebint skandalų sukeltą diskusiją, galima pastebėti ir besirutuliojančią sąmokslų teorijų versijų liniją. Kaip jau minėta sąmokslų teorijos vienas iš terminų nusako, kad visuomeninio įvykio priežastis traktuojama ne kaip vieša veikla ir natūralus reiškinys, o kaip slapta, kenkėjiška, nematomų galingų veikėjų užmaskuota veikla.

Taip pat J. Ruškus teigia, kad „sąmokslų teorijas nuolat palaiko visuotinis žinojimas, stereotipai – viena iš folkloro rūšių, dar vadinama miestietiškomis legendomis, kurios supaprastintai ir metodologiniu požiūriu naiviai paaiškina šalia vykstančius reiškinys. Tokios legendos neretai virsta paranojiškais ir groteskiškais gandais.“⁴⁸

Šalies mastu labiausiai plinta aktualūs politiniai gandai ir skandalai. Trumpalaikiai gandai yra susiję su skandalingais politikų ar aukštųjų valdžios pareigūnų neteisėtos veiklos demaskavimu. Tačiau kaip ir kiekvienas skandalingas įvykis negali ilgai trukti, nes jį keičia kita naujiena, kurios laukia visuomenė. Skandalai greit kyla, bet taip pat greitai išsikvepia ir pasimiršta. Tačiau ilgalaikiais gandais gali apaugti istorijos su neįprastais, padariusiais įspūdį, neatskleistais veiksmais, sprendimai ir pan.

⁴⁷ Pocius K. *Piletinis protestas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/50127> Žiūrėta 200-01-26

⁴⁸ Ruškus J. *Akademiniai pasauliai, sąmokslų teorijos ir autoritarizmas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://su.lt/article/articleview/2783/1/827/> Žiūrėta 2006-03-05

Interpretuojant skandalų priežastis, iškeliamos versijos, svarstančios, neva tam tikros grupuotės viešųjų ryšių kampanijomis žiniasklaidos priemonėse siekia sumenkinti, pakenkti skandalo dalyvio reputaciją, įvaizdį ar iš vis jo veiklai visuomenės akyse, kad padidintų savo įtaką visuomenėje.

Profesorius atkreipia dėmesį ir į ankstesnėje dalyje aptartą pasaulėžiūrų skirtumo įtaką sąmoksams. Jo manymu dažniau šiandieninių sąmokslo teorijų šaknys yra ne konflikto su aplinka erdvėje, o tiesiog vidinėje terpėje. Gali būti, jog tas pasaulis, dalyvaujantis skandale yra nevienalytis, o susideda iš kelių labai skirtingų pasaulių, kelių nevienodų diskursų, paradigmu, galų gale, priešingų pasaulėžiūrų. Todėl tokie skirtingi pasauliai naudodamiesi skirtingomis kategorijomis, gali nesusikalbėti ir vienas kito nesuprasti.

Šias mintis galima iliustruoti J. Ruškaus aprašytu Šiaulių universiteto skandalu, kuriame susikirto autoriaus vadinamas gudrumo pasaulis, kuris apibrėžiamas kaip gebėjimas pasinaudoti išoriniais resursais, nepaisant etinių ar net teisinių normų. „Gudrumas neretai pasireiškia vadybiniu kūrybiškumu, įgalinančiu įgyti pranašumą konkurencinėje kovoje dėl galių, resursų, rinkų. Tokių gudrių vadybininkų veiklą lydi gebėjimas susitarti, „pramušti“, investuoti į infrastruktūros plėtrą. Tačiau savo galios pajutimas gudriuosius atveda iki susitapatinimo su postais, akademinio idealizmo niekinimo, akademinų vertybių nepaisymo, neskaidrių finansinių sprendimų, principų ir įsitikinimų reliatyvinimo.“⁴⁹

Toks pasaulis, pasak autoriaus, yra ribotas, nes „gudrieji nuolat laviruoja ant vertybių, etinių, teisinių normų ribos ir kartais jas peržengia. Tada gudrios jų strategijos atsigręžia prieš juos pačius viešais skandalais – taip jie patys viešai nuplėšia savo pačių orumą, garbingumą ir pripažinimą, priskiria stigmą sau ir savo organizacijai.“⁵⁰ Tokiems dalykams nelieka abejingas akademinis pasaulis, kuris imasi apginti garbę ir veiklą. „Sėkmingi gudrumo pasaulio viražai siekiant išvengti atsakomybės ir kaip Niagaros krioklio vanduo krentanti žemyn universitetų prekinio ženklo vertė dažnam studentui, darbuotojui ir dėstytojui smeigė tiesiai į profesinį *ego* ir akademinį identitetą. Šiandien nėra per drąsu teigti, kad universitetų bendruomenėse gimsta naujas, alternatyvus, pilietinis pasaulis. Pokyčiai jau matyti: atsiranda supratimas, kad nėra naudinga būti pasyviems ar abejingiems, kad verta atstovauti savo ir savo grupės interesams įvairiuose akademinuose susibūrimuose.“⁵¹

⁴⁹ Ruškus J. *Akademiniai pasauliai, sąmokslo teorijos ir autoritarizmas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://su.lt/article/articleview/2783/1/827/> Žiūrėta 2006-03-05

⁵⁰ Ruškus J. *Akademiniai pasauliai, sąmokslo teorijos ir autoritarizmas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://su.lt/article/articleview/2783/1/827/> Žiūrėta 2006-03-05

⁵¹ Ruškus J. *Akademiniai pasauliai, sąmokslo teorijos ir autoritarizmas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://su.lt/article/articleview/2783/1/827/> Žiūrėta 2006-03-05

Tačiau grįžtant prie sąmokslo teorijų ir gaudų vaidmens, galime išskirti šiuos akademiko J. Ruškaus pastebėjimus. Anot jo, išviešinti gudraus pasaulio faktai, ne tik paskatino pilietinį pasipriešinimą, bet ir naujų sąmokslo teorijų atsiradimą, sykiu ir atskleiddami paradoksą, kad „bene labiausiai išsilavinusi visuomenės dalis – akademinė bendruomenė – tapo sąmokslo teorijų, nepagrįstų ir paranojiškų gaudų lauku.“⁵² „Matyti ryškus sąmokslo teorijų vienkryptiškumas: gandai nukreipti prieš pilietiniam pasauliui atstovaujančius žmones. Anot gaudų, pilietinis judėjimas prasidėjo tik dėl to, kad pilietinio pasaulio lyderiai nusitaikė į vadovaujančiųjų gudriųjų postus ir sukėlė visus skandalus tam, kad pašalintų iš postų dabar vadovaujančius ir patys tuos postus užimtų. Ši sąmokslo teorija, kaip dažniausiai atsitinka, neturi jokio pamato – nėra nė vieno fakto ar pareiškimo apie tokius motyvus, tačiau, kaip jau minėta, folklorui ir sąmokslo teorijoms faktų ir įrodymų nereikia.“⁵³

Ieškant atsakymo kodėl tada šie gandai vis tik sparčiai plito ir kodėl jais buvo tikima, mokslininkas siūlo sąmokslo teorijų ir autoritarizmo sugretinimą, teigdamas kad sąmokslo teorijų logika yra autoritarinio pasaulio savybė, kuria vienintele kaip kriterijumi remiamasi analizuojant situaciją. Pagrindinis perimtas aspektas yra tai, kad „dogmatiškai tikima intriguojančia legenda“ ir yra nepaisoma jokių, net ir akivaizdžių, argumentų arba faktų, įrodančių sąmokslo teoriją, nebuvimo. J. Ruškus griežtai pažymi, kad „besąlygiškas tikėjimas neįrodyta tiesa ir gaudais paaiškinamas labai skurdžiu ir ribotu realybės supratimu. Kai žmogus nevaldo jokių analizės metodų, neturi tvirtų vertybinių principų, sąmokslo teorija jam tampa artimu ir besąlyginiu instrumentu.“⁵⁴

Juk žinoma, kad autoritariniam pasauliui būdingas nerefleksyvus ir statiškas mąstymas, nepakantumas kitoniškumui (kuriuo grįstos sąmokslo teorijos), siekis diskredituoti, nuslopinti pilietinį pakilimą. Šios savybės ir leidžia bet kokią pilietinę iniciatyvą apkaltinti ketinimu užimti valdžią.

Taigi šiame skyriuje aptartas reiškinys – sąmokslo teorija, jos raiškos ypatybės ir įtaka visuomenei. Taip pat pastebėta, kad sąmokslo veikimo sritis dažniausiai yra politika ir su tuo susijusios aplinkos. Neigiama sąmokslo ir su juo susijusių reiškinų įtaka ne tik sujaukia žmonių

⁵² Ruškus J. *Akademiniai pasauliai, sąmokslo teorijos ir autoritarizmas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://su.lt/article/articleview/2783/1/827/> Žiūrėta 2006-03-05

⁵³ Ruškus J. *Akademiniai pasauliai, sąmokslo teorijos ir autoritarizmas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://su.lt/article/articleview/2783/1/827/> Žiūrėta 2006-03-05

⁵⁴ Ruškus J. *Akademiniai pasauliai, sąmokslo teorijos ir autoritarizmas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://su.lt/article/articleview/2783/1/827/> Žiūrėta 2006-03-05

pasaulėžiūrą, verčia juos pergalvoti savo įsitikinimus, mąstymo sistemą, bet kartais ir imtis radikalių veiksmų - tokių kaip protestai.

Šiuo sąmokslu nagrinėjimu buvo stengtasi atskleisti jo panašumus su gandais. Juk šių reiškinių kilimo priežastys, plitimas ir įtaka žmonėms labai artimos. Pirmiausia galime pastebėti, kad tiek sąmokslais, tiek gandais yra aiškinami įvykiai, dalykai, kurie nėra aiškūs, kelia susidomėjimą, susirūpinimą ir norą suprasti. Todėl tokiais atvejais neoficiali, nepatikrinta informacija gali tapti reikšmingesnė už oficialiąją, nes ji yra ne tik svarbi kaip savotiška informacijos papildytoja, bet ir kaip padedanti perteikti ir priimti informaciją. Tokia neformali informacija yra savaiminė ir iš esmės nevaldoma ir daro tiesioginę įtaką bendram visuomenės bendravimo procesui, įneša emocijų, bet sykiu ir skatina, kad oficialioji informacija būtų kuo tikslesnė, išsamesnė ir būtų galima apsieiti be papildomų aiškinimų, t.y. gandų.

T Shibutani teigia, kad „gandai atsiranda dėl informacijos gausėjimo apie ekologines, ekonomines, socialines ir kitokias grėsmes, nuolat tykančias pavienio žmogaus ir visuomenės.“⁵⁵ Taip pat galime pastebėti, kad dėl to atsiranda ir sąmokslų teorijos, siekiančios išaiškinti reikalo priežastis. O kadangi informacija nėra išsami, dažnai prieštaringa, tad kyla noras sužinoti dažniau ir domėtis įvairiais šaltiniais. O tai ir sudaro sąlygas spėlionėms ir nepagrįstiems aiškinimams, plisti. Pasak J. Pruskaus gandai tokiu atveju žmogui ar visuomenei tampa priemone psichologiškai pasiruošti galimiems grėsmingiems pasikeitimams, tačiau suinteresuotoms grupėms jie padeda kontroliuoti tuos pasikeitimus, formuojant atitinkamas visuomenės nuostatas.

Tokios sąmokslų ir gandų sąsajos, teorinės medžiagos analizės ir sintezės rezultatai aprašomi trečiame šio darbo skyriuje.

⁵⁵ Pruskus V. Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida. Vilnius, 2007 p.26

3. GANDŲ IR SĄMOKSLO TEORIJŲ SAMPRATŲ SUGRETINIMAS

Vienas iš šio darbo tikslų yra suprasti ką gandai ir sąmokslai turi bendro, kas kuri veikia ir kaip jie naudojami. Ankstesnėse dalyse išnagrinėtos šių reiškinų sampratos, atsiradimo priežastys bei veikimo ir plitimo aplinkybės ir funkcijos. Tokia analizė mum leido pastebėti daug panašumų, bendrų veiklos kontekstų ir numatyti sugretinimo galimybę. Šiuo skyriumi siekiama padaryti išvagus, kurios leistų patvirtinti numanomą prielaidą, kad šie reiškiniai tam tikra prasme yra adekvatūs.

Straipsnyje *A brief introduction to conspiracy theory*⁵⁶ yra išskiriami privalumai, kuriuos įgyja sąmokslų naudotojas. Šie privalumai yra labai gretimi su kai kuriomis gandų savybėmis. Palyginkime:

1. Saugumas žinant, kad tavo idėja gali būti niekada nepaneigta. Kas galėtų paneigti, kad „slaptoji ranka“ nepadarė to ar ano? Kai naudojamesi negalimom pažinti jėgomis, išlaikomas savo slaptumas ir saugumas. Tokią savybę turi ir gandai, dažnai nežinoma kas juos skleidžia, kas yra jų autorius ir ar žinia, kuri yra perduodama, bent iš dalies yra teisinga. Ją sunku ir patvirtinti ir paneigti, ypač jei gandas atsiradęs dėl informacijos stokos, nepasitikėjimu vienpusė informacija ir panašiai.

2. Švarus aiškus paaiškinimas. Galima primesti kokias tik nori jėgas „slaptajai rankai“ ir niekas negali įrodyti, kad tai netiesa. Galima sieti, konstruoti įvairius sąmokslus, kurie patvirtintų pasirinktus įkalčius ar įrodymus. Kuo didesnis ir kompleksiškesnis sąmokslas, tuo svarbesnis jis ir jo slaptumas yra.

Panašiai ir gandai, priklausomai kokiu tikslu jie yra skleidžiami, taip jie ir konstruojami, parenkamas atitinkamas turinys. Iš kitos pusės žiūrint, kuo įdomesnis, didesnis įvykis, tuo labiau įvairuoja sklindančių gandų turinys, tuo daugiau versijų iškeliami siekiant apsvarstyti ar paaiškinti reiškinį.

3. Paprasta išeitis. Dėl gyvenimo painumo ir sudėtingumo, įvykių ir reiškinų gausos, priežasčių ir pagrindų galima ieškoti paprastesniuose laikuose. Kaip teigia K. Berk, kas vienoje epochoje yra gandai, kitoje gali iškilti kaip pranešimai, faktai. Tai yra siekiant įtikinti ar sukelti tam tikras reakcijas, kaip pagrindą galima naudoti įvairių laikų informaciją, kuri gali atrodyti gan patikima ir taip padėti labiau paveikti žmones.

⁵⁶ *A brief introduction to conspiracy theory* [interaktyvus]. Preieiga per Internetą: http://karws.gso.uri.edu/JFK/Conspiracy_theory/Intro_to_CT.html Žiūrėta 2006-03-15

4. Lengva išeitis. Naudojantis sąmoksmais, jų slaptumu išvengiama problemų dėl įrodymų prieštaravimų ir netikrumo, kovos su tikrais įrodymais.

Kaip jau minėta, skleidžiant gandus pasirinktu turiniu svarbu ne tiek tikrumas, nes juk akivaizdu, kad plinta ir visiškai neteisingi gandai, bet pati perdavimo maniera. Svarbu yra paveikiai, emociškai, sužadinant kitų jausmus, reakcijas, ir įtikinančiai pateikti žinią, o ne tos žinios įtikinantys įrodymai.

5. Saugumo jausmas dėl žinojimo, jog niekada nereikės taisyti situacijos. Juk neįmanoma kovoti su jėgomis, kurių neįmanoma aptikti. Taip ir esama su gandais, jų procesas yra sunkiai valdomas, todėl neįmanoma jo reguliuoti ar kažkaip koreguoti. Tiesiog to imamasi ir tikimasi tam tikrų rezultatų.

Taigi išanalizavus gandų ir sąmokslų sampratas, jų požymius, kilimo priežastis ir funkcijas ankstesniuose skyriuose, bei šiame sugretinime galime daryti tokio pobūdžio išvadas:

- gandai, sąmoksmai ir skandalai yra labai gretimi dalykai, turintys panašių savybių ir atliekantys nemažai vienodų funkcijų

- tiek gandai, tiek sąmoksmai ir skandalai naudojami oponentams, konkurentams ir pan. pakenkti, diskredituoti ar net išbraukti iš viešojo visuomeninio gyvenimo

- šie reiškiniai naudojami tam tikrom reakcijom sukelti (nuo nuomonės iki protesto, mitingo, panikos ar riaušių)

- pasinaudojant šiomis „priemonėmis“ siekiama įtakoti ir keisti individo, grupės, ar apskritai visuomenės viešąją nuomonę

- gandais, sąmokslu teorijomis dažnai bandoma paaiškinti pasikeitusios tikrovės, tvarkos dalykus, nesuprantamus socialinius reiškinius ar įvykius, įvairias grėsmes, ekologinius, ekonominius, socialinius pokyčius

- taip pat bandoma paaiškinti, padėti suvokti bet kokius nesuprantamus įvykius. Interpretuoti įvairias istorijas, suprasti veiksmų, nutikimų priežastis.

Išvados apie gandus ir sąmokslus, susijusius su žiniasklaidos vaidmeniu ir požiūriu į valdžios institucijas ir politikus, yra prieštaringos.

Dėl žiniasklaidos dažnai nepateikiamos visos informacijos, jos nevienareikšmiškumo, prieštaravimo, dėl nepasitikėjimo žiniasklaida ir jos korumpuotumo kyla sąlygos atsirasti gandams kaip papildomai, alternatyviai informacijai, siekiui suprasti tiesą, tikrąsias įvykių priežastis, eigą ir pasekmes. Tuo tarpu sąmoksmai ir skandalai neretai ir yra ta neteisinga ir prieštaringa žiniasklaidos pateikiama informacija, dėl kurios atsigręžiama į neformalią komunikaciją ir nepatikrinta informacija pasitikima labiau. Tuo pačiu „sąmokslininkai“ gali veikti dviem frontais ir

žiniasklaidoje, ir tuo pačiu neformalios komunikacijos sluoksniuose bandydami įbrukti sau reikalingą informaciją gandas, siekdami tam tikrų tikslų.

Lygiai taip pat, žiniasklaida neretai naudojami nepatikima, nepatvirtinta, improvizuota informacija, įvairiomis interpretacijomis – kitaip tariant gandas. O įvairios sąmokslų teorijos visuomenės gyvenime ir komunikacijoje gali būti tas šaltinis, kuris stengiasi išaiškinti įvykių ir padėti suprasti įvykių. Tačiau vėl sukasi ratas ir iškyla klausimas – kiek tose teorijose tikslios informacijos, o kiek gandų?

Panašioje situacijoje atsiduriame bandydami įvertinti gandas, kylančius dėl nepasitikėjimo valdžios institucijomis, jų atstovais ir kitais politikais. Žmonės imliai domisi gandas, susijusiais su šia socialinio gyvenimo sritimi, nuo asmeninių politikų savybių iki veiklos ir skandalų. Vėlgi galime daryti prielaidą, kad tie gandai gali būti įtakoti interesų grupių ir visiškai neatspindėti tiesos. Tuo pačiu žmonės paprastai nepasitiki politikų ir valdžios institucijų teikiama oficialia informacija, kartais jos nesupranta ar jiems lieka neaiškumų, todėl jie neformalios komunikacijos būdu bando rasti neoficialios informacijos, kad galėtų susidaryti įvairiapusiškesnį, aiškesnį, galbūt teisingesnį vaizdą.

Apskritai galime interpretuoti, kad gandai su sąmokslais siejasi tuo, jog pasklidus gandui, kuris griaua įprastą tvarką tam tikra prasme įvyksta skandalas, kažkoks įvykis, reikalingas paaiškinimo. Gandas gali būti paleistas tyčia, kažkokiais tam tikrų interesų grupių tikslais, arba iškilęs netyčia, daugmaž natūraliai. Taigi esant tokiai situacijai kartu skleidžiami gandai ir kartu atsiranda terpė sąmokslų teorijoms, padedančioms interpretuoti situaciją. Veikiant sąmokslų teorijoms arba kažkokių žmonių ar grupių, slaptiems susitarimams dažnai imamas manipuluoti gandas. Paleidus tam tikrą gandą ar gandas galima siekti reikiamo rezultato, sukelti norimą reakciją kitaip tariant įgyvendinti savo slaptus tikslus – sąmokslus.

Taigi bendriausia išvada būtų, jog vis tik galime manyti, kad kai kalbame apie sąmokslų ir gandų panaudojimą, funkcionavimą, o neretai ir apskritai apie visą jų esmę – tai daugiau ar mažiau kalbame apie tą patį dalyką ar reiškinį.

4. GANDŲ IR SĄMOKSLŲ PANAUDOJIMAS IR PRAKTIKA

Gandų ir sąmokslų funkcijos jau šiek tiek buvo aptartos ankstesniuose skyriuose, tačiau šioje dalyje norima atskliesti jų panaudojimo technologijas, teikiamų savybių išnaudojimą, atskleisti praktines sritis, kuriose dažnai specialistai remdamiesi gandais ir sąmokslais siekia savo suinteresuotų grupių tikslų.

4.1. Gandų savybių teikiamos galimybės

Sugretinus šiuos du reiškinius ir priėjus prielaidos, jog jie yra labai panašūs ir naudojami panašiais tikslais galime apžvelgti kaip jie gali būti panaudojami ir kokių uždavinių jie siekia. Gandai ir sąmokslai savyje turi palankių savybių, kurios leidžia pasinaudoti jų teikiamomis galimybėmis.

Štai jau žinomas pavyzdys iš istorijos kaip žymus karvedys Tamerlanas rinko gandus apie kiekvieną savo pavaldinį ir žinojo kaip jais pasinaudoti. Tai padėjo jam išplėsti imperijos ribas ir išvengti sąmokslų.

Gando poveikis gali būti įvairus. Jis gali padėti individui, grupei, organizacijai ar institucijai pasiekti užsibrėžtų tikslų, bet gali ir pakenkti. Taigi į gandą galima žiūrėti kaip į savo interesų įgyvendinimo priemonę, kuria naudojami įvairios suinteresuotos grupės, verslo organizacijos, politinės partijos.

Pasak įvairių autorių - gandai yra masinės sąmonės raiška. Socialinės filosofijos atstovai gandą suvokia kaip masinės sąmonės pasireiškimą. A. S. Achiezeras gando atsiradimą sieja su masinės sąmonės pastangomis perimti naujoves, remiantis savąja subkultūra, pastoviai reprodukuoti pasaulio vaizdą taip, kad galėtų jame veikti. Mąstytojas sako, kad „gandai – tai nuolat veikianti masinės sąmonės įvykių suvokimo procesas, pasižymintis duališkumu: komfortiška - diskomfortiška padėtis, paslaptingas masių šnabždesys, formuojantis visuomenėje bendrą dvasinę atmosferą, prieš kurią bejėgė informacinė sistema ir patys kraštutiniai masinio teroro metodai. Gandai, pasiekę tam tikro intensyvumo laipsnį, gimdo baime, fobijas, diskomforto būseną, gali sukelti masines riaušes, nepaklusnumą valdžiai, pogromus ir t.t., masinius judėjimus, pavyzdžiui, bėgimą į „pažadėtąją žemę“, paniškus prekių pirkimus ir pan.“⁵⁷

⁵⁷ Pruskus V. *Gando fenomenas: kilimo priežastys ir socialinės funkcijos* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil54/Fil_021_028.pdf Žiūrėta 2006-02-12

JAV sociologas T. Shibutani, kuris gando funkcionavimą sieja su efektyvios komunikacijos vystymusi ir pirmiausia su viena iš jos rūšių – formalia (oficialia) komunikacija. Pasak jo, gandai – tai „patikimo pranešimo „papildymas neformaliais kanalais“. Baras, kavinė, kirpykla – tai to kanalo vietos, kuriose dažniausiai platinama neformali informacija apie asmenis ir įvykius, kurie kelia visuomenės susidomėjimą.“⁵⁸

Nors neformalus informacijos šaltiniai yra antriniai, tačiau jų poveikis didelis, kartais gautos neoficialios žinios gali nurungti oficialiąsias

JAV sociologas N.Smelseris taip pat gandas sieja su kolektyviniu minios elgesiu, kuris yra stichiškas ir neorganizuotas. Gando paskirtis – suteikti reikšmę situacijai, kurios žmonės nesupranta, ir padėti jiems pasirengti veiksmui. Pasak autoriaus, minia ir komunikacija neformalios informacijos dėka yra svarbiausi gando sklidimo elementai.

Pasak V.Pruskaus, kadangi nėra gandų socialinės kontrolės, galinčios valdyti šitokių naujienų plitimą, susidaro tinkamos aplinkybės suinteresuotoms grupėms gandas naudoti kaip visuomenės socialinės kontrolės priemonę, kryptingai skleisti tam tikro turinio nepatikrintą informaciją.

Gandas suprantamas kaip bendravimo metu gauta neformali, nepatikrinta informacija, kuri tenkina individų ir atskirų socialinių grupių informacinius poreikius ir savaip atspindi jų lūkesčius, viltis ir fobijas.

Individo ir visuomenės norą sužinoti ką nors daugiau ir detaliau labiausiai stengiasi patenkinti žiniasklaida. Uoliai rankiodama slaptą informaciją ir atitinkamai ją pateikdama, ji palaiko gandų gyvybingumą visuomenėje. Kaip minėta, įvykių nutylėjimas žiniasklaidos priemonėse, yra vienas iš pagrindinių veiksnių, skatinančių gandas. Kai tik šalyje prasideda svarbūs įvykiai, gal net gresiantys stabilumui, informacijos poreikis akivaizdžiai padidėja, ir jie oficiali, organizuota informacija nėra pakankama, ieškoma kitos, nes žmonėms reikia suprasti priežastis, pašalinti įtampą ir susiorientuoti dėl ateities.

Tuo tarpu žurnalistai tyčia iškraipo informaciją, o to priežastys gali būti įvairios. Tai gali būti atliekama dėl pardavimų, reitingo, dėl politikų papirkimo ir panašiai. „Gandai ir prasimanymai, kurių pagrindas nepatikrinti faktai ir kurie neretai veda link tragiškų konfliktų įžiebimo, atviras amoralumas, visuotinis ir nepagrįstas valstybinių institucijų juodinimas, piktnaudžiavimas žodžio laisve ir galia – daugelyje šalių, taip pat ir Lietuvoje, jau yra tapę kai kurių leidinių, televizijos laidų požymiu.“⁵⁹

⁵⁸ Pruskus V. *Gando fenomenas: kilimo priežastys ir socialinės funkcijos* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil54/Fil_021_028.pdf Žiūrėta 2006-02-12

⁵⁹ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.27

Nepasitikėjimas politikais ir institucijomis yra kilęs dėl nuostatos, jog politika nešvarus žaidimas, o jo atstovai nuolat nepasako visos tiesos. Jau iš anksto su nuostata politiko, jo atstovo veiksmai ir pasisakymai laikomi įtartinais ir skatina spėliones. Kita vertus, patys politikai savo neatsakingais veiksmais ir poelgiais šiuos įtarimus tik sustiprina, sudarydami palankias prielaidas įvairiems gandams plisti.⁶⁰

Skeptiškai vertindamas oficialios žiniasklaidos informaciją, laikydamas „ją pusėtina ar net sąmoningai klaidinančia, individas ieško kitų šaltinių. Ir čia jam į pagalbą atskuba gandas, kurio informacija galbūt ne visai patikima, bet kitokia nei oficiali, tačiau jos šaltinis liaudies balsas, o liaudis visada teisi (Vox populi, vox Dei).⁶¹“

Gandai tokiu atveju tampa itin svarbus ginklas. Lyginant žiniasklaidos ir neformalių šaltinių gandų panaudojimą atitinkamai matyti, kad neformalūs šaltiniai gerokai efektyvesni, nes čia nesvarbūs duomenys apie jos autorių, o tai mažina įtarimus dėl galimo skleidžiamos informacijos politinio ažanguotumo ir didina jos efektyvumą.

4.2. Gandų platinimo technologijų pavyzdžiai

Anot profesoriaus V.Pruskaus, gandai sukūrė žurnalistiką, ją gandai dažnai maitina ir šiandien. Taip pat rinkodarą – juk, šiaip ar taip, gandai skatina prekių pirkimus. Rinkodaros specialistai sekdami gandų svyravimus gali sėkmingai reaguoti ir organizuoti vykstančius procesus.

Tačiau tai tik nedaugelis gandų panaudojimo sričių, kaip jau aptarta, politiniame gyvenime įprasta yra kenkti oponentams, gadinti jų reputaciją, trukdyti veiklą ir panašiai. Tam dažnai naudojami ir gandai. Vienas iš pavyzdžių kai prieš svarbius įvykius yra imamas skleisti gandas, Rusijoje yra buvęs atvejis kai vienos rinkiminės kampanijos metu buvo imta skleisti gandas, jog apvogtas vieno kandidato į deputatus vasarnamis, o nuostolis siekia 100000 JAV dolerių. Šiuo gandu buvo siekiama sukelti žmonių smalsumą – jei tiek turto yra vien vasarnamyje, tai kokios vertės yra daiktai namuose? Šis kandidatas deputatu netapo.

Manipuliacija gandais daugeliu atveju tampa aktyviu politinės kovos momentu. Sitnikovas nurodo kaip galima būtų panaudoti gandas pavyzdžiui priešrinkiminėje kovoje⁶². Pasak jo 5-10 žmonių komanda gali per keturias ar penkias dienas vidutinio dydžio mieste paskleisti gandą ar anekdotą.

⁶⁰ Parsons W. *Viešoji politika. Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius, 2001 p.195

⁶¹ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.28

⁶² Почепцов Г.Г. *Коммуникативные технологии двадцатого века*. Москва, 2001p.287

Paleidimo technologija būtų maždaug tokia: pirmiausia apskaičiuojami transporto maršrutai, apimantys reikalingas auditorijas. Tada seka skleidėjo parinkimas. Tokiu platintoju galėtų būti tariamas karininkas, kalbinantis kokia „babytė“ viešajame transporte. Manoma, kad karininko įvaizdis sukeltų patikimumą, o jo kalba turėtų būti emociinga, intriguojanti, provokuojanti replikas.

Ir nors sukeltų neigiamų reakcijų, tačiau pats grįžtamasis procesas reikštų, jog gando plitimas jau vyksta. Tada įvyksta branduolinė reakcija ir maždaug per keturias dienas žmonės išnešioja gandą mieste. Svarbu tai, kad informacija ir jos pateikimo maniera apskaičiuojama kaip ir tai kas kabėjo ir kuo vilkėjo. Visuose visuomenės sluoksniuose greitai plinta neapibrėžta informacija, kurios negalima patikrinti ir itin jei yra pateikta spontaniškai, tokia ji klausytojui svarbiausia.

Dar viena iš gandų platinimo galimybių yra, L. Ulevičiaus pažymima it jau ne kartą aptarta informacijos trūkumo problema, kuri leidžia gandams užimti oficialios informacijos vietą. Žinoma, kad jau tarybų laikais daugelis gandų buvo laikomi tiesa, nes nebuvo įmanoma jų patikrinti. Informacijos autentiškumo niekaip nebuvo galima įrodyti, todėl gandų lygio informacija buvo pateikiama kaip teisybė ir ja buvo tikima. Dabar tokią manipuliavimo galimybę mažina internetas, palydovinė televizija, tačiau apgaulingos ar nesančios žiniasklaidos priemonės sukūrimas – vis dar naudojama neetiška ryšių su visuomene technologija.

Jos esmė – naujos žiniasklaidos priemonės, per kurią bus skelbiama specialiai parengta informacija, sukūrimas⁶³. Tikslinė auditorija turėtų būti negirdėjusi atitinkamo komunikacijos kanalo, neturėti išankstinės neigiamos nuomonės dėl juo perduodamos informacijos (ne)patikimumo.

Priklausomai nuo taktinių aplinkybių šiuo kanalu skelbiama informacija gali būti užsakovo ar organizacijos, bendrovės ar asmens vardu. Kartais – net to subjekto, kuriam norima pakenkti vardu.

Tarybinė propaganda tokiai technologijai turėjo terminą – atsakomosios publikacijos. Pateikiamas pavyzdys kaip Portugalijos komunistiniame regioniniame, vietos reikšmės, mažo tiražo laikraštyje išspausdinamas neigiamas straipsnis apie žmonių teisių gynėjus. Tuo tarpu Pravda perspausdindama tą straipsnį teigia, kad didelio tiražo Vakarų laikraštis išspausdino tokį straipsnį ir štai jų požiūris yra neigiamas.

⁶³ Ulevičius L. *Kaip tapti žinomam. Eitiški ryšiai su visuomene*, Vilnius, 2006 p.37

Ir dabar išradingai taikomas toks metodas, naudojantis internetu ar kitais šaltiniais, kur paskelbiama tariamai kompromituojanti medžiaga, kuri greitai išplinta į kitas žiniasklaidos priemones kaip tikra informacija.

Nors paprastai gandams būdingas anonimiškumas ar kolektyviškumas, tačiau gali būti ir žinomo autoriaus gandai, kurie gali būti sąmoningai ar nesąmoningai (dėl neatsargumo) paskleidžiami pavienio politiko ar politinės partijos, turinčios kažkokių interesų. Tokias gandas siekiama atkreipti dėmesį tam tikrą reiškinį ar sukompromituoti konkretų asmenį ar oponentą.

Viešųjų ryšių su visuomene tarnybos, kuriose dirba įvairių sričių profesionalai, siūlydamos reikiamai apdorotą medžiagą pateikia tam tikrą schemą su tuščiomis prasminėmis pozicijomis, kurias užpildžius atitinkamais įvaizdžiais, jie manipuliuoja visuomenės sąmone.⁶⁴

Žmonės neturėdami atitinkamo pasirengimo ir intereso, perteikdami gandą, gali ne tik iškreipti jo esmę, suprimityvinti turinį, bet ir suteikti neišraiškingą perteikimo formą, taigi sumažinti poveikį aplinkiniams. Todėl visos valdžios institucijos, organizacijos, partijos, suprasdamos neformalios komunikacijos teikimą svarbą, šiam darbui atlikti renkasi profesionalus.

4.3. Efektyvus pranešimo kūrimas. Gandų ypatybių panaudojimas

Roždestvenskio gandų savybių klasifikacijoje nurodoma, kad viena iš jų yra gandai būdingas vienkartinis paleidimas prieš tam tikrą klausytoją. Siūloma tokį pranešimo tipą vadinti savitransliaciniu, nes jis nereikalauja išorinių sąlygų sukūrimo. Be to ir pasipriešinimas ar siekis sustabdyti dažnai yra neįmanomas. Šiam gandų tipui priskiriami ir pokštai, anekdotai. Savitransliaciniam pranešimui būdinga ir tai, kad dažniausiai labai sunku susilaikyti jo nepaskleidus, žmogus bet koku atveju stengiasi perduoti toliau, o perdavęs net jaučia palengvėjimą.

Roždestvenskis teigia, kad savitransliacinė gandų savybė neatsiejama nuo to, kad gandas dažnai savyje turi tokios informacijos, kuri principingai nutylima įprastinėse komunikacijos priemonėse. Natūralu, kad tokia informacija domina daugelį žmonių ir kai ji tampa prieinama yra labai lengvai perduodama. Be to gandai, pasak autoriaus, niekada nekartoja to, ką rašo žiniasklaida. Taigi gauname tokį atitikimą: „masmedia tylėjimo zona sutampa su gandų skleidimo zona, o gandų kalbėjimo zona atitinka masmedia tylėjimo zona“⁶⁵.

⁶⁴ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.102

⁶⁵ Почепцов Г.Г. *Коммуникативные технологии двадцатого века*. Москва, 2001, p. 282

Carol teigia, kad tai yra atsakas į visuomenės pageidavimą ir įsivaizdavimą. Jame atsispindi ne individo interesas, o minios bendravimas. Čia pasireiškia tokia gaudų savybė kaip atsakas į minios lūkesčius. Gandai skirti tenkinti daugumos žmonių smalsumą ir poreikius.

Kaip žinoma, minios dalyviai susivienodina, individualūs žmonių elgesio skirtumai tam tikram laikui nuslopunami, elgiamasi pagal minios elgesio stereotipą. Kai gandai skirti platiesiems visuomenės sluoksniams, stengiamasi sudominti visas socialines grupes, o pirmiausia tas, kuriose vyrauja individai, neturintys savų, aiškių tikslų, o gyvenantys grupės tikslais. Čia orientuojamasi į žemuosius instinktus, tokius kaip baimė, pavydas, neapykanta, agresyvumas ir pan. Tokiuose sluoksniuose itin greitai plinta gandai apie politinių partijų ir jų veikėjų nesąžiningumą, korumpuotumą, interesų painiojimą. Žinios, kurias norima panaudoti, turi būt in tik kruopščiai atrinktos, bet ir laiku paleistos, nes kiekviena naujiena turi savybę senti. Naujiena turi būti pateikta tuo metu, kai ji labiausiai pageidaujama ir laukiama, bet neturėtų būti skleidžiama dažnai, nes dažnumas mažimo vertę ir poveikį.

Tuo pačiu galime pastebėti, kad ir informavimo, žiniasklaidos priemonės siekdamos konkuruoti tarpusavy, tenkindamos nuolatinį poreikį žinoti dažnai pateikia kelias arba vis naujesnes įvykio aiškinimo versijas ir taip skatina kurtis ar net sukurti gaudus. Tuo pačiu monopolinis žiniasklaidos priklausymas taip pat tampa įrankiu gaudu skleidimui, siekiui gaudu paveikti žmones ir jų sąmonę.

V.M. Bechtiriavas rašė, kad minia jungiasi nuotaių dėka ir todėl su ja kalbėti reikia ne tiek įrodinėjant, kiek siekiant užkariauti jos palankumą karštais žodžiais. Taip pasiekama minios įsakinėjimo ir valdymo galimybė, nes minioje individas yra praradęs dalį kritiškumo ir moralės. Šios savybės atskleidžia kitą svarbų gaudų aspektą, tai yra, kad gaudui būdinga žodinė jo išraiška.

Gandas principingai yra žodinė komunikacija, nes papuolęs tarkim į spaudą jis netenka savo savybių, tapdamas tik priežastimi ir prarasdamas savo savarankiškumą. Juk buitiniai pokalbiai, informacijos apie visuomenėje vykstančius įvykius, charakteringai yra neužrašoma žodinė komunikacija. Be to tokia savybė taip pat patvirtina, kad kalbant perduodama tik įdomi, svarbi informacija. L.Ulevičius nurodo, jog sensacingą naujieną galima sukurti iškraipius žmonių pasakytus žodžius, pridurti tai kas nebuvo pasakyta, nepatikrinus informacijos, nesirėmus kitais šaltiniais. Vienas dažniausių atvejų fakto ir nuomonės painiojimas, jis gali būti sąmoningas ir ne. Taip pat išskiriama, kad gandas labai greitas informacijos šaltinis, nes perduoda informaciją emociingiau nei faktus ar tiesą. Svarbu ir tai kokia forma suteikiama šiai informacijai, kaip ir koku pavidalu ji pateikiama.

Todėl gaudui, platinam žodžiu, kalbinė raiška yra svarbus dalykas. Paprastai pateikiant informaciją, stengiamasi suteikti kalbėjimo manierai laisvą formą, dažnai vartojama

buitinė kalba, nevengiama mažybinių žodžių, šnekamosios kalbos posakių, plačiai paplitusių kasdieniniame bendravime, lygiai taip galima ir grubi, storžieviška kalba. Gando skleidimo erdvėje visos raiškos formos yra įmanomos ir galimos jei tik padeda išryškinti naujienos esmę, priimti ją ir paskleisti.

K. Berk rašo apie informacijos psichologiją⁶⁶ ir teigia, kad ji valdoma nuostaba ir paslaptimi, orientuojama į informacijos priėmėjo interesus. Gandai ir yra tokia forma, jam būdinga išskirtinė tematika. Įvykiai, kurie papuola į ją yra apibrėžti laiko periodu – tai turi būti savalaikė aktuali informacija. Gandai taip pat siekia personifikacijos ir koncentruojasi ties įžymiais žmonėmis, žinomais visuomenės nariais. Tokiu būdu gandai atspindi laikotarpio įvykius ir tam tikrų žmonių populiarumą.

Gando informacija kelia kritiškumą, todėl norint įveikti nepasitikėjimą, reikia kad gando istorijos teiginiai būtų neišgalvoti ar tokiais nepasirodytų. Čia pranašumą įgyja pirmasis pasakotojas, gando kūrėjas, nes jis gali panaudoti šaltinius taip, kad jo teiginiai būtų įtikinami. Gando tiekėjas turi stengtis, kad priėmėjas išgirstų kuo daugiau smulkmenų apie naujieną ir svarbiausia – pakankamai pagrįstų, argumentuotų, kad galėtų sumažinti priėmėjo kritiškumą ir pelnyti didesnę pasitikėjimą.

Palanku, naujienas apie įvykius, ypač jei jos neigiamos, įpinti į palankią informaciją, nes tai skatina didesnę pasitikėjimą. Neigiamos informacijos paskirstymas kartu su teigiama, sudaro vaizdą, kad pasakotojas siekia būti objektyvus. Gandai, be to, yra informacija, kurios žmonės pageidauja, ji tenkina jų smalsumą ir suteikia malonumo, todėl tokia informacijos priėmimo psichologija leidžia priimti net neigiamus pranešimus ir jais tikėti, jei jie tenkina lūkesčius ir atitinka pageidavimą.

Didelę reikšmę turi ir pasakojimo detalės. Jas tinkamai atrinkus ir sugrupavus, gali būti pateiktas kur kas įtikinamesnis vaizdas, kuris pasirodys suprantamesnis ir sumažins kritiškumą pranešimo atžvilgiu.

Taip pat rekomenduojama gandą skleisti dozuojant informaciją, nes tai padeda išlaikyti susidomėjimą. Siūloma informaciją pateikti ne visą, o dalimis, nustačius tam tikrus kiekius. V.Pruskus pažymi, kad „informacijos dozavimas yra esminis gerai organizuoto gando bruožas. Gavęs dalį informacijos žmogus yra pasirengęs stebėti įvykius ir ieškoti daugiau. Jis atsiveria gando informacijai, kuri nėra nei patikima, nei atikrinta, tačiau pageidaujama. Be to, dalinės informacijos pateikimas sudaro galimybę gando kūrėjui laisviau ją interpretuoti.“⁶⁷

⁶⁶ Почепцов Г.Г. *Коммуникативные технологии двадцатого века*. Москва, 2001 p.285

⁶⁷ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.57

4.4. Galimos gandų paskleidimo pasekmės

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad gandai yra sunkiai valdomas procesas, todėl itin didelio poveikio garantuoti negali, kita vertus specialiai pasamdyti ir apmokyti gandų skleidėjai bent tam tikroje grupėje gali skleisti gandus apie pasirinktą objektą – konkurentą, politiką ir pan. Specialistai gali panaudoti ne tik žiniasklaidą, bet ir vieną populiarėjančių metodų – visuomenės grupių jungiamų bendrų interesų suaktyvinimą. Svarbiausia čia yra rasti paskatą, kuri atitinkamą grupę nuteiktų prieš oponentus. Tada užtenka tokią grupę pakurstyti ir gali būti organizuojamos demonstracijos, boikotai ir pan.

Pasak ryšių su visuomene specialisto, tai pasiekama nesunkiai, nes veikiantys asmenys dažnai yra įsitikinę, kad elgiasi teisingai, kovoja „dėl teisybės ir gėrio“, nes joks piniginis atlygis to neatstos, „tiesiog čia žmonės, kuriems iš tiesų rūpi problema.“

L. Ulevičius sako, jog tai vyksta ir Lietuvoje, tik neretai yra dangstoma bundančios pilietinės visuomenės iniciatyvomis. Deja, dažnai tai tėra užslėpta kova prieš konkurentų interesus ar manipuliavimas žmonėmis. Ir pažymima, kad kartais gandai įgauna pražūtingą jėgą, pavyzdžiui gandai apie bendrovės uždarymą gali sukelti daug pasekmių. Tokie grėsmingi gandai gali provokuoti paniką ir iš musės padaryti dramblį, bet taip sugriauti nusistovėjusią tvarką ir sukelti skandalą.

Taip gali nutikti dėl to, kad plintanti gando informacija, net ir neiškreipta, auditoriją gali paveikti ne taip, kaip tikėjosi gando autoriai. Be to, gando turinys gali pasikeisti taip, kad bus nebeįmanoma atkurti pradinės informacijos. Dėl to gandų padariniai dažnai būna neigiami, jie gali tapti „penktąja valdžia“, sukelti įtampą visuomenėje, politinę bei ekonominę krizę. Gandas gąsdinimas rodo visuomenėje plintančią baimės ir pavojaus nuojautą. Tokie gandai dažniausiai kyla didėjant socialinei įtampai ir esant konfliktams, skandalams (kitos šalies slaptųjų tarnybų įtaka valdžiai; galimi kainų šuoliai dėl kokių nors sutarčių; tvarkos keitimosi ir pan.). Tai gandai, kurie retkarčiais kyla stichiškai kaip grėsminga nuojauta visuomenėje tvyrančio nerimo, dėl tam tikrų vykstančių ar pernelyg užsitęsusių ir neprognozuojamų procesų baigties. Taip pat galima skleisti gandus, remiantis paplitusiais prietarais, vertinančiais kitas socialines grupes, tautines mažumas, o tai sukelia neigiamą reakciją, kartais virstančią išpuoliais. Be to, tokie gandai, didina nepasitikėjimą, nesantaiką, griaua įprastus visuomenės ryšius.

Daugelis tyrėjų iš tiesų nurodo pražūtingą žmogui ir visuomenei gando galią: „Gandai dažnai sukuria chaosą ir susipriešinimą, griaua tvarką nutrina socialines ribas ir skatina vartotojus atsisakyti savo socialinių pareigų. Gando minimi asmenys sulaukia įkyraus dėmesio, o gando

virtotojai yra pasirengę kasdien laukti vis naujų žinių. Taip visuomenėje ne tik palaikoma, bet ir skatinama gaudų manija“⁶⁸

Kaip matome gaudai ir samokslai yra plačiai naudojami reiškinys, turintis savo panaudojimo technikų ir ypatybių. Šie du elementai dažnai naudojami ne tik siekiant paaiškinti neaiškius reiškinis, gauti papildomos informacijos, bet ir tam tikriems tikslams pasiekti. Gaudai ir slaptumas itin paplitę krizinėse, skandalingose situacijose, jais manipuluojama bandant pakreipti situaciją sau palankia linkme arba pakenkti oponentui ar visai institucijai.

Kadangi šie gaudai ir samokslai darbe nagrinėti siekiant suprasti juos kaip reiškinis, jų esmines savybes ir funkcijas, tai mums leidžia manyti, jog jų raiškos principai yra vienodi ir tarptautiniu ir Lietuvos kontekstu.

Paskutiniame šio darbo skyriuje ir bandysime apžvelgti gaudai naudojimo apraiškas Lietuvoje vykusiame skandale ir jo vaizdavime žiniasklaidos publikacijose.

⁶⁸ Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gaudai sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007 p.65

5. TYRIMAS

5.1. Tyrimo aprašymas

Tyrimo problematika. Išanalizavus teorinę medžiagą, galima daryti neabejotinus pastebėjimus dėl žiniasklaidos ir politikų bei valdžios organų įtakos gandų atsiradimui, lygiai kaip ir buvo aprašyta, kad šios institucijos savo veikloje ir komunikacijoje naudoja nepatikimą, nepatikrintą informaciją. Kitaip tariant, naudoja gandus ir juos platina. Ypatingai tuo „kaltinama“ žiniasklaida, kuri, norėdama padaryti didesnę naujieną, imasi ir neformalių šaltinių.

Tai ypač aktualu esant kokiam skandalui, viešo asmens, dažniausiai politiko ar institucijos, krizinei situacijai. Tada visuomenėje išauga informacijos poreikis, o žiniasklaida nori pranešti kuo įspūdingesnių naujienų. Neretai tokios krizinės situacijos yra sukeltos tyčia, siekiant pakenkti politiniams oponentams, konkurentams, institucijoms, „demaskuoti“ jų veiklą, tikrąsias poelgių priežastis, jų ryšius ir panašiai. Kitaip tariant, suinteresuoti asmenys ar grupės siekia sugadinti jų įvaizdį ir reputaciją, ar net sužlugdyti visiškai ir priversti pasitraukti iš politinio ar visuomeninio gyvenimo. Galime manyti, kad žiniasklaida neretai būna sąmokslininkų pagalbininkė, kuri tai gali daryti arba sąmoningai, spausdindama užsakytus, tendencingus straipsnius, arba ji gali būti įtraukta į sąmokslą nesąmoningai ir netyčia, tapdama neteisingos informacijos skleidimo priemone, dėl netinkamos informacijos surinkimo, pasiklojimo ne tais šaltiniais ar gandais.

Daugeliui žmonių žiniasklaida yra vienas svarbiausių informacijos gavimo šaltinių. Nors atskiros socialinės grupės ir individai skirtingai vertina spaudą, radiją ir televiziją, kaip žinių gavimo šaltinius operatyvumo, išsamumo ir patikimumo požiūriu, tačiau neabejoja, kad su patikima informacija gauna ir daug nepatikimos – įvairaus pobūdžio ir turinio gandų. V. Pruskus savo monografijoje pateikia atlikto tyrimo rezultatus, kurie nurodo, jog visų socialinių grupių nariai „įtakingiausiu šaltiniu nurodo žiniasklaidą“⁶⁹ (žiūrėti 1 priedą).

Esant tokiai tyrimo problematikai, galime formuluoti tokią *problema*:

Šio tyrimo objektas yra publikacijos, aprašančios prezidentūros skandalą, kilusį dėl patalpų ir tualetų remonto prieš Didžiosios Britanijos karalienės vizitą.

Tyrimo tikslas yra iširti žiniasklaidos priemonių prezidentūros tualetinio skandalo vaizdavimą publikacijose ir įvertinti gandų reikšimosi atvejus.

Šiam tikslui įgyvendinti keliami tokie tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti, kokia informacija analizuojamose publikacijose yra nepatikima ir gandų lygio.

⁶⁹ Pruskus V. Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida. Vilnius, 2007

2. Aptarti gandų lygio informaciją.
3. Nustatyti, kurios publikacijos, kaip tendencingos įvykių interpretacijos, esti gandu.
4. Išanalizuoti O. Malašausko pasisakymus ir įvertinti, kokia jo teikiama informacija nėra patikima, t.y. gali būti vertinama kaip gandai ar jų šaltinis.
5. Interpretuoti skandalo metu pateiktos informacijos įtaką prezidento V.Adamkaus reputacijai.
6. Pateikti išvadas ir rekomendacijas.

Tyrimo keliamos tokios hipotezės: aprašyti skandalui naudojama ne tik oficiali, patikrinta informacija, bet ir gandai.

Įvykių interpretacija, pateikiama publikacijose, gali būti vertinama kaip gandas.

Publikacijose tendencingai akcentuojami kai kurie įvykiai ar detalės.

Skandalas ir jam vaizduoti naudojama nepatikima informacija skirta V.Adamkaus reputacijai pakenkti.

Tyrimo metodas. Šiam tyrimui atlikti pasirinkta pagrindinių dienraščių ir internetinių portalų publikacijų analizė ir interpretacija.

Tokią pasirinkimą nulėmė pats gando fenomenas. Viena vertus jis yra „tam tikras žinojimas, arba informacija, kita vertus, tai to žinojimo perdavimas kitam bendravimo metu.“⁷⁰ Gandus galima tirti kaip neformalaus bendravimo formą, kai jo dalyviai papildo savo turimą informaciją kitomis, net nepatikrintomis žiniomis, ir tada pakeičia nuomonę apie asmenį ar įvykį.

Kad gauta neformali informacija taptų gandu, ji būtinai turi būti šiek tiek papildyta nauja informacija apie žmonių veiklos naujienas, kurios dar nėra plačiai žinomos, bet nėra ir patikimos, patikrintos.

Taigi jei žiniasklaida naudoja neformalią informaciją ir gandas, tai būtent jų naudojama informacija ir atitinka šiuos apibrėžimus. Iš nagrinėtos teorinės medžiagos žinome, kad skandalai sukelia žmonių smalsumą, norą žinoti daugiau, kas tampa gandų atsiradimo priežastimi. Dėl to, žinoma, padidėja gandų cirkuliacija, sklaida ir tuo pačiu poveikis. Bet čia ir iškyla gando tyrinėjimo sunkumas. Kaip pažymi profesorius V. Pruskus „gandas yra kasdienė gyvenimo realija, tačiau neįmanoma atkurti tapačios situacijos, kurioje gandas gyvavo ir buvo platinamas neformalaus bendravimo lauke.“ Todėl ištirti ar skandalas, jo vaizdavimas žiniasklaidoje sukėlė didesnę gandų raidą ir sklaidą kasdieniame žmonių neformaliame žodiniame bendravime yra beveik neįmanomas dalykas. Kap ir ištirti koks buvo tos informacijos turinys, vertinimas ir pan.

Tačiau daroma prielaida, kad užčiuopti galimą žmonių reakciją į skandalą, jų nuomonių tendencijas ir įvykių vertinimus, galima peržvelgus žmonių komentarus po straipsniais

⁷⁰ Pruskus V. Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida. Vilnius, 2007, p.28

internetiniuose portaluose. Labai rimtai internetinių komentarų vertinti, žinoma, negalime, nes atsakomybės nebuvimas, neaiškūs komentatorių demografiniai duomenys, bei kiti aspektai neleidžia pasitikėti šiuo šaltiniu, tačiau susidaryti nuomonių tendencingumo vaizdą įmanoma.

5.2 Tyrimo rezultatų analizė

Šis prezidentūros skandalas įvyko 2006 m. lapkričio mėnesį. Pirmas pranešimas pasirodė dienraštyje „Respublika“ lapkričio 2d. Skandalo esmė yra tokia, kad prezidentūra užsakė, ir pagal planinių darbų eiga, ir ruošdamasi karalienės vizitui, remontą. Buvo įvykdytas Baltosios salės dalies, tualetų prieškambario ir tualetų remontas, kainavęs apytikriai 220 tūkst.litų. Remiantis žurnalistais, labai trūko informacijos apie remontą, kancleris atsisakydavo pateikti žinių ar įsileisti į prezidentūrą, o pagrindinė problema yra išleista „nepagrįstai“ didelė suma ir tualetų baldų ir priemonių auksinės dekoracijos.

Pirmiausia į akis krenta visose publikacijose dedamas akcentas tualetui (Tai ypač pastebima publikacijų pavadinimuose . „Per pirmuosius dienraščių puslapius numargavo antraštės: "Iš Prezidentūros rūmų sklinda tualetų kvapai", "Prezidentūrą griaua tualetas"("Lietuvos žinios" 2006 11 10)), susidaro išpūdis, jog buvo remontuotas tik jis ir jam ir buvo išleisti visi pinigai. Bet tam tarsi galime rasti pateisinimą ir apskritai galime interpretuoti, jog šis skandalas ir jį lydintys pasakojimai kilo, dėl nuolat teorinėje darbo dalyje minėto, – informacijos trūkumo. Žinoma, kai spaudos atstovai ėmė aprašinėti remontą prezidentūroje, galime daryti prielaidą, kad tai sulaukė visuomenės susidomėjimo ir atgarsių. („Kai svarbiausia naujiena žiniasklaidai (o per ją - ir visuomenei) tampa tokia "kvapni" tema, gali pasirodyti, jog valstybėje nebėra svarbesnių dalykų“ ("Lietuvos žinios" 2006 11 10). Tačiau informacijos trūkumas paragino pačius žiniasklaidos atstovus interpretuoti informaciją ir svarstyti, kodėl taip ilgai prezidentūra nepateikė jokių pranešimų šiuo klausimu.

"Respublika" išsiaiškino, kodėl Prezidentūros klerkai kelias savaites nuo žiniasklaidos slėpė Anglijos karalienės Elžbietos II vizito Vilniuje garbei suremontuotą tualetą“ („Respublika“ 2006 11 02).

„Apie mistiniu tapusio tualetų patalpų remontą prezidento kanceliarijos vadovas Osvaldas Markevičius žurnalistams atsisakydavo pasakoti ir patardavo kreiptis į spaudos tarnybą, kurios darbuotojai taip pat nieko nežinojo apie įvykusią kelių patalpų rekonstrukciją“ („Respublika“ 2006 11 02).

„...viešnagei "buvo atliekami kompleksiniai prezidento rūmų ansamblio rekonstrukcijos ir remonto darbai" („Respublika“ 2006 11 02).

„Vakar paklaustas, kur pirkti tokie brangūs prieškambario baldai, Prezidentūros kancleris vėl buvo nekalbus. "Parduotuvėje. Kokioje? Neatsimenu, nes dabar esu kapinėse", - sakė už valstybės vadovo kanceliarijos ūkinius reikalus atsakingas O.Markevičius.“ („Respublika“ 2006 11 02).

„Prezidentūros kancleris atsisakė įsileisti "Respublikos" žurnalistus ir aprodyti suremontuotas patalpas bei nupirktus baldus. Prezidentūra vietoj to atsiuntė suremontuotų patalpų ir nupirktų baldų nuotraukas.“ („Respublika“ 2006 11 02).

„...vakar paaiškino kancleris, nors savo atsakymuose raštu nebuvo užsiminęs apie auksuotus tualetu kambario papuošimus.“ („Respublika“ 2006 11 02).

„Tačiau tiek O.Markevičius, tiek prezidento atstovė spaudai Rita Grumadaitė tvirtino, kad tai – neįmanoma. Šie valdininkai patarė pasitenkinti Prezidentūros atsiųstomis nuotraukomis. Prezidentūros tualetų, apie kuriuos jau sklendo legendos, durų žurnalistas neišdrįso atverti ir šalies vadovo Valdo Adamkaus patarėjai Ramūnas Vilpišauskas bei Lauras Bielinis.“ ("Lietuvos rytas" 2006 11 02).

„Tviskančius tualetus Prezidentūra saugo po devyniais užraktais. Čia patekti yra sunkiau nei, pavyzdžiui, į tokį strateginį objektą kaip Ignalinos atominė elektrinė.“ ("Lietuvos rytas" 2006 11 02).

„Paprąšytas pateikti smulkesnės informacijos apie minėto remonto sąmatą, kancleris tai padaryti atsisakė“ ("Lietuvos rytas" 2006 11 02).

Sunku pasakyti, kodėl O.Markevičius ar prezidentūros spaudos tarnyba nepateikė pakankamai informacijos ir atsisakė bendrauti su žiniasklaidos atstovais. Pati tokia situacija, ir kaip ji dėl to aprašoma, visuomenei sukelia nepasitikėjimą su tuo susijusiais asmenimis bei visa institucija, tuo pačiu didina įvairių spekuliacijų ir gandų kilimą.

Dėl tokio tualetu neprieinamumo ir už jo remontą atsakingų asmenų nekalbumo, žiniasklaida ėmė interpretuoti įvykius ir ieškoti kitų šaltinių.

2006 11 03 dienos dienraštyje „Respublika“ galima rasti tokių pranešimų:

„Departamento Apskaitos skyriaus vedėjas A. Bundonis nustebo, kad rūmuose įrengtas auksuotas tualetu kambarys, ir teigė, jog paveldosaugos specialistai to tikrai nereikalavo.“

„Vienas prezidentūros kanceliarijos darbuotojas vakar „Respubliką“ informavo, kad rekonstrukcijų darbų projektavimo užduotį rengėdailėtyrininkė L. Žeruolytė, kuri yra pavaldi O. Markevičiui.“

„...kurį vėliau jau palaimino ir su projektuotojais suderino kancleris. O. Markevičiaus žodis buvo paskutinis“, - teigė kanceliarijos darbuotojas, kurio pavardė redakcijai žinoma.“

„Šias nuotraukas paėmėte iš tarptautinių albumų?“ – vakar „Respublikos“ paklausė vienas „Giani Versace“ baldais ir aksesuarais prekiaujančios bendrovės vadovų, kurio prašėme pakomentuoti naujojo Prezidentūros tualetų interjero detales.“

„Nenorėjusio skelbti pavardės verslininko teigimu, Prezidentūra „Versace“ ženklų pažymėtą įrangą pirko be viešojo konkurso, nes „Lietuva – švogerių kraštas“.

Tuo tarpu dienraštis "Lietuvos rytas" (2006 11 02) pateikia, kad „ Prezidentūra tapo vienintele valstybine įstaiga šalyje, kurioje dviejų tualetų įranga buvo specialiai užsakyta Italijoje, garsiojo dizainerio Gianni Versace įmonėje.“ Iš kur turi tokios informacijos laikraštis nenurodo. Taigi, kas vykdė šį užsakymą, taip ir lieka neaišku, nes nei veinas šaltinis nėra patikrinamas ir patikimas, todėl galime daryti prielaidą, kad dienraščiai spekuliuoja kažkokiom nuogirdom, o visuomenės žiniai pateikia ne ką kitą, o gandą.

Tas pats dienraštis "Lietuvos rytas" (2006 11 02) rašo: „Pasak Prezidentūros kanclerio Osvaldo Markevičiaus, 240 tūkst. litų kainavo ne tik tualetų įranga, baldai, užuolaidos, bet ir šalia jų esančio prieškambario bei Ambasadorių salės remontas. Tačiau kiti „Lietuvos ryto“ šaltiniai Prezidentūroje tvirtino, kad tokia suma paklota tik už dviejų tualetų įrengimą.“ Kadangi informaciją, kas ir už kiek, pateikė Prezidentūra, o vėliau buvo galima lankytis ir išvysti pokyčius, tai ši publikacijoje pateikta informacija paaiškėjo esanti vėlgį gando lygio.

Šis laikraštis sklebiasi žinaš daugiau nei kiti, tačiau taip ir nenurodo šaltinio, dėl kurio patikimumo galima būtų neabejoti.

„Lietuvos ryto“ žiniomis, už užuolaidas tualetų prieškambaryje ir Ambasadorių salėje Prezidentūra sumokėjo apie 8 tūkst. litų, rankų darbo itališki baldai atsiėjo per 40 tūkst. litų.“ ("Lietuvos rytas" 2006 11 02).

„Tuo tarpu, „Lietuvos ryto“ šaltinių teigimu, G.Versace stiliaus tualetų pageidavo ne restauratoriai, o kai kurie prezidentui artimos aplinkos žmonės.“ ("Lietuvos rytas" 2006 11 02).

Susidaryti vaizdą, jog dienraščiai aprašydami skandalą, dažnai pateikia gandų lygio informaciją padeda jau teorinėje dalyje nurodyti gandų atpažįstamumo aspektai. Įprastinės formos, tokios kaip „remiantis Jonu Jonaičiu...“, „pasak Jono Jonaičio“.

Be to, pasak V.Pruskaus, „pateikiama neformali informacija turi būti atpažįstama. Taigi gandas privalo būti gan stabilios formos, kurią asmenys atpažįsta. Toji forma neturi kuo nors ypatingai išsiskirti. Kitaip tariant, gando pakeitimo, atpažinimo procesas turi būti toks, kaip ir kiekvienos kitos oficialios informacijos. Dėl to gandas neužkliūva, lengvai skverbiasi į galvą.“⁷¹ Pasak profesoriaus, žmonės atpažįsta ir priima gandas, nes intuityviai atpažįsta jų struktūrą, ir

⁷¹ Pruskus V. Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida. Vilnius, 2007, p.19

funkcionavimą. Gando „formas, struktūra yra panaši į formalaus bendravimo organizacinę struktūrą, naudojasi panašiomis informacijos ypatingumo perdavimo ir priėmimo priemonėmis...“⁷²

Taigi vadovaudamiesi šiomis teorinėmis apibrėžtimis peržvelkime galimas gandų apraiškas publikacijose.

„...kalbama, kad karalienė į suremontuotus tualetus nebuvo užsukusi“ („Lietuvos rytas“, 2006 11 02).

„Teigiama, kad jos įtaka valstybės vadovui ir pirmajai šalies poniai didelė“ („Lietuvos žinios“ 2006 11 08).

„Prezidentūroje svarstoma, kad būtent dėl šio audito kancleris ir parašė viešą pareiškimą - esą jis jaučia, kad jo kėdė smarkiai svyruoja“ („Lietuvos žinios“ 2006 11 08).

„...kad neva Krasovskajos nurodymu, pateikiant kaip prezidento valią, buvo surengtas formalus konkursas Prezidentūros Ūkio skyriaus vedėjo pareigoms užimti, o jo sąlygos parašytos, kad tiktų būtent Karosui“ („Lietuvos žinios“ 2006 11 08).

„Anot kanclerio, dar balandį jį pasikvietė Krasovskaja ir paklausė..“ („Lietuvos žinios“ 2006 11 08).

„Vieša paslaptis ir ta, kad į kanclerio postą jau buvo numatytas kitas žmogus – parlamentaro mandato netekęs liberalcentristas Klemensas Rimšelis.“ („Panorama“ 2006 11 10).

„Gudelis neprisipažįsta, kad O. Markevičius galėjo tapti jo pirmuoju klientu“ („Delfi“ 2006 11 13).

„Anot Prezidentūros darbuotojų, sužinojęs apie institucijoje atliekamą patikrą, kanceliarijos vadovas pasijuto nesaugiai ir nusprendė apsiginti viešu pareiškimu“ („Delfi“ 2006 11 13).

„Prezidentūros darbuotojai aiškiai išvelgia buvusio prezidento patarėjo Dariaus Gudelio braižą“ („Delfi“ 2006 11 13).

„Anot Prezidentūros darbuotojų, sužinojęs apie institucijoje atliekamą patikrą, kanceliarijos vadovas pasijuto nesaugiai ir nusprendė apsiginti viešu pareiškimu“ („Delfi“ 2006 11 13).

Apskritai dėl O. Markevičiaus pareiškimo, padaryto įpusėjus skandalui, kuriame jis teigia, B. Krasovskaja ir ponis A. Adamkienė yra kaltos dėl prabangių detalių pirkimo, ir apkaltina B. Krasovskają, kyla nemažai sunkumų, norint jį įvertinti. Visų pirma, jo teiginiai tarsi paliečia jau buvusią istoriją, kaip ši prezidento asistentė keliavo ir gyveno prabangiau už kitus delegacijos narius, ir, tuo pačiu, kelia naują skandalą dėl jos visapusiškos įtakos Prezidentūroje. Tuo pačiu O. Markevičius, pranešime ir interviu (žiūrėti 2 priedą), atskleidžia, kaip B. Krasovskaja jaučiasi

⁷² Ten pat

Prezidentūroje, kaip ji ten elgiasi ir kad ji yra tikra vadovė visiems reikalams. Kadangi tai yra vieši pareiškimai ir interviu, akivaizdu, kad šaltinis yra žinomas, būtent iš tos aplinkos, ir, jei ryžosi kalbėti tokius dalykus, galime tik daryti prielaidą, kad O.Markevičius prisiimdamas visą atsakomybę sako tiesą, arba kaip tik melą ir skleidžia gandus, bandydamas išsisukti iš padėties ir nukreipti dėmesį į prezidento asistentės pusę. Dėl šio sunkumo nesiryžtame įvertinti šios situacijos. Tačiau jei pasitvirtintų antras variantas, tai žiniasklaidos priemonės akivaizdžiai patvirtintų savo kaip pagrindinės gaudų skleidėjos funkciją.

Taigi turime plačiai aprašytą ir svarstytą skandalą, kurio visi įvykiai siejasi su Prezidentūra. Todėl kyla klausimas, ar yra pagrindo manyti, kad šis skandalas nukreiptas ir V. Adamkui pakenkti, bei jo reputacijai sumažinti. V. Savukynas svarsto, „kad tapo kone gero tono ženklu užsipulti V.Adamkui: tai jis nieko nedaro, o jei daro – daro ne tai, tai jis tyli, o jei kalba - ne apie tą. Žodžiu, kad ir ką darytų prezidentas – vis blogai.“⁷³ Jis pažymi, kad pasigendama racionalios kritikos prezidento atžvilgiu, greičiau prieš jį vykdomas puolimas, bet kokiais būdais siekima suniekinti ir sumažinti jo autoritetą. Žurnalistas taip pat analizuoja, ar tas puolimas išaugo dėl to, kad ilgą laiką V. Adamkui buvo lyg ir nepatogu kritikuoti, tačiau prieina tarsi išvados, kad „niekam ne paslaptis, kad dabartinė prezidento komanda yra pasyvesnė nei per pirmąją kadenciją. Prezidentūra yra nusišalinusi ar nušalinta nuo daugelio politinių žaidimų. O kai vienas politinis žaidėjas „išjungiamas“ – juk visiems geriau, ar ne?“⁷⁴. „Nedylantis V.Adamkaus autoritetas – jo populiarumo reitingai nepajudinami. Tad juos kai kam ir norisi sumažinti. Reikia parodyti, kad neverta kreipti dėmesio į tai, ką kalba prezidentas, ką jis sako. Štai iš čia plaukia „pasakojimai“ apie jo senatvę ir nesusigaudymą situacijoje[....] Yra dar vienas aspektas – artėjantys prezidento rinkimai. Politinis elitas labai nenori, kad būsimose dëlionėse V.Adamkus turėtų svarų žodį, paremiant vieną ar kitą kandidatą. Juk populiarus politikas, remdamas ir nelabai žinomą visuomenei kandidatą, gali smarkiai padidinti jo reitingus.“⁷⁵

Nors šis straipsnis parašytas po čia analizuojamo skandalo, tačiau reikia manyti, kad tuometiniai įvykiai irgi prididėjo prie autoriaus minčių rašant šį straipsnį. Taigi, apžvelkime, kokie vertinimai pateikiami apie V. Adamkui aprašant skandalą.

„Bet kuriuo atveju šalies vadovas atsidūrė padėtyje be išeities. Jeigu žmogus, išrinktas vadovauti valstybei, pripažins, kad nesugeba pastebėti, kas vyksta jam patikėtoje institucijoje – tai vers susirūpinti. Žinoma, ne šalies vadovo darbas kontroliuoti remonto darbus, betgi tualetu

⁷³ Savukynas V. *Kodėl puolamas prezidentas V.Adamkus*. www.lrytas.lt, 2007 04 28

⁷⁴ Ten pat

⁷⁵ Ten pat

skandalas skamba jau beveik mėnesį – argi rūpinantis prestižu, viena vertus, nevertėjo bent jau paskirti kam nors tuo klausimu pasidomėti?“ („Panorama" 2006 11 10).

„Kita vertus, jeigu pasitvirtins, kad prie skandalingo remonto nagus prikišo prezidentienė ir jos patikėtinė Božena, be to, dar prisidengdama prezidento vardu – apie koki prezidento sugebėjimą vadovauti liks kalbėti?“ („Panorama" 2006 11 10).

„Jei nuspręstų būti iki galo sąžiningas, prezidentas turėtų priimti atsakomybę už kanclerio veiklą, nes O. Markevičius Prezidentūroje atsirado ne be šalies vadovo valios“ („Panorama" 2006 11 10).

„Jis tiesiog yra padorus žmogus ir pasitiki savo artimiausiais pavaldiniais. Labai džiaugčiausi, jei dabartinis prezidento patarėjų korpusas prabiltų, tačiau kol kas yra baisu, kad V.Adamkaus politinio pasitikėjimo korpusą valdo jo asistentė“ ("Respublika" 2006 11 11).

Taip pat, žiniasklaidoje nurodomi V. Adamkaus sprendimai šioje situacijoje. Nors šis skandalas buvo stipriai eskaluotas, daug informacijos, ypač kalbant apie asistentę, buvo apie prezidentą, jo veiklos principus ir pan. vis tik galime daryti išvadą, kad V.Adamkus pasirinko teisingą poziciją:

- laiku pašmaikštavo dėl A.Adamkienės. „Šalies vadovas juokauja, kad dabar, anot O. Markevičiaus, “Versace” unitazą patarusi pirkti ponija A. Adamkienė gali pretenduoti į konsultantės atlyginimą. “Aš tik galiu apgailėstauti. Jeigu yra priekaištai man, tai jie turi būti man, jokių būdu neįtraukiant Almos, kuri iš viso niekada nesikiša ir stengiasi būti nuošaliai. Ir dabar jina juokauja, kad yra kanclerio priversta daryti kažkokius pareiškimus ir turės labai didelių pretenzijų kaip konsultantė į apmokamą darbą”, - sako prezidentas Valdas Adamkus. ("Delfi" 2006 11 13).

- užsakė auditą ir laiku apie tai informavo. „Prezidento Valdo Adamkaus pavedimu pradėtas Prezidento kanceliarijos veiklos auditas, praneša Prezidentūra. Tokį sprendimą valstybės vadovas priėmė atsižvelgdamas į pastaruoju metu viešojoje erdvėje pasirodžiusias abejones dėl Prezidento kanceliarijos veiklos skaidrumo, įvertinęs institucijai iki šiol nebūdingą kadro kaitą bei kitus sprendimų priėmimo ir jų vykdymo nesklaidumus.“ (BNS 2006 11 07) „Lapkričio mėnesį kilus vadinamajam "tualetų skandalui", prezidentas Valdas Adamkus priėmė sprendimą, kuriuo, siekiant užtikrinti Kanceliarijos veiklos skaidrumą ir teisėtumą, įpareigojo kanclerį prieš sudarant sutartis su fiziniiais ir juridiniais asmenimis bei leidžiant įsakymus suderinti juos su Teisės departamentu.“

-Nesivėlė į ginčus, perpasakojimus, neaškos informacijos teikimą, o lakoniškai pasakė savo nuomonę. „Lietuvos vadovas nenori, kad kanceliarijai vadovautų į Prezidentūros tualetų skandalą jo žmoną ir asistentę įtraukęs kancleris Osvaldas Markevičius.“ („Lietuvos žinios" 2006 11 10). „Profesionaliame darbe labai nekorektiška daryti pareiškimą, kuris yra vienašališkas ir nesudaro pagrindo tolesniam nuoširdžiam darbui“(Lietuvos žinios" 2006 11 10).

Visuomenės apklausos rezultatai (žiūreti 3 priedą) rodo, kad šio skandalo metu, nei po jo V.Adamkaus reitingai nepasikeitė. Tai yra, žinoma, susiję su jo geru įvaizdžiu visuomenėje ir ilgalaikiu pasitikėjimu. Taigi šis prezidento atvejis parodo, kad nors ir žiniasklaidos priemonės intensyviai, ilgai ir pateikdamos naujų žinių svarbė šį skandalą, pateikė daug, tame tarpe ir nepatikimos, gandų lygio informacijos, valstybės vadovo autoritetui ir reputacijai visuomenės akyse pakenkta nebuvo.

5.3. Tyrimo išvados ir rekomendacijos

Taigi, remiantis atlikta publikacijų analize galime daryti tokias išvadas:

- Žiniasklaidos priemonės, aprašydamos šį skandalą, naudojo nepatikimą informaciją.
- Publikacijose randama gandų naudojimo pavyzdžių
- Straipsniuose galima atpažinti gandų naudojimo formas ir jų apraiškas
- Skandalas ir jo metu skleista informacija V.Adamkui ir jo reputacijai nepakenkė.

Galime numanyti, kad skandalas pakenkė Prezidentūros reputacijai, nes ir taip visuomenė nepasitiki valdžios institucijomis. Kaip pastebima skandalo pradžioje, Prezidentūra skandalo pradžioje nepateikė informacijos, vengė komunikacijos su žiniasklaida ir visuomene, vėliau teikė prieštarinę informaciją, atstovai teikė nevieningą poziciją. Tokie dalykai, kaip ištyrėme, ne tik kenkia įvaizdžiui, bet ir skatina plisti gandus, remtis jais kaip papildoma informacija.

Norint to išvengti, galima rekomenduoti:

- Turėti krizių komunikacijų komandą ir planą, kuris leistų išvengti panašių skandalų, o jei jie vyktų, leistų sušvelninti jo pasekmes;
- Ruošiantis remontams, jiems vykstant ar pan. reikia padaryti pranešimą žiniasklaidai (kas bus remontuojama; atrankos tvarka, sąmata, priežastys);

Įvykus remontui, parodyti kaip viskas įvyko. Tai yra, nei vienoje stadijoje nevengti atvirumo.

- Institucijai nuolat reikėtų savalaikiai, tinkamai skleisti informaciją. Stengtis būti atvirai, demonstruoti skaidrumą, informacijos prieinamumą. Taip bus išvengta ar sumažinta spekuliacijų, gandų kūrimo ar skleidimo, galinčių pakenkti institucijai.

IŠVADOS

Gandų raidą ir trukmę lemia gando gavėjo požiūris, jo kritinė arba transmisinė kryptis. Taip pat įtakos turi grupės struktūra, grupės išitraukimas į gando sklaidą, bei jo plitimas bendruomenėje.

Gandų vartotojai daro įtaką jo atsiradimui, informacijos trūkumas ir dėlto atsiradęs poreikis įgyti papildomų žinių, siekis suprasti ir interpretuoti reiškinį yra gando kilimo priežastys.

Nepasitikėjimas oficialiais šaltiniais, žiniasklaida ar valdžios dalyviais ir institucijomis daro poveikį gandų atsiradimui ir plitimui, bei su tuo susijusioms gandų socialinėms funkcijoms.

Gandų samprata, funkcionavimas ir daugelis socialinių funkcijų atskleidžia galimas šio reiškinio sąsajas su politika, manomą santykį su skandalais ir sąmokslų teorijomis, bei neformalios informacijos ir komunikacijos panaudojimo šioje srityje galimybes.

Sąmokslai daro didelę įtaką individo, visuomenės, politikų ir valdžios institucijų, žiniasklaidos ir apskritai viešajame gyvenime.

Neigiama sąmokslų ir su juo susijusių reiškinų įtaka ne tik sujaukia žmonių pasaulėžiūrą, verčia juos pergaltoti savo įsitikinimus, mąstymo sistemą, bet kartais ir imtis radikalių veiksmų - tokių kaip protestai.

Gandai ir sąmokslai – artimi reiškiniai. Jų kilimo priežastys, plitimas ir įtaka žmonėms labai panaši. Tiek sąmokslų, tiek gandų litimo priežasčių atvejais neoficiali, nepatikrinta informacija gali tapti reikšmingesnė už oficialiąją, nes ji ne papildo turimą informaciją, bet ir padeda priimti ir perteikti informaciją apskritai.

Tokia neformali informacija yra savaiminė, nevaldoma ir daranti tiesioginę įtaką bendram visuomenės bendravimo procesui, įnešdama emocijų, bet sykiu ir skatina, kad oficialioji informacija būtų kuo tikslesnė, išsamesnė ir būtų galima apsieiti be papildomų aiškinimų, t.y. gandų.

Išnagrinėjus gandų ir sąmokslų sampratą, atsiradimo priežastis bei veikimo ir plitimo aplinkybes galime teigti, kad, kai kalbame apie sąmokslų ir gandų panaudojimą, funkcionavimą, o neretai ir apskritai apie visą jų esmę – tai daugiau ar mažiau kalbame apie tą patį dalyką ar reiškinį.

Gandai ir sąmokslai yra plačiai naudojamas reiškinys, turintis savo panaudojimo techniką ir ypatybių. Šie du elementai dažnai naudojami ne tik siekiant paaiškinti neaiškius reiškinius, gauti papildomos informacijos, bet ir tam tikriems tikslams pasiekti. Gandai ir slaptumas itin paplitę krizinėse, skandalingose situacijose, jais manipuliuojama bandant pakreipti situaciją sau palankia linkme arba pakenkti oponentui ar visai institucijai.

Lietuvoje gandų naudojimas ir platinimas, siekiant įvairių tikslų, yra įprastas. Publikacijų analizė parodė, kad žiniasklaidos priemonės, vaizduodamos prezidentūros „tualetinį skandalą“, naudojo nepatikimą informaciją, rėmėsi ir skleidė gandas. Prezidentūros klaida, paskatinusi plisti gandas, buvo neteikiama informacija bei informacijos teikėjų nevieninga pozicija. Krizių komunikacijų planas ir jo vykdymas galėtų padėti išvengti, o įvykus sumažinti skandalo ar krizės pasekmes šiai institucijai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. *A brief introduction to conspiracy theory* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://karws.gso.uri.edu/JFK/Conspiracy_theory/Intro_to_CT.html Žiūrėta 2006-03-15)
2. Allport G. W., Postman, L. *The psychology of rumor* [inetraktyvus]. Prieiga per Intenetą: <http://www.garyfeng.com/wordpress/2005/04/21/the-psychology-of-rumor-and-gossip/> Žiūrėta 2006-02-03
3. Buckner H.T *A Theory Of Romor Transmission* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.tbuckner.com/Rumor4.htm> Žiūrėta 2006-02-02
4. Devita L. *Gyvenimas po tikrovės* [interaktyvus]. Preiga per Internetą: http://ct.svs.lt/lmenas/?leid_id=3112&kas=straipsnis&st_id=9515 Žiūrėta 2006-04-12
5. Donskis L. *Sąmokslų teorija, arba Kaip vienu raktu atrakinti pasaulį* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/35154> Žiūrėta 2006-03-14
6. Emerson J. *On Conspiracy Theories* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://www.democraticunderground.com/articles/01/10/03_conspiracy.html Žiūrėta 2006-03-12
7. Habermas J. *The teory of communicative action*. Boston, 1992
8. Hayes B. *Rumours and Errours* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.americanscientist.org/template/AssetDetail/assetid/42368?&print=yes> Žiūrėta 2006-04-21
9. Jokubaitis A. *Sąmokslas kaip politikos mokslo ir liberalios visuomenės problema* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=B862703A-67CE-4F6E-85CB-6841C97052E0> Žiūrėta 2006-03-27
10. Keeley B. *Nobody Expects the Spanish Inquisition! More Thoughts on Conspiracy Theory* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://mugwump.pitzer.edu/~bkeeley/work/PUBS/ctii/ctii.pdf> Žiūrėta 2006-01-23
11. *Komunikacijos* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.straipsniai.lt/psichologija/puslapis/5032> Žiūrėta 2006-03-02
12. *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 1981

13. Parsons W. *Viešoji politika. Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius, 2001
14. Pocius K. *Piletinis protestas* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/50127> Žiūrėta 2006-01-26
15. Prietula M. *Advice, Trust, and Gossip Among Artificial Agents* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://www.casos.cs.cmu.edu/events/summer_institute/2001/reading_list/pdf/PrietulaChapter.pdf Žiūrėta 2006-03-22
16. Prietula M., Carley K.M. *Boundedly Rational and Emotional Agents: Cooperation, Trust and Rumor* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://www.casos.cs.cmu.edu/events/summer_institute/2001/reading_list/pdf/aaaidraft.pdf Žiūrėta 2006-03-23
17. Pruskus V. *Gando fenomenas: kilimo priežastys ir socialinės funkcijos* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil54/Fil_021_028.pdf Žiūrėta 2006-02-12
18. Pruskus V. *Neformalios komunikacijos ritualai: gando sąranga, socialinė organizacija ir sklaida*. Vilnius, 2007
19. Ramsay R. *Of Conspiracies and Conspiracy Theories: The Truth Buried by the Fantasies* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.serendipity.li/eden/laconspi.html> Žiūrėta 2006-02-20
20. Rinkimų svetainės [balsas.lt](http://www.balsas.lt) pranešimai [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.balsas.lt> Žiūrėta 2006-03-25
21. Roisman J., *The Rhetoric of Conspiracy in Ancient Athens* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2007/2007-03-14.html> Žiūrėta 2006-02-05
22. Rosnow R.L., Foster E.K. *Rumor and Gossip Research* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.apa.org/science/psa/apr05gossip.html> Žiūrėta 2006-02-12
23. Skinulytė J. *Rinkiminė kampanija: žvilgsnis po to* // *Psichologija Tau*. 2004, Nr. 5
24. Spraunius P. *XXI amžius – sąmokslų ir religinių karų amžius* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.ziniur.lt/apie/pranesimai?item=860> Žiūrėta 2006-03-28
25. Šliogeris A. *Nieko vardai*. Vilnius, 1997
26. Ulevičius L. *Kaip tapti žinomam. Eitški ryšiai su visuomene*, Vilnius, 2006
27. *Vakarų ekspresas* *Žymiausi pasaulyje įvykę sąmokslai* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://www.ve.lt/?rub=1065924810&data=2003-04-01&id=1049127728> Žiūrėta 2006-03-05

28. Vasiliauskas V. *Sąmokslo teorijos ir praktika* [interaktyvus]. Prieiga per Internetą: <http://alfa.lt/straipsnis/107683> Žiūrėta:2006-01-22
29. Vitkus G. *Politologija*. Vilnius, 1998
30. Žibūda T. *Vidinės komunikacijos tobulinimas* [interaktyvu]. Prieiga per Internetą: http://www.ovc.lt/lt.php/publikacijos/straipsniai/vidine_komunikacija_vidines_komunikacijos_tobulinimas/182;content;1 Žiūrėta 2006-02-13
31. Почепцов Г.Г. *Коммуникативные технологии двадцатого века*. Москва, 20
32. Алешина И. *Пабликлик рилейинз для меджеров. Учебник*. Москва, 2002
33. Pasevičienė L. *Reputacija*, 2006 04 02
34. Chadasevičius S. *Adamkaus ir Boženos keliai – ir toliau nežinomi*, Dienraštis "Laikraštis Tau", 2006 10 03
35. *Besirengiant karalienės vizitui – Prezidentūros tualetų remontas už 250 tūkst. litų?* TV3, "Savaitės komentarai", 2006 10 09
36. Girdvainis J., *Prezidentūros tualetas išpuoštas auksu*. Dienraštis "Respublika", 2006 11 02
37. *Žiniasklaidos dėmesio centre - Prezidentūros tualetas*. BNS, Poratlas „Delfi“, 2006 11 02
38. Vyšniauskaitė B. *Tualetų įrengimas – valstybinė paslaptis*. Dienraštis "Lietuvos rytas", 2006 11 02
39. *Pradėtas Prezidento kanceliarijos veiklos auditas*. BNS, Portalas „Delfi“, 2006 11 07
40. *Prezidentūros kancleris kaltę dėl remonto išlaidų verčia B.Krasovskai*. Portalas „Delfi“, 2006 11 07
41. Skėrytė J. *Į tualetų skandalą įvelta pirmoji šalies ponija*. Dienraštis "Lietuvos žinios", 2006 11 08
42. *Prezidentūros kancleris pats atsistatydinti neketina*. Portalas "Delfi", 2006 11 09
43. *Prezidentūros kancleriui parodytos durys*. Portalas „Delfi“, 2006 11 09
44. *Prezidentūra toliau lieka be vyriausiojo buhalterio*. www.bns.lt, 2006 11 10
45. Tvaskienė J. *Priedangos įstaiga – Prezidentūra*. „Panorama“, 2006 11 10
46. Stašaitytė V. *Nepageidaujamas kancleris neskuba trauktis*. Dienraštis "Lietuvos žinios", 2006 11 10
47. Krivickas P.S. *Sąskaitos*. Dienraštis "Lietuvos žinios", 2006 11 10
48. Girdvainis J. *Šalies Prezidentūra - Boženos dvaras*. Dienraštis "Respublika", 2006 11 11
49. *O.Markevičių dėl viešųjų ryšių konsultuoja D.Gudelis?* Portalas "Delfi", 2006 11 13

50. Chadasevičius S. *Božena - jau Nr.1 Lietuvoje!* Dienraštis "Laikraštis Tau", 2006 11 13
51. *Prezidentūros vadovė – Božena.* Dienraštis "Vakaro žinios", 2006 11 13
52. Urbis A. *Kaimo mokyklų vaikams - lauko tualetai, Prezidentūros klerkams - Versace „apartamentai“.* Portalas „Delfi“, 2006 11 04
53. *Prezidentūros kancleris O.Markevičius išeina.* Portalas "Delfi", 2006 11 29
54. Tadeušas. *Kodėl Prezidentas verčiamas klounu?.* www.lzs.lt, 2006 12 01
55. *Prezidentūros kancleris teigia tarnybą paliekantis dėl spaudimo ir vadina tai susidorojimu.* Portalas "Delfi", 2006 12 01
56. Digrytė E. *Po „tualetų skandalo“ Prezidentūrai teks aiškiau apibrėžti darbuotojų santykius.* Portalas „Delfi“, 2007 01 11
57. *Buvęs Prezidentūros kancleris vadovaus viešbučių tinklui.* Portalas „Delfi“ 2007 03 28
58. Cibulskis G. *Prabangusis tualetas - po devyniais užraktais.* Portalas „Kauno diena“, 2007 04 03
59. Savukynas V. *Kodėl puolamas prezidentas V.Adamkus.* www.lrytas.lt, 2007 04 28

Summary

The process of communication is very wide and miscellaneous. Usually inner and outer processes and models of communication, various interactions are studied and one aspect of communication is almost forgotten. Rumour is defined as information which is reported by one person to another about not very clear events and which reliability is not checked. Rumour in a person's life, in the process of communication brings big influence, is one of information sources, method of interaction and sociability, dependence on definite society, group of features as well as an object of human's psychology studies.

The object of this work is reasons and internal of rumour working, connection with plot theory and row situation. The purpose of the research – to explore the development of rumour and internal of its working and establish its relation with principles and factors of plot and row. The main goals of the work: to deliberate conception of rumours, its rise, spread, reasons of transfer and contexts; to deliberate participants of interaction and social functions of rumour; to give conception of plot theory, aspects of plot spread, its political premises and results; to compare theories of rumours and plot, reasons and internal of its rise and working. To give its contiguity assumptions; to highlight technologies and practice internal of rumour and the plot and possible outcome to an individual and society; to analyse the information the mass media gives by row, to find and highlight cases of rumour usage and spread.

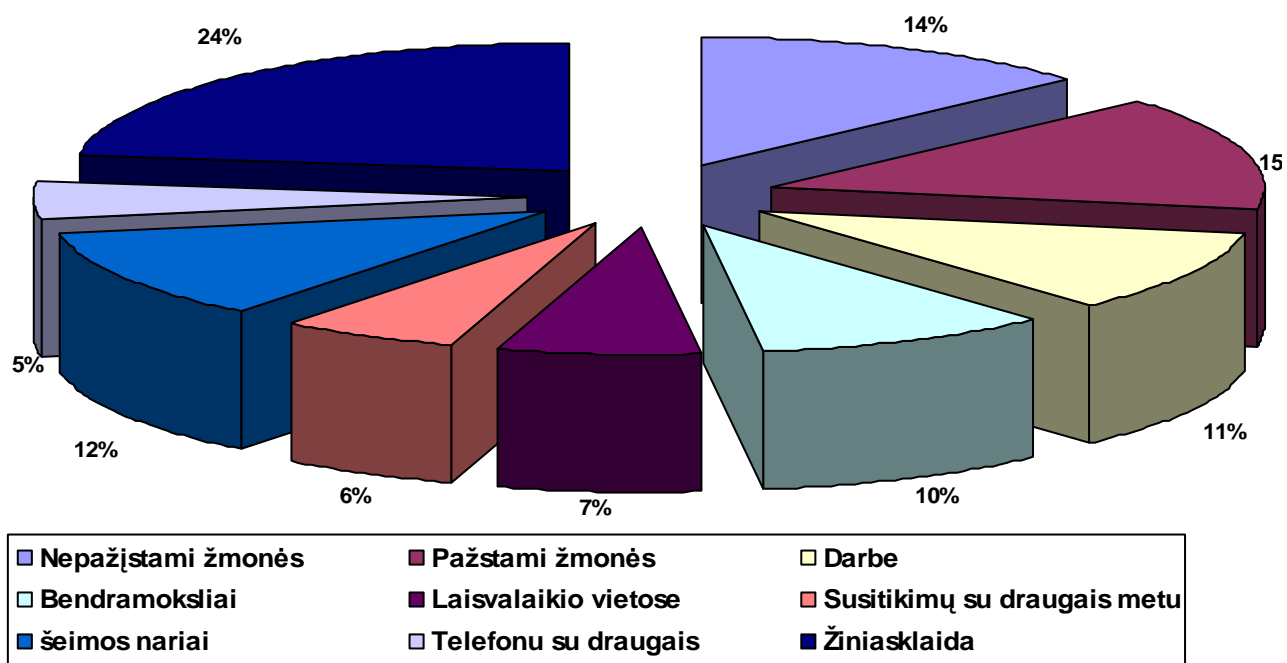
Rumour can be used to get definite information, while developing thinking and understanding skills, changing lives and influencing processes of organization work and political life. Therefore rumour should be understood as an important, having influence and formative object and element. Rumour pander our curiosity and explains what official information cannot explain. Rumour can make you look at people and phenomenon in a different way, it helps to get important information and make deliberate decisions, escape dangers. Effect of rumour can be very varying, it can help individual, group, organization to reach a purpose but it can also do harm. When we admit information, we value that news from official sources may be doubtful because creators of the information may have their own interests and aims. Mistrust in mass media or political agencies is a stimulus to look for extra information.

The main notions: spread of rumour, rumour functions, plot, plot theory, row, information, informal information, official information, lack of information, rumour influence, society, influence on society.

This work can be useful for communications, public relations, politics studies students, politicians.

PRIEDAI

1 Priedas

1 pav. Pagrindinių gaudų šaltinių pasiskirstymo diagrama

2 Priedas

Šalies Prezidentūra - Boženos dvaras

Julius Girdvainis, Dienraštis "Respublika", 2006 11 11

Išskirtiniame interviu "Respublikai" Prezidentūros kancleris atskleidė, kas šeimininkauja Valdo Adamkaus rūmuose

Auksu puoštų Prezidentūros tualetų skandalas į dienos šviesą išvilko faktą, kad ne tik šalies vadovui Valdui Adamkui, bet ir žmonai Almai diriguoja prezidento asistentė.

Asistentė pasinaudojo A.Adamkiene

Nuo žiniasklaidos ilgai slėpęs prabangiai rekonstruotus tualetus šią savaitę tylos įžadus sulaužė Prezidentūros kancleris Osvaldas Markevičius. Jis pareiškė, kad auksinius "Versace" aksesuarus tualetams išrinko valstybės vadovo asistentė Božena Krasovskaja, į tualetų remonto skandalą įtraukusi net ir ponią A.Adamkienę. Vakar V.Adamkus piktinosi kanclerio O.Markevičiaus pareiškimu ir teigė, kad tokios viešos kalbos nesudaro "pagrindo ir normalių sąlygų tolesniam darbui". Valstybės vadovas pavaldinio pareiškimą pavadino vienašališku ir apgailestavo, kad į remonto istoriją įtraukta jo žmona Alma. Apie prezidentienės įtaką remontuojant Prezidentūros tualetus šią savaitę "Respublikai" atvirai kalbėjo ir B.Krasovskaja. "O.Markevičius atnešė poniai A.Adamkienei "Versace" katalogą, kuriame buvo vienos spalvos keturių atspalvių plytelių spalvos, ir ponija Alma turėjo iš to pasirinkti, - "Respublikai" tvirtino B.Krasovskaja. - Tai buvo atnešta man, bet tai buvo vienintelis katalogas, nebuvo, tarkim, "Dvarčionių keramikos", nebuvo kokios nors kitos plytelės, kitų firmų". Paklausta, kodėl remontu rūpinosi ji, rūmuose atliekanti visai kitas funkcijas, B.Krasovskaja sakė: "O.Markevičius tai (katalogą -red. past.) atnešė man tik todėl, kad galėčiau tai perduoti poniai Almai, juk ji kiekvieną dieną nebūna rūmuose".

Gėda dėl dvaro intrigų

Prezidento kancleris O.Markevičius interviu "Respublikai" atvirai pasakojo, kad B.Krasovskajos dėka Prezidentūroje suvešėjusios viduramžių dvarų gyvenimo taisyklės.

- Ar galima būtų sakyti, kad faktinė Prezidentūros vadovė yra B.Krasovskaja? - "Respublika" paklausė kanclerio.

- Gėda prisipažinti, bet taip yra. Ir prezidento rūmuose tai gerai žinoma visiems. Susidaręs toks darbo klimatas visame pasaulyje yra vadinamas dvaro intrigomis.

- Kaip supratote, kad Prezidentūrai faktiškai vadovauja B.Krasovskaja?

- Tualeto remontas buvo paskutinis lašas, kuris privertė mane padaryti tą viešą pareiškimą. Prezidentūroje absoliučiai viskas derinama, atsiklausoma bei pateikiama tik per B.Krasovskaja ir daroma tik su jos žinia.

Rūšiuoja prezidento svečius

- Asistentės funkcijos yra panašios į sekretorės, tačiau ar tiesa, kad ji net atrenka žmones, kurie turi patekti pas prezidentą?

- Taip, tai vienas jos veiklos pavyzdžių. Jei B.Krasovskaja tau jaučia kokią nors antipatiją, pas prezidentą negalėsi patekti net ir tada, kai su valstybės vadovu pasimatyti įpareigoja tavo pareigos ir funkcijos. Mano darbe yra gana daug klausinių, kuriuos turiu aptarti, suderinti su prezidentu, atsiklausti Ekscelencijos nuomonės, tačiau dažnai sprendimų negalima priimti, nes tiesiog neįmanoma pas jį patekti, išdėstyti reikalą, pasiteirauti nuomonės. Man daug kartų nepavyko tai padaryti, o asistentės argumentai būdavo tie patys: "Prezidentas užimtas", "Pas prezidentą yra svečių", "Šiandien jis užsiėmęs", "Šiandien prezidentas nebegali priimti" ir pan. Nors B.Krasovskajai visuomet privalu pasakyti, koku klausimu einama pas šalies vadovą, vis tiek jauti, kad priėjimo nebus. Todėl ir atsitinka taip, kad prezidentas savo valią pareiškia tik per Božena, o ji tuo naudojasi. Aš ir kiti neturi galimybių perklausti, ar tai išties yra prezidento valia, tad tenka vykdyti asistentės nurodymus.

- B.Krasovskaja kontroliuoja savo pavedimų vykdymą?

- Taip. Nuo pradžios iki galo. Ji turi žinoti - kas, kada, kur, kodėl. Nors į asistentės pareigas tai neįeina, Prezidentūros padalinius ji kontroliuoja kasdien. Juo labiau ne prezidento asistentės darbas yra prižiūrėti kanceliarijos, ūkio skyriaus veiklą. Tačiau B.Krasovskaja prie bet kurio gali prieiti kad ir kavinėje bei paklausti, kodėl padaryta taip, o ne kitaip, ką reiškia tas ar anas dalykas.

Kalba V.Adamkaus vardu

- Kodėl apie dvaro taisykles Prezidentūroje prabilote tik dabar?

- Ilgai tylėjau, nes tikėjau, kad iš rūmų pasklidę skandalai daugiau nebeprisikartos. Manau, panašiai jaučiasi ir prezidentas. Tačiau toks klimatas Prezidentūroje bus tol, kol valstybės vadovo patarėjai bijos atsistoti ir prabilti. Aš prabilau todėl, kad tualetų remonto istorija jau peržengė visas ribas. Šį sumanymą įgyvendino B.Krasovskaja, kažkodėl į šią istoriją įtraukusi ir prezidento žmoną. Man gaila, kad taip atsitiko, nes A.Adamkiene asistentė pasinaudojo eilinį kartą norėdama sureikšminti save ir įgyti užnugarį - kad niekas nedrįstų abejoti jos sprendimu. Pirmoji šalies ponija yra padorus žmogus, ji niekada neatsakys į prašymą pateikti savo nuomonę norėdama tik gero. Tačiau ji turbūt ir nežinos, kad jos vardu vėliau bus siekiama pasinaudoti. Todėl B.Krasovskajai nebuvo sunku tuo pasinaudoti ir tualetų remonto istorijoje. Rūmų rekonstrukciją prižiūrintys dizaineriai pateikė "Versace" katalogą, aš pridėjau dar keletą panašių ir juos visus perdaviau prezidento asistentei. Iš B.Krasovskajos atgavau juos ir būtent "Versace" kataloge lipdukais buvo pažymėti daiktai, kurie ir buvo nupirkti. Pakeisti nieko nebuvo galima, nes proceso valdytoja buvo prezidento asistentė, be to, ir nebuvo likę daug laiko iki karalienės vizito. Aš nuolat tapdavau tuo kurjeriu, kuris ne tik nešdavo

B.Krasovskajai katalogus, bet ir kiekvieną savo sprendimą. Toks yra Prezidentūros psichologinis klimatas - B.Krasovskajos sprendimais negali abejoti, nes jie pateikiami kaip prezidento valia. Psichologinį klimatą darbe, kur žmogui sudaromos sąlygos dirbti kenčiant nuolatinį psichologinį spaudimą, kurio neatlaikęs jis savo noru palieka tarnybą, amerikiečiai vadina "mobingu". Šia diskriminacine psichologinio spaudimo priemone plačiai naudojasi prezidento asistentė. Pavyzdžiui, ji duoda užduotį, kurios neturėtum atlikti, tačiau dirbi ir atsakomybę prisiimi pats. Jei žmogus priima sprendimą pats, su niekuo nesitaręs, B.Krasovskaja tokio paklaus, kodėl jis ėmėsi iniciatyvos. Tai "plaukianti" situacija, kuriai negali pasipriešinti, nes prezidento asistentė visuomet pabrėžia vykdanči V.Adamkaus valią.

- Ar V.Adamkus nežinojo, kad tualetas įrengiamas labai brangiai?

- Tikrąją remonto kainą prezidentas išgirdo tik pamatęs jau atliktus darbus. V.Adamkus pasipiktino ir išėjo iš kabineto, o B.Krasovskaja formaliai pasiteisino, kad apie pinigus ji nieko negirdėjusi. Tokiam išlaidavimui nepritarė tuometė Prezidentūros buhalterė Irena Bigelienė. Ji bandė šalies vadovui apie tai pasakyti, tačiau nebuvo prileista prie V.Adamkaus. Buhalterė ir atsistatydino iš savo pareigų tik pranešusi prezidentui tikrą tualetų remonto kainą.

- Galėtumėte pasakyti, kad V.Adamkus yra aklas ir kurčias dėl to, kas vyksta Prezidentūroje?

- Ne. Jis tiesiog yra padorus žmogus ir pasitiki savo artimiausiais pavaldiniais. Labai džiaugčiausi, jei dabartinis prezidento patarėjų korpusas prabiltų, tačiau kol kas yra baisu, kad V.Adamkaus politinio pasitikėjimo korpusą valdo jo asistentė. Tiesa, B.Krasovskaja turi mažesnių ar didesnių simpatijų.

Didžiausia rūmų privilegija

- Ar žinote receptą, kaip užsitarnauti B.Krasovskajos simpatiją?

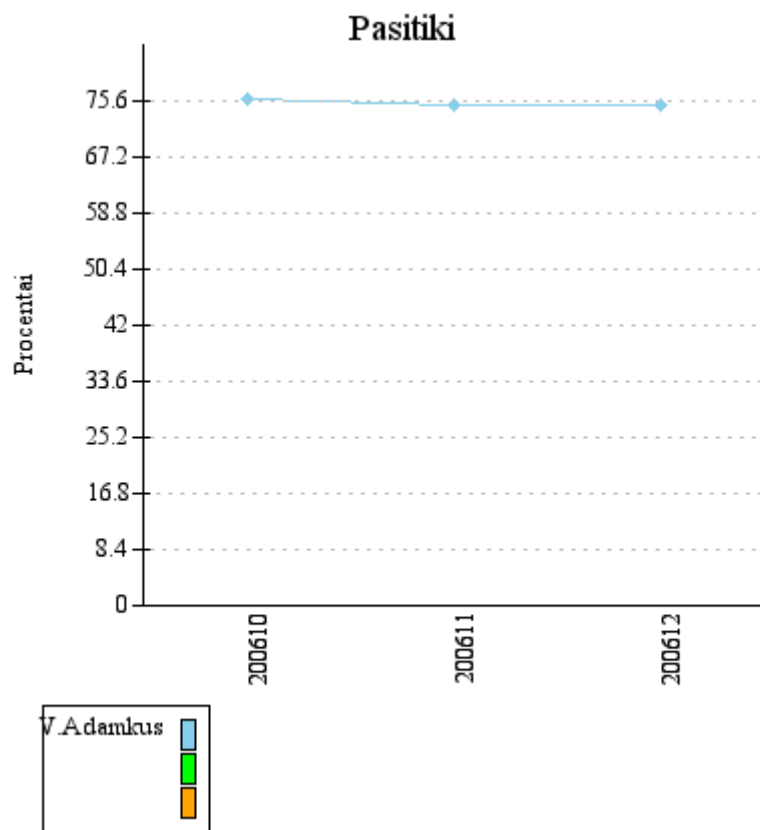
- To niekada nedariau ir nedarau, tačiau, manau, jos palankumą galima užsitarnauti tik aklai paklūstant B.Krasovskajai. Arba nepatekti į jos valdomą interesų sferą. Žinoma, jai reikalingi ir sąjungininkai, todėl tuo ji naudojasi, kai tenka prezidentui suformuoti nuomonę apie Prezidentūros darbuotojus. Apie vienus galima pasakyti, kad jie dirba gerai, apie kitus - atvirksčiai. Todėl pamaloninti kitų akyse žmonės ir nedrįsta priešintis asistentės sprendimams. Didžiausia Boženos privilegija yra tiesioginis priėjimas prie pirmojo šalies asmens bet kuriais gyvenimo klausimais. Valdyti, galimybė formuoti pirmojo asmens nuomonę yra didžiausia vertybė dvare. Prisiminus A.Dumas "Tris muškietininkus" galima pastebėti, kad šis dvaro mechanizmas nuo tų laikų nepasikeitė nė per nago juodymą. Dabar mūsų Prezidentūroje viskas yra taip, kaip buvo karaliaus Liudviko laikais Prancūzijoje.

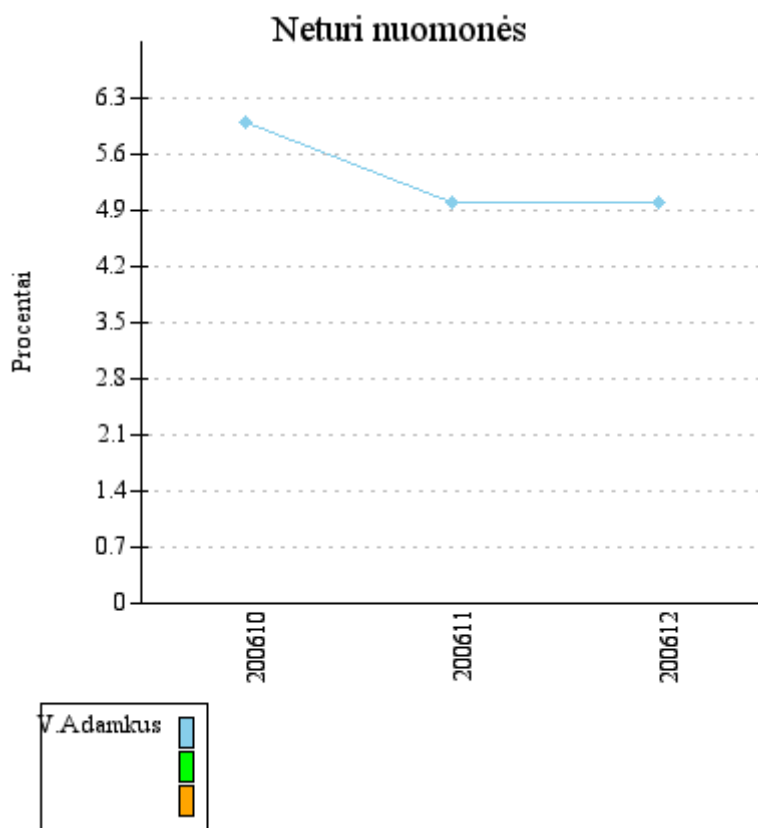
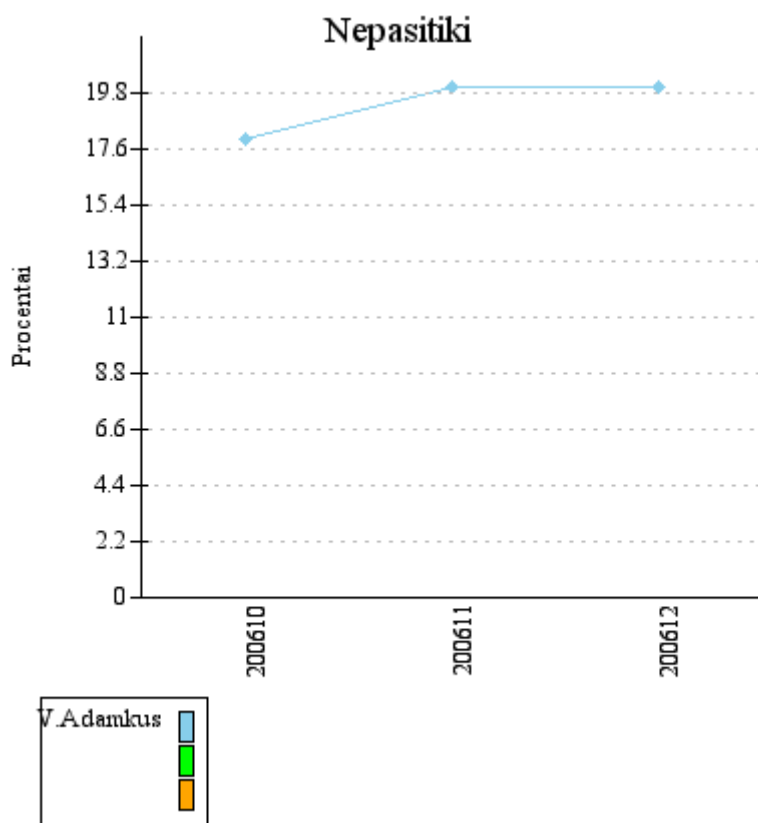
- Kaip šiomis dienomis bendraujate su B.Krasovskaja?

- Niekaip, kaip ir anksčiau. Bandžiau pasikalbėti su ja, išsiaiškinti, ar ji nejaučia tos situacijos, kokia susidarė Prezidentūroje. Apgailestauju, bet nors bandžiau kalbėti diplomatiškai, atvirai, mano klausimo ji neišgirdo.
- Kodėl nusprendėte nepasitraukti iš kanclerio pareigu?
- Mano pasitraukimas leistų pasidžiaugti B.Krasovskajai, tačiau didelių darbo klimato problemų Prezidentūroje tai neišspręstų.

3 Priedas

V. Adamkaus 2006 metų 10,11,12 mėnesių reitingas

http://www.eurovalstybe.lt/tyrimai.php?kand1=num01&kand2=NULL&kand3=NULL&nuo_metai=2006&nuo_men=10&iki_metai=2006&iki_men=12&kas=kandidatai

